

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DİNLER ARASI İLİŞKİLER PERSPEKTİFİNDEN JAPONYA’DA
ŞİNTÖİZM-BUDİZM ETKİLEŞİMİ

Yüksek Lisans Tezi

KÜBRANUR KARABÖCEK

AMASYA
Ekim – 2023

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DİNLER ARASI İLİŞKİLER PERSPEKTİFİNDEN JAPONYA’DA
ŞİNTÖİZM-BUDİZM ETKİLEŞİMİ

Hazırlayan
Kübranur KARABÖCEK

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Nuh YILMAZ

AMASYA – 2023

TEZ ONAY SAYFASI

Kübranur KARABÖCEK tarafından hazırlanan “DİNLER ARASI İLİŞKİLER PERSPEKTİFİNDEN JAPONYA’DA ŞİNTOİZM-BUDİZM ETKİLEŞİMİ” başlıklı çalışma aşağıdaki jüri tarafından 06/09/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri

İmza

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Nuh YILMAZ

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Merve SUSUZ AYGÜL

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yetkin KARAOĞLU

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. 06/09/2023

.....
Doç. Dr. Hasan YERKAZAN

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN SAYFASI

Tezimin içerdiki yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

06/09/2023

Kübranur KARABÖCEK

İmza

ÖZET

DİNLER ARASI İLİŞKİLER PERSPEKTİFİNDEN JAPONYA’DA ŞİNTOİZM- BUDİZM ETKİLEŞİMİ

Kübranur KARABÖCEK

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Eylül/2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Nuh YILMAZ

“Dinler Arası İlişkiler Perspektifinden Japonya’da Şintoizm-Budizm Etkileşimi” başlıklı bu tez çalışmasında, Japonya’da dini yapı, bu dini yapının tarihsel arka planı, Şintoizm ve Budizm’in tanrı, kutsal kişi, mabet ve ritüel eksenli etkileşimleri ele alınmıştır. Çalışmanın amacı kozmopolit bir dini yapıya ev sahipliği yapan Japonya’nın başat dinlerinden Şintoizm ve Budizm’i belirli unsurlar üzerinden karşılaştırmak ve dini unsurların kökenlerine ve aidiyetlerine dair bir çıkarım ortaya koymaktır. Bu iki dinin birbirlerini etkiledikleri noktalar ve tarihsel süreç içerisindeki değişimleri, Japonya’da din olgusunu anlama bakımından önemlidir. Birinci bölümde, Japonya’daki dini yapıyı yansıtmaları bakımından Şintoizm, Budizm, Ruizm, Daoizm, Hristiyanlık, İslam ve bu dinlerin alt ekollerine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Şintoizm ve Budizm’in tanrı ve kutsal kişi anlayışı, mabet, ritüel konularında karşılaştırması yapılmıştır. Bu karşılaştırma, iki dinin kesişim noktaları, benzerlik ve farklılıkları, pratikte etkileri gibi konuları içermektedir. Tarihsel ve mukayeseli metotla incelenen alt başlıklarla Japonya’da Şintoizm ve Budizm’in tanrı ve kutsal kişi anlayışı, mabet yapısı, ritüeller ve kullanılan nesneler noktasında birbirlerinden etkilendikleri, çeşitli ritüellerde ise salt bir ayrılma gözlemlenmese de uygulama alanını paylaştıkları görülmüştür. Şintoizm ve Japon Budizmi’nin birbirine yakın zamanlarda kurumsallaştıkları bilinmektedir. Bu tarihsel gerçeklik dolayısıyla iki dinin aynı zaman ve coğrafya özelinde beraber var olabilmek için etkileşim ve dönüşümleri kaçınılmaz olmuştur. Bu etkileşimin yönü ve etkisi dönemsel olarak değişime uğramış, bazı konularda Şintoizm’in, bazılarında ise Budizm’in baskın olduğu görülmüştür. Özellikle erken dönemlerde, Japon coğrafyasında varlık kazanmak ve yayılmak için daha ılımlı bir politika izleyen Budizm’in, zaman içerisinde senkretik yapıda daha baskın bir konuma ulaştığını, Şintoist anlayışı etkilediğini söylemek mümkündür. Japonya’da din anlayışının devlet ve siyasetle iç içe yapısı, kuşkusuz dini senkretizmi de etkilemiş, Budizm’in baskın konumu çeşitli müdahalelere maruz kalmıştır. Sonuç olarak,

Japonya’da dini yapının, erken dönemlerden modern dönemlere kadar devam eden dönüşüm ve kurumsallaşma sürecinde olduğu, bu durumun da din olgusunun insanla ilişkili yapısı dolayısıyla doğal bir sürecin yansıması olduğu söylenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Japonya, Şintoizm, Budizm, Dinler Arası İlişkiler

ABSTRACT

THE INTERACTION OF SHINTOISM-BUDDHISM IN JAPAN FROM THE PERSPECTIVE OF INTERRELIGIOUS RELATIONS

Kübranur KARABÖCEK

Amasya University, Institute of Social Sciences

Department of Philosophy and Religious Sciences, M.A., September/2023

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Nuh YILMAZ

In this thesis titled “The Interaction of Shintoism-Buddhism in Japan from the Perspective of Interreligious Relations”, the religious structure in Japan, the historical background of this structure, and the interaction of Shintoism and Buddhism with the axis of god, holy person, shrine/temple, and rituals are discussed. The aim of the study is to compare Shintoism and Buddhism, which are the dominant religions of Japan, which hosts a cosmopolitan religious structure, on certain elements and to make an inference about the origins and belongings of religious elements. The points where these two religions influence each other and their changes in the historical process are important in terms of understanding the phenomenon of religion in Japan. In the first chapter, Shintoism, Buddhism, Ruism, Daoism, Christianity, Islam, and sub-sects of these religions are included to reflect the religious structure in Japan. In the second chapter, Shintoism and Buddhism are compared in the context of god and holy persons, temples and rituals. This comparison includes subjects such as the intersections of the two religions, their similarities and differences, and their practical effects. With the subtitles examined by the historical and comparative method, it has been seen that Shintoism and Buddhism in Japan are influenced by each other in terms of understanding of god and holy persons, temples structure, rituals and objects used, and although there is no mere separation in some rituals, they share the practice area. It is known that Shintoism and Japanese Buddhism institutionalized contemporization with each other. Due to this historical reality, the need for interaction and transformation has become inevitable for these two religions to coexist at the same time and in the same geography. The direction and effect of this interaction have changed periodically, and it has been observed that Shintoism is dominant in some issues and Buddhism is dominant in others. It is possible to say that Buddhism followed a more moderate policy to gain a presence and spread in Japanese geography, especially in the early periods, but over time it reached a more dominant position in the syncretic structure and influenced the Shintoist understanding. The intertwined nature

of the understanding of religion with the state and politics in Japan undoubtedly affected religious syncretism, and the dominant position of Buddhism was subjected to various interventions. As a result, it can be said that the religious structure in Japan has been in the process of transformation and institutionalization from the early periods to the modern periods, and that this situation is a reflection of a natural process of the phenomenon of religion due to its anthropical nature.

Keywords: History of Religions, Japan, Shintoism, Buddhism, Interreligious Relations

ÖNSÖZ

Japonya, coğrafi konumu itibarıyla yakın tarihte etkileşim kurabildiğimiz, din araştırmaları nezdinde ise gerekli akademik ilginin gösterilmediği bir alan olarak önem kazanmaktadır. İçinde yaşadığımız toplumdan farklı bir din anlayışına sahip bu coğrafya, “diğerini anlama” bakımından da değerlidir. Bu nedenle, alana ışık tutacak her bir çalışmanın akademik ve sosyal boyutu göz ardı edilmemelidir. Bu gözlemler neticesinde çalışmamız, farklı coğrafyalarda yaşayan insanları ve en temelde hayatı etkileyen din olgularını anlamak amacıyla kaleme alınmıştır. Özellikle Uzak Doğu coğrafyasının ülkemiz akademik sahasında yeterince çalışılmamış olması, bu alandaki araştırmacılar için de dil problemi ve kaynaklara ulaşamama vb. temel nedenlerle açıklanabilmektedir. Bu zorluğa rağmen hocalarımız tarafından alana yönelik akademik motivasyonun ve yönlendirmelerin önemli olduğu kanaatindeyim.

Araştırmamda emeği geçen, bana yol gösteren ve bu süreçte daima destekleyen başta değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Nuh YILMAZ hocama, değerli yorumlarıyla konu seçiminde ve kaynak noktasında desteklerini esirgemeyen, kafama takılan her soruyu içtenlikle cevaplayan Dr. Öğr. Üyesi Merve SUSUZ AYGÜL hocama, çalışmamı titizlikle inceleyip yorumları ve katkılarıyla bana farklı bir pencere açan, sabırla bu süreci inşa etmeme yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Yetkin KARAOĞLU hocama, bu süreçte tavsiyeleriyle bana yol gösteren Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Kürsüsü’nde bulunan tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Bu süreçte bana daima destek olan ve yorulduğum her anımda devam etme motivasyonu veren mesai arkadaşlarıma da ayrıca teşekkür etmek isterim. Son olarak, hayatımın en değerli köşesi olan aileme, bu zorlu süreçte devam etmemdeki en büyük motivasyonuma, varlıkları, destekleri ve sabırları için teşekkür ediyorum.

Öğrencinin Adı SOYADI

Kübranur KARABÖCEK

06/09/2023

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ	1
1. Tezin Konusu ve Yöntemi	4
2. Tezin Amacı ve Önemi	4
3. Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları	5

I. BÖLÜM

1. JAPON COĞRAFYASINDA DİN	6
1.1. Şintoizm Öncesi Halk İnanışları.....	8
1.1.1. Animizm	8
1.1.2. Şamanizm.....	9
1.2. Şintoizm.....	9
1.2.1. Devlet Şintoizmi	11
1.2.2. Mabet Şintoizmi.....	12
1.2.3. Mezhep Şintoizmi	13
1.2.4. Halk Şintoizmi	13
1.3. Japon Budizmi	14
1.3.1. Tendai Budizmi.....	17
1.3.2. Shingon Budizmi	18
1.3.3. Arı Ülke Budizmi.....	18
1.3.4. Zen Budizmi.....	19
1.3.5. Nichiren Budizmi.....	21
1.4. Japonya’da Ruizm	22
1.4.1. Klasik Ruizm	23
1.4.2. Yeni Ruizm (Neo-Konfüçyüsçülük)	24
1.5. Japonya’da Daoizm	24

1.5.1.	Onmyōdō Daoizmi.....	26
1.5.2.	Kōshin Daoizmi	27
1.6.	Japonya’da Hıristiyanlık.....	28
1.6.1.	1868 Meiji Restorasyonu Öncesi Dönem	28
1.6.2.	1868 Meiji Restorasyonu Sonrası Dönem	30
1.7.	Japonya’da İslam	31
1.7.1.	1890-1950 Arası Dönemlerde İslam	31
1.7.1.1.	Japon İslamı	33
1.7.2.	1950’den Günümüze İslam	36
1.7.2.1.	Mahayana İslamı.....	38

II. BÖLÜM

2.	JAPONYA’DA ŞİNTÖİZM-BUDİZM ETKİLEŞİMİ.....	40
2.1.	Tanrı Anlayışı Eksenli Etkileşim.....	45
2.1.1.	Şintoizm’de Tanrı Anlayışı.....	45
2.1.1.1.	Kami	46
2.1.1.1.1.	Kami Tasvirleri	52
2.1.1.2.	Ata Ruhları	55
2.1.2.	Japon Budizmi’nde Tanrı Anlayışı	57
2.1.2.1.	Buda.....	57
2.1.2.2.	Amitabha Buda	61
2.1.2.2.1.	Buda/Bodhisattva Tasvirleri.....	62
2.2.	Kutsal Kişi Eksenli Etkileşim.....	64
2.2.1.	Şintoizm’de Kutsal Kişi Anlayışı	64
2.2.1.1.	Tennō	64
2.2.1.2.	Miko.....	66
2.2.2.	Japon Budizmi’nde Kutsal Kişi Anlayışı.....	67
2.2.2.1.	Bodhisattva	67
2.2.2.2.	Budist Keşişler.....	68
2.3.	Mabet Eksenli Etkileşim.....	70
2.3.1.	Şinto Mabedi.....	70
2.3.2.	Budist Mabedi	73
2.4.	Ritüel Eksenli Şintoist-Budist Etkileşim	75
2.4.1.	Mabet Perspektifli Ritüel	75
2.4.1.1.	Arınma	76
2.4.1.2.	Dua.....	77

2.4.1.3. Sunu	77
2.4.2. Geçiş Evreleri Perspektifli Ritüel	78
2.4.2.1. Doğum Ritüeli Eksenli Etkileşim	79
2.4.2.2. Evlilik Ritüeli Eksenli Etkileşim	80
2.4.2.3. Cenaze Ritüeli Eksenli Etkileşim	81
2.4.2.4. Ölüm Sonrası Anma (Yas Törenleri) Eksenli Etkileşim	82
2.4.2.4.1. Kuyō Ritüeli	83
2.4.2.4.2. Jōbutsu Ritüeli	84
2.4.2.4.3. Anma Köşesi (Kamidana ve Butsudan)	85
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	90

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar	Açıklama
bk.	Bakınız
çev.	Çevirmen
ed.	Editör
JIC	Japonya İslam Kongresi
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
ö.	Ölüm tarihi
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
vs.	vesaire

GİRİŞ

Dinler arası ilişkiler, Dinler Tarihi alanı içerisinde değerlendirilen bir alt disiplin olarak, insanlığın en temel olgularından biri olan dinleri merkeze almaktadır. Bu disiplin içerisinde, farklı topluluklara, coğrafyalara yayılmış olan dinlerin birbirleriyle ilişkileri ve ötekine yönelik bakış açıları inceleme alanını oluşturmaktadır. Din, sürekli bir olgu olarak tarihsel süreç içerisinde değişime ve dönüşüme maruz kalabilmiştir. Dinlerin diğer dinlerle karşılaşması, bu dinlerin mensuplarının geçmişten günümüze çeşitli ilişkiler geliştirmesi, dinler arası ilişkiler disiplininin de çalışma sahasını tarihsel olaylardan güncel meselelere kadar genişletmektedir. Dinler arası ilişkiler disiplini, birbirinden farklı dinlerin, geleneklerin ve ekollerin yaşadığı toplumlar arasında kurulan dini içerikli bütün ilişkileri kapsar boyuttur. Bu realitenin bir uzantısı olarak, dinler arasında tesis edilen ilişkilerde toplumların sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi yapısı da göz ardı edilmeden bütüncül bir okuma yapılmaktadır.¹

Dinler arası ilişkiler disiplini, dinlerin farklılıklarını olduğu kadar benzerliklerini de içermektedir. Dinlerin benzerliklerinin yanında ise aynı kaynaktan beslenmeleri de bu ilişkiler ağını güçlendiren olgulardan biri kabul edilmiştir. Tarih boyunca çeşitli dönemlerde, dinlerin esasen tek bir kökene sahip olduğunu fakat insanlarca bunun farklı şekillerde yorumlandığını iddia eden dinler tarihçileri olmuştur. Bu durum, aynı kaynağın farklı şekillerde yorumlanması noktasında dinler arasında bir ilişki tesis etmektedir. Bu dinler tarihçilerden biri olarak gösterebileceğimiz Max Müller,² dinin çeşitli bölgelerde ve kültürlerde farklı yapılar kazandığını, farklı hikayelere sahip olduğunu savunmakta ve bu görüşünü “Sınırsız Olan” kavramıyla ifade etmektedir. Ona göre, yeryüzünde var olan tüm dinler, bu Tek Din’in fiziki yapısındaki farklılaşmalardan kaynaklanmaktadır. Müller, bu fiziki dinlerin bir olduğunu ve birleşmesini savunmaktadır. Bu nedenle, dinler arası ilişkilerin, yardımlaşmaların, ötekini anlamanın bu Tek olan yapıya ulaşmada etkili ve önemli olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, Kutsal yorumuyla dikkat çeken dinler tarihçi Rudolf Otto’nun³ da Kutsal’a yönelik

¹ Ali İsra Güngör (ed.), *Dinler Arası İlişkiler* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 11-18.

² Friedrich Max Müller (ö. 1900), Alman asıllı bir dinler tarihçisidir. Dinler tarihi biliminin kurucusu kabul edilen Müller, karşılaştırmalı mitoloji, doğu dinleri gibi birçok alanda çalışmalar yapmıştır. *The Sacred Books of the East* adlı elli ciltlik külliyatı hazırlayan isim olarak önem kazanmaktadır. bk. İbrahim Ethem Karataş, “Max Müller’e göre Dinin Ortaya Çıkış Sürecinde Sınırsız (Kutsal) Fikri”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (2013), 55.

³ Rudolf Otto (ö. 1937), Alman asıllı bir dinler tarihçisidir. Otto, kutsalı ifade ederken ve dini bilinci tanımlarken kullanmış olduğu *Numinous* kavramıyla öne çıkmaktadır. Ona göre, dini bilinç ve kutsalın anlaşılması kişilere özgüdür ve mantık ötesindedir. bk. Mehmet Fatih Kalın, “İnancın Gelişimi ve Dini Bilinç Üzerine Rudolf Otto’nun Düşünceleri”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (2017), 483-484; Mustafa Alıcı, “Dinler Tarihi Disiplininin Dinlerarası Diyalogun Teorik Çatısına Katkıları”, *Marife* 5/1 (2005), 149.

farklı beşerî yorumlar arasında ilişkiler tesis etme, bu farklı yorumların dindarlarını pratik düzlemde yakınlaştırma üzerine çalışmaları mevcuttur. Örneğin, “Dini Bilgiler Koleksiyonu” (Religionskundliche Sammlung) adıyla oluşturduğu koleksiyon içerisinde, farklı dinlere ait sembolleri ve ritüel eşyalarını sergileyerek farklılık ve benzerliklere dikkat çekmek istemiştir.⁴

Dinler arası ilişkiler alanı, pratikte özellikle II. Vatikan Konsili⁵ sonrası daha çok karşılaşılan dinler arası diyalog kavramıyla yakın bir ilişki içerisinde. Bu kavramın, temelde Hristiyan merkezli bir diyalog anlayışını içermekte olduğu, misyonerlik anlayışıyla yakın ilişkisi ekseninde açıklanabilmektedir.⁶ Bu özelliğine rağmen dinler arası diyalogun olumlu bir yönü de mevcuttur. Otto’nun öğrencisi Friedrich Heiler’in,⁷ Dinler Tarihi disiplininin dinleri tek tek ele almaktansa daha bütüncül formda, onların karşılıklı ilişkilerini de içerir bir yapıya sahip olduğunu savunduğu ifade edilmektedir. Bu ilişkiler ağının ise, dinler arası diyalog ile gerçekleştirilebileceğini, dindarların birbirlerine yönelik önyargılarından bu sayede kurtulabileceğini savunmaktadır. Dinler Tarihi’ni, dinler arası ilişkiler ve diyalog söylemleri üzerinden, dinlerin işbirliğinin yol açıcısı olarak değerlendirmektedir. XX. yüzyılda yaşamış ve Gelenekselci Ekolün önemli temsilcilerinden kabul edilen Rene Guenon⁸ ise, dinleri şemsiye bir kavram olarak kabul ettiği “Gelenek” kavramı içerisinde değerlendirmiş, eserlerinde birçok din arasında benzerlik ve farklılıkları incelemiştir (Örneğin *İslam Maneviyatı ve Taoculuğa Toplu Bakış*, *Doğu ve Batı* gibi). Bu yönüyle, dinler arası ilişkiler disiplinine kendi perspektifinden bir bakış kazandırmıştır.⁹ Dinler arası diyalog söylemleriyle bilinen Heiler’in yanında, bu alana katkı sağlayan dinler tarihçilerinden bir diğeri de Ninnian Smart’dır.¹⁰ Smart, kaleme aldığı *Dinlerin Diyaloğu* (A Dialogue of Religions, 1960) başlıklı

⁴ Alıcı, “Dinler Tarihi Disiplininin Dinlerarası Diyaloğun Teorik Çatısına Katkıları”, 148-150; Karataş, “Max Müller’e göre Dinin Ortaya Çıkış Sürecinde Sınırsız (Kutsal) Fikri”, 64.

⁵ II. Vatikan Konsili, 1962-1965 tarihleri arasında dört oturum şeklinde gerçekleşmiştir. Bu konsilde alınan kararlarla, Katolik Kilisesi’nin modern dünyaya açıldığı yorumları yapılmaktadır. bk. Mahmut Aydın, “Vatikan Konsili”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Erişim 19 Ağustos 2023).

⁶ Güngör, *Dinler Arası İlişkiler*, 12-13; Aydın, “Vatikan Konsili”.

⁷ Friedrich Heiler (ö. 1967), Alman asıllı bir dinler tarihçisidir. Mukayeseli din çalışmaları ve dinlerin mistik yönleri üzerine yaptığı çalışmalarla bilinmektedir. bk. Friedrich Heiler, “Mistisizmde Tanrı Mefhumu”, çev. Annemarie Schimmel, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1-2 (1955), 58.

⁸ Rene Guenon (ö. 1951), Fransız asıllı yazar ve filozoftur. Arapça, Sanskritçe, Latince, Yunanca, İbranice, İngilizce, Almanca, İtalyanca, İspanyolca, Rusça ve Lehçe bilmektedir. 1912 yılında Müslüman olup Abdülvâhid Yahyâ adını almıştır. bk. Mustafa Tahralı, “Abdülvâhid Yahyâ (René Guénon)”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Erişim 03 Eylül 2023).

⁹ Tahralı, “Abdülvâhid Yahyâ (René Guénon)”; Muhammet Şekerci, *René Guénon’un Din Fenomenolojisi Bağlamında Din, Dinler ve Dinlerarası İlişkilere Bakışı* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 19-22.

¹⁰ Ninnian Smart (ö. 2001), İskoç asıllıdır. Çağdaş dönemde, fenomenolojik anlayışın önemli temsilcilerinden biri olarak değerlendirilmiştir. bk. Şevket Özcan, “Ninian Smart’a göre İslam’ın Boyutları”, *Dini Araştırmalar* 20/51 (2017), 10.

eserinde, dinlerin dindarları arasında kurgulamış olduğu repliklerle, empati merkezli bir diyalog ortamı yaratmıştır. Bu eserde, dinlerin kutsal kitapları referansıya oluşturmuş olduğu kurgunun, diğerini anlamak noktasında değerli olacağını varsaymıştır.¹¹

Çağdaş dönemde, dinler arası ilişkiler ve diyalog üzerine kaleme alınan eserler de dikkat çekmektedir. Bu eserlerden bazılarının, Dinler Tarihi'nin objektiflik ilkesine uymadığı gözlemlense de alana katkı sağlayan önemli çalışmalar da mevcuttur. Bu alanda dikkat çeken bir çalışma dizisi olarak, Catherine Cornille ve yardımcı editörlerle beş cilt olarak hazırlanan “Dinler Arası Diyalog Serisi” örnek gösterilebilir. Bu beş ciltlik seri, *Dinler Arası Diyalogda Muhakeme Kriteri* (2009), *Dinler Arası Hermönetik* (2010), *Dinler Arası Diyalog ve Dünya Piyasası* (2011), *Dinler Arası Diyalog ve Kültürel Değişim* (2012), *Dinler Arası Diyalog ve Kadın* (2013) kitaplarını içermektedir. Farklı alanların dinler arası ilişkiler ve diyalog perspektifinden ele alınmasını içeren bu seri, alanın muhtevası ve genişliği noktasında bir örneklik teşkil etmektedir.¹²

Dinler arası ilişkiler alanında ülkemizde de önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan en dikkat çeken, bütüncül bir forma sahip, okuyuculara genel bir perspektif kazandırma amacıyla olan ve Prof. Dr. Ali İsmail Güngör'ün editörlüğünde hazırlanan *Dinler Arası İlişkiler El Kitabı*'dır. Bu kitap, Yahudilik, Hristiyanlık, İslam, Hint Dinleri, Uzak Doğu Dinleri vb. birçok dinin, diğer dinlere bakışı ve birbirleriyle ilişkisi ekseninde kaleme alınmıştır.¹³

Ülkemizde dinler arasında yapılan çalışmalarda, özellikle erken dönemlerde, diyalog kavramı kullanılıyor olsa da diyalogun Hristiyan misyonerliği ile ilişkilendirilmesi, son zamanlarda araştırmacıları dinler arası ilişkiler kavramının kullanımına yönlendirmektedir. Dinler arası ilişkiler kavramının, daha bütüncül bir yapıyı temsil ettiği şeklinde yorumlar mevcuttur.¹⁴ Bu yorumlar doğrultusunda, dinlerin karşılıklı ilişkilerinin mümkün olan en objektif şekliyle ele alınması, ötekini anlama noktasında değerli kabul edilmiştir.

Dinler arası ilişkiler disiplini, doğası gereği tarihsel, mukayeseli ve fenomenolojik araştırma yöntemlerini içermektedir. Dinler Tarihi'nin en temel özelliklerinden deskriptif metodu da içeren bu disiplin, ele aldığı dinler ve coğrafyalar özelinde bütüncül bir portre sunmaktadır.¹⁵ Bu noktada, dinler arası ilişkiler alanının belirli bir coğrafya özelinde yapılan çalışmalarda bütüncül yapıyı ortaya koymak bakımından değerli olduğu belirtilmelidir.

¹¹ Alıcı, “Dinler Tarihi Disiplininin Dinlerarası Diyalogun Teorik Çatısına Katkıları”, 150-152.

¹² Catherine Cornille - Stephanie Corigliano (ed.), *Interreligious Dialogue and Cultural Change* (Eugene: Wipf and Stock Publishers, 2012).

¹³ Güngör, *Dinler Arası İlişkiler*, 3-10.

¹⁴ Hakan Olgun, “Diyamet'in Dinlerarası Diyalog Algısı”, *Milel ve Nihal* 6/2 (2009), 277, 285-286.

¹⁵ Alıcı, “Dinler Tarihi Disiplininin Dinlerarası Diyalogun Teorik Çatısına Katkıları”, 155-159.

Bununla birlikte, etkileşim kavramı da belirli bir bölgede bulunan iki inancın karşılıklı temasını içeren bir kavram olarak dinler arası ilişkiler disiplininin bir yönünü oluşturması bakımından değerlidir. Böyle bir düşünce ekseninde kaleme alınan bu çalışmada, dinler arası ilişkiler alanı için güzel bir araştırma sahası olan Japonya ele alınmış, bu coğrafyanın ise en yaygın iki dini olan Şintoizm ve Budizm arasındaki ilişki ve etkileşim belirli fenomenlerle incelenmiştir. Çalışmanın isimlendirilmesinde dinler arası diyalog ifadesinin yerine dinler arası ilişkiler isimlendirmesinin kullanılması ise, diyalog kavramının olumsuz yorumları ve Hristiyan karakterli yapısı dolayısıyla olmuştur.

1. Tezin Konusu ve Yöntemi

Çalışmanın konusu, Japonya’da Şintoizm ve Budizm’i, bu iki dinin tanrı inancı, kutsal kişi anlayışı, mabet yapısı ve ritüelleri gibi unsurlar ışığında karşılaştırmalı olarak incelemesini içermektedir. Japonya’da dini yapının ele alınmasıyla başlayan süreç, bahsi geçen unsurların dinler arası ilişkiler perspektifinden kritik edilmesiyle son bulmaktadır. Japonya’da yerli unsurlarla şekillenen Şintoizm’in, bu bölgeye ulaşan ve kurumsal bir din örneği sunan Budizm ile bahsi geçen konularda nasıl bir ilişki geliştirdiği, birbirlerini ne derece değiştirip dönüştürdükleri incelenmiştir. Çalışmamızda objektif bir bakışın ürünü olacak şekilde dinler tarihi metodolojisi çerçevesinde tarihsel, karşılaştırmalı, fenomenolojik ve deskriptif metot kullanılmıştır.

2. Tezin Amacı ve Önemi

Tezin amacı, Japonya’da çağdaş dönemlerde sistemleşen iki din olarak Şintoizm ve Budizm’in bu süreçteki etkileşimlerini incelemek, Japonya’nın kozmopolit dini yapısının önemli bir parçasına ışık tutmak, Japonya’daki en yaygın iki dinin Japon toplum yapısı ve kültürü üzerindeki etkilerinin orijinalliğini araştırmaktır. Karşılaştırmalı çalışmalar, araştırılan konu özelinde daha geniş bir perspektif sunması ve konunun farklı bağlamlarını da yansıtabilmesi bakımından değerlidir. Bu doğrultuda dinler arası ilişkiler perspektifiyle ele aldığımız konunun Japon coğrafyasında gelişen dini anlayışa yönelik daha kapsamlı bir çerçeve sunacağı düşünülmektedir. Çalışmada ele alınan iki dinin Japonya’daki başat dinler olması, karşılaştırmaların etki sahasını güçlendirmektedir. Çalışmamız böyle bir anlayışın ürünü olması bakımından önemlidir.

3. Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu çalışma, Japonya’da Şintoizm ve Budizm’i, bu iki dinin tanrı, kutsal kişi, mabet ve ritüel merkezli etkileşimini içermektedir. Japonya’daki diğer dinler çalışmamızın kapsamının dışında yer aldığı için yalnızca tarihsel süreçleri ve alt ekolleri ele alınmıştır. Tanrı, kutsal kişi, mabet ve ritüel merkezli bir karşılaştırmanın iki dinin karşılaştırılması noktasında temel konular olduğundan, bu anlayışlar merkezli bir inceleme genel bir perspektif sunması bakımından yeterli görülmüştür. Bahsi geçen hususlar dışında kalan konular da çalışmamızın kapsamı dışında yer almaktadır.

Çalışmada, Şintoist-Budist senkretizminin işlenmesinde, bu dinlerin alt ekolleri bağlamında bir ayırım söz konusu olmamış, dinlerin yapısı bütüncül bir şekilde ele alınmıştır. Şintoist-Budist ekoller çerçevesinde değişen anlayışların ayrıca ele alınmaması, bu çalışmanın sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır. Kutsal kişi merkezli anlayışta Tennō, Miko, Bodhisattva ve Budist keşişlere yer verilmiş fakat halk kahramanlarına ayrıca yer verilmemiş, mabet perspektifli etkileşimde ise Şintoist-Budist mabetleri genel yapıları itibarıyla karşılaştırılmış ve bu mabetlerde bulunan ayrıntılı ritüel unsurlarına yer verilmemiştir. Ritüeller eksenli etkileşimde ise mabetlerde ve geçiş evreleri dönemlerinde gerçekleştirilen ritüeller işlenmiş, dini festivaller ve bayramlar ayrıca ele alınmamıştır. Bu yapı, çalışmanın sınırlılıklarını belirten bir durum ortaya çıkarmaktadır. Fakat bu sınırlılıklar, Japon coğrafyasında din başlığı altında dinler arası ilişkilerin önemine dikkat çekmek adına ele alınan bu çalışmanın değerini etkileyecek boyutta olmamıştır.

I. BÖLÜM

1. JAPON COĞRAFYASINDA DİN

Edo Dönemi'nin¹⁶ sonlarına, çoğunlukla Kapalılık Dönemi'nin (1638-1853) sona erdiği döneme, tarihlendirilen bir kullanım olarak *Shūkyō* (宗教), “Din/Religion” kavramının karşılığı olarak bilinmektedir. 1870’te, Avrupa/Amerikan “Din” kavramının Japonca’ya *Shūkyō* şeklinde tercüme edildiği ve bu kavramın zaman içerisinde tüm Japonya’ya yayıldığı düşünülmektedir. Ekol, soy, ilke anlamına gelen *Shū* ve öğreti/ler anlamına gelen *Kyō* kavramlarının birleşimiyle oluşan *Shūkyō*, bütüncül olarak “Bir Mezhebin Öğretileri” veya “Bir Öğretinin İlkeleri” anlamına gelmektedir.¹⁷ Bu kavramın hükümet görevlilerince Kapalılık Dönemi sonrası Japon coğrafyasına tekrar ulaşan Hristiyanlık için kullanıldığı görülmektedir. *Shūkyō*, çeşitli Budist ekollerini nitelemek için de kullanılmış, fakat çoğunlukla Hristiyanlık ile bütünleşmiştir. Bu durum, kavramın Batı kökenine işaret etmesi bakımından önemlidir.¹⁸

Japonlar, özellikle erken tarihsel dönemlerde kendi inançlarını kurumsal bir dinden ziyade bir kültür, ortak bir milli değerler sistemi olarak yorumladıkları için din fenomenini tanımlamakta farklı bir yol izlemişlerdir. Onlar için devletin varlığı, bekası, toplumsal huzur ve düzen her türlü dini inancın üzerinde bir konuma sahiptir. Herhangi bir dini inancın bu yapıyı muhafaza etmeyi amaçlaması beklenmektedir.¹⁹

¹⁶ Tokugawa İeyasu’nun Shogun olmasıyla başlatılan Edo Dönemi (江戸時代), MS 1600’lerin başı ile 1868 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Bu dönemin en belirgin özelliği, Japon toplumunda farklı fikirlerin yer bulmasıyla Edo Yönetimi’nin çareyi ülkenin dış ülkelerle ilişkilerini minimize etmekte hatta tamamen sınırlamakta bulması olmuştur. Kapalılık Dönemi (*Sakoku*) olarak belirtilen bu dönem, yaklaşık 215 sene sürmüş ve Japonya 1853’te dış dünyaya kapılarını tekrar açmıştır. bk. Wolfram Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010), 157-166; Charles Holcombe, *Doğu Asya Tarihi Çin Japonya Kore Medeniyetin Köklerinden 21. Yüzyıla Kadar*, çev. Muhammed Murtaza Özeren (İstanbul: Dergah Yayınları, 2021), 219.

¹⁷ Jason Ananda Josephson, “The Invention of Japanese Religions”, *Religion Compass* 5/10 (2011), 591; Hans Martin Krämer, “How ‘Religion’ Came to Be Translated as ‘Shūkyō’: Shimaji Mokurai and the Appropriation of Religion in Early Meiji Japan”, *Japan Review* 25 (2013), 93.

¹⁸ Michael Roemer, “Religious Affiliation in Contemporary Japan: Untangling the Enigma”, *Review of Religious Research* 50/3 (2009), 301.

¹⁹ Kocalan, *Müslümanlaşma Sürecine Sosyolojik Bir Yaklaşım: Japon Müslümanlar*, 183.

Japonya tarihinde özellikle Yamato Dönemi'ne²⁰ kadar sistemli bir dini yapının olmadığını söylemek mümkündür. Jōmon²¹ ve Yayoi²² dönemlerinde Şamanist ve Animist karakterli bir inanç şekli mevcutken bu durum Yamato Dönemi'nde Çin ve Kore ile resmi dış ilişkilerin oluşturulması sonrası değişime uğramıştır. Çin'de ahlak telakkisi üzerine kurulmuş Ruizm'in, Yamato Dönemi'de Japonya'da varlık kazanması kurumsallaşmakta olan Şintoizm'i önemli ölçüde etkilemiştir. Hindistan'da ortaya çıkan ve sonrasında Çin-Kore üzerinden aktararak VI. yüzyılda bu coğrafyaya ulaşan Budizm'in halihazırda bölgede var olan dini inancı etkileyerek Şintoizm adıyla kurumsallaşmasında önemli bir etken olduğu bilinmektedir.²³ Bu dönemde, Daoizm Çin kültürünün bir parçası olarak ülkeye ulaşmış, ancak diğer dinler gibi kendi adıyla bilinmesi mümkün olmamıştır. XVI. yüzyılda Avrupalı tüccar-misyonerler eliyle Hristiyanlık bölgeye ulaşmıştır. Japonya'da Din portresinin son parçası olan İslam ise her ne kadar teorik olarak bilinirliği Nara Dönemi'ne²⁴ dayandırılrsa da (Çin'den İslam hakkında bilgilerin ulaşmasıyla)²⁵ pratikte varlığı XIX. yüzyıla tarihlendirilmektedir.²⁶

“Japonya'da Din” konusu, içerisinde Şintoizm, Daoizm, Ruizm, Budizm, Hristiyanlık ve İslam'ı içeren geniş bir perspektife sahiptir. Japon coğrafyasında farklı nüfuza, etki gücüne

²⁰ Yamato Dönemi (大和時代), kaynaklarda MS 250-710, MS 300-645, MS 400-700 gibi tarih aralıklarına sahiptir. Bu dönem, sistemli bir devlet yapısının ilk örneği olarak değerlendirilmektedir. Yamato Devleti'nin birçok eyaletten oluştuğu, bu eyaletlerin yöneticilerinin kabile reisleri olduğu ifade edilmektedir. bk. Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 25-26; Kenneth G. Henshall, *A History of Japan From Stone Age to Superpower* (London: Palgrave Macmillan, 2004), 15.

²¹ Jōmon Dönemi (縄文時代) yaklaşık MÖ 13.000 ile MÖ 400 arasına tarihlendirilir. Jōmon kelime anlamı olarak “halat desenli” anlamına gelmekte, bu isimlendirme ise kaynağını kullanılan kapların dış yüzeyine çeşitli desenlerin işlenmiş olmasından almaktadır. Bu dönem, genel itibarıyla taş devri avcı-toplayıcılarına atfedilmiş, topraktan ve kilden yapılmış çanak/çömlek malzemelerinin varlığı dönemin en belirgin özelliği haline gelmiştir. bk. Charles Holcombe, *Doğu Asya Tarihi Çin Japonya Kore Medeniyetin Köklerinden 21. Yüzyıla Kadar*, çev. Muhammed Murtaza Özeren (İstanbul: Dergah Yayınları, 2021), 111; Milton W. Meyer, *Japan A Concise History* (United States of America: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2009), 29.

²² Yayoi Dönemi (弥生時代), kaynaklarda MÖ 300–MS 250, MÖ 500–MS 300, MÖ 400–MS 250 gibi çeşitli tarih aralıklarında konumlandırılmıştır. Bu dönemle birlikte, avcı/toplayıcılıktan toprağı işleyerek ürün elde etmeye, taştan yapılmış eşyalardan metalden yapılmış eşyaları kullanmaya bir geçişin olduğunu söylemek mümkündür. Dönemin en belirgin özellikleri olarak bronz ve demir gibi metallerin kullanılması, pirinç yetiştiriciliğinin yaygınlaşması, basit tarzda çanak/çömlek eşyalarının kullanılması ve kumaş üretiminin yapılması gösterilebilir. bk. Henshall, *A History of Japan From Stone Age to Superpower*, 12-15; R. H. P. Mason - J. G. Caiger, *A History of Japan* (Singapore: Tuttle Publishing, 1997), 26; Meyer, *Japan A Concise History*, 23-24.

²³ Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 31-32; Hüsamettin Karataş, “Erken Dönem Japon Budizmi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2013), 54.

²⁴ Kaynaklarda MS 710–794 arasına tarihlendirilen Nara Dönemi (奈良時代), yönetim, şehirleşme, siyasi yapı vb. birçok konuda Çin etkisini devam ettiren bir dönem olmuştur. Çin yazı sisteminin etkisiyle Japonya'nın ilk yazılı kronikleri olan Kojiki ve Nihongi bu dönemde kaleme alınmıştır. bk. Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 53; Henshall, *A History of Japan From Stone Age to Superpower*, 23; Meyer, *Japan A Concise History*, 47.

²⁵ Keiko Sakai, “Islam, Muslims, Neighbors in Asia?”, *Islam in The Eyes of West*, ed. Tareq Y. Ismael - Andrew Rippin (New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2010), 127.

²⁶ Elif Büşra Kocalan, *Müslümanlaşma Sürecine Sosyolojik Bir Yaklaşım: Japon Müslümanlar* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021), 50, 64-65.

sahip ve ülkeye farklı tarihsel dönemlerde gelen bu dinler, günümüz Japonya’ında müntesibi olan inançlardır. Ayrıca bu dinlerin birçok alt mezhebe ayrıldığı görülmektedir.²⁷ Bu bölümde Japon coğrafyasında varlık gösteren veya bir yönüyle Japonya’daki dini yapıyı etkileyen Şintoizm, Daoizm, Ruizm, Budizm, Hristiyanlık ve İslam dinleri “Japon Coğrafyasında Din” başlığı altında ele alınmıştır.

1.1. Şintoizm Öncesi Halk İnanışları

En erken yerleşimlerin 30.000 yıl öncesine dayandığı Japon coğrafyasında, yerleşimcilerin kara köprüleri kullanarak Asya’nın çeşitli bölgelerinden buraya göç yoluyla geldikleri bilinmektedir.²⁸ Farklı bölgelerden gelen bu göçmenlerin inançlarında farklılıklar söz konusu olmuş, Animist, Şamanist, ritüele dayalı inançlara sahip oldukları görülmüştür.²⁹

1.1.1. Animizm

Şintoizm öncesi halk inanışlarında ata ruhlarına ve doğal unsurlara bir çeşit tapınma özelliği görülmekte ve bu inanış Animizm başlığı altında değerlendirilmektedir.³⁰ Jōmon Dönemi’nde yerleşimcilerin Animist oldukları, korkudan çok saygı içerikli olarak doğal nesnelere tapındıkları görülmüştür. Bu dönemde yerleşik hayata da geçilmediği için doğal alanlar ibadet merkezleri haline gelmiştir. Animizm’de güzel görünen yerler, büyük ağaçlar, alışılmadık şekilli taşlar ve ölen savaşçılar dahil her şey ve herkes kutsal addedilebilmektedir.³¹ Doğal nesnelere bir saygı ve tapınmanın olduğu erken dönemlerde, araştırmalar sonucu bazı mekanlarda karşılaşılan yılan temsilleri, yılana tapınmanın olduğu düşüncesini desteklemektedir. Arkeolojik kazılar sonucu erken dönem Japon tarihine dayandırılan yılan, kurbağa geyik, kuş, tilki vb. hayvan motiflerinin kap/kaçak üzerinde ve müstakil figürinler şeklinde kullanımı görülmektedir.³² Tabiat unsurları kullanılarak tabiat üstü bir tasvirin geliştiği düşünülmektedir.³³

Yayoi Dönemi’nde daha sistemli bir Animizm örneği görülmüş, tabiat unsurları

²⁷ Halil İbrahim Şenavcu, “Japon Dinleri”, *Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz (İstanbul: Milet Nihal Yayınları, 2020), 268-285.

²⁸ Henshall, *A History of Japan From Stone Age to Superpower*, 8; Mason - Caiger, *A History of Japan*, 23.

²⁹ Hirokuni Usami, *Social Crises and Religious Change in Pre-Medieval Japan* (London: University of London, PhD Thesis, 2017), 74, 92.

³⁰ Şenavcu, “Japon Dinleri”, 269.

³¹ Meyer, *Japan A Concise History*, 23, 33.

³² Usami, *Social Crises and Religious Change in Pre-Medieval Japan*, 125-127.

³³ Henshall, *A History of Japan From Stone Age to Superpower*, 11; Kübranur Karaböcek, “Japonya’da Sistemli Bir Din Anlayışının Şekillenmesinde Çin Etkisi: Yamato Dönemi ve Sonrası”, *Dinler Tarihi Lisansüstü Sempozyumu -I- Bildiri Kitabı*, ed. Ali Osman Kurt vd. (Ankara: ASBÜ Yayınları, 2023), 419-420.

resmedilmiş, pirinç tarımıyla “Pirinç Kamisi” inancı gelişmiş, ürün verimliliğini arttırmaya yönelik ritüel objeleri tasarlanmıştır.³⁴

1.1.2. Şamanizm

Şintoizm öncesi halk inanışları şans, uğur-uğursuzluk, büyü, tılsım vb. anlayışları barındırdığı için Şamanist karakterli olduğu kabul edilmiştir.³⁵ Örneğin Jōmon Dönemi ritüellerinde kullanılan kil figürinlerin (*Dogū*, 土偶) ve kil maskelerinin (*Dosei Kamen*, 土製仮面) Şamanizm’le ilişkilendirildiği görülmektedir.³⁶ Şamanizm Kami kültleri gibi Şintoizm’i oluşturan en temel özelliklerin kaynağı kabul edilmektedir.³⁷

Şamanizm’in uygulayıcıları olan Şamanlar tanrılarla ve ruhlarla iletişim kurabildiği, onlar tarafından ele geçirilebildiği, tarımsal verim, savaş, hastalık ve ölüm gibi konular hakkında kehanetlerde bulunabildiği kabul edilmiştir.³⁸ Mitolojik kaynaklarda geçen bir yönetici olarak Prens Himiko³⁹ Şaman olma özelliğiyle ön plana çıkmakta, Şamanlık ve siyasi gücün birleşiminin önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır. Siyasi yöneticilerin Şaman özellikleri dolayısıyla tanrıların iradesini bilme yeteneklerine dayalı olarak doğal güçleri kontrol ettiklerine inanılmaktadır.⁴⁰ Miko adı verilen kadın Şamanların varlığıyla ibadetlere yönelik ayrıcalıklı bir sınıfın geliştiği düşünülmektedir.⁴¹

1.2. Şintoizm

Şintoizm’in, erken dönemlerde görülen Animizm, Şamanizm, Doğurganlık Ayinleri, Atalara Tapınma ve Güneş Tanrıçası’nı merkeze alan tanrılar ve tanrıçalar panteonuna kutsallık atfetme gibi çeşitli kökenlere sahip kültleri kendi çatısı altında birleştirdiği bilinmektedir.⁴²

³⁴ Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 31; Meyer, *Japan A Concise History*, 24.

³⁵ Şenavcu, “Japon Dinleri”, 269.

³⁶ Usami, *Social Crises and Religious Change in Pre-Medieval Japan*, 93.

³⁷ Inoue Nobutaka, “Introduction: What is Shinto?”, *Shinto: A Short History*, ed. Inoue Nobutaka vd. (London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2003), 8; Karaböcek, “Japonya’da Sistemli Bir Din Anlayışının Şekillenmesinde Çin Etkisi: Yamato Dönemi ve Sonrası”, 420-421.

³⁸ George Williams, *Religions of The World: Shinto*, ed. Ann Marie B. Bahr (Philadelphia: Chelsea House Publishers, 2005), 115.

³⁹ Efsanevi karakter Himiko (ö. MS 247, arkaik Japonca bir terim olarak “Güneşin Kızı” anlamına gelmekte, Güneş Tanrıçası Amaterasu Ōmikami’nin (天照大神) kızı olarak değer kazanmaktadır. Himiko siyasi bir yönetici olmanın yanında önemli bir Şaman’dır ve ayna temsiliyle bilinmektedir. bk. Usami, *Social Crises and Religious Change in Pre-Medieval Japan*, 143-144.

⁴⁰ Helen Hardacre, *Shinto A History* (United States of America: Oxford University Press, 2017), 7-8.

⁴¹ Samet Yaşkan, *Şintoizmde İbadet* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 31.

⁴² Meyer, *Japan A Concise History*, 33.

Şintoizm'in kurumsallaşması, Yamato Dönemi'ne dayandırılmaktadır. Bu dönemde ülkeye ulaşan Çin menşeli dinler, Japonya'nın yerli inancının kurumsallaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Japon kültürü ve dinlerini kapsayan Çince kökenli Şinto (Şēn-Tao, 神道)⁴³ kavramı, “shi/şin” (神, Kami) ve “to/do” (道, yol) kelimeleriyle oluşturulmuştur. Belirli bir kurucu ismi olmayan ve Japonca “Kami no Michi” (Kamilerin Yolu) olarak ifade edilen bu dinin merkezinde, Kami⁴⁴ inancı yer almaktadır.⁴⁵ Kamilere yönelik ritüellerin gerçekleştirildiği mekanlar olarak mabetlere ise “Kami'nin Evi” anlamına gelen “Jinja” (神社) adı verilmektedir.⁴⁶

Japon mitolojik ve tarihsel kronikleri olan Kojiki⁴⁷ ve Nihongi⁴⁸, Şintoizm için önemli kabul edilmektedir. Bu kaynaklar Japon mitolojik anlatıları, tanrıların isimleri ve özellikleri bağlamında değer kazanmaktadır. Bu iki ana kaynağın yanında dini olarak değer atfedilen üç farklı kaynaktan da söz edilebilir. Bunlar, *Kujiki* (Eski Olayların Belgeleri), *Kogoshui* (Seçilmiş Eski Hikâyeler) ve *Engishiki* (Engi Döneminin Kanunları) şeklindedir.⁴⁹

Şintoizm'in Japon kültürüyle iç içe yapısı, bu inanç şeklinin daha kapalı bir forma sahip

⁴³ Hüsamettin Karataş, “Uzak Doğu Dinleri ve Diğer Dinlerle İlişkisi”, *Dinler Arası İlişkiler*, ed. Ali İsmail Güngör (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 216.

⁴⁴ Kami kavramının, “örtmek/kaplamak” anlamına gelen *Kaburu* (被る) kavramıyla ilişkili olduğu düşünülmekte, bu ilişki iki kavramın “kaplamak” ve “üstün” anlamlarıyla açıklanmaktadır. bk. William George Aston, *Shinto (The Way of The Gods)* (London: Longmans, Green and Co., 1905), 7.

⁴⁵ Hüsamettin Karataş, “Japon Halk Dini Geleneğinde Kami Kültü”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 13/79 (Bahar 2020), 309; Kürşat Demirci, “Bir Din Olarak Şintoizm'in Gelişim Süreci”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-II* (Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları/2, 2000), 320.

⁴⁶ Halil İbrahim Şenavcu, “Şintoizm'de Tanrı”, *Bir Dünya Tanrı*, ed. Mustafa Tekin (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2022), 354.

⁴⁷ MS 712 yılında derlendiği düşünülen Kojiki (Antik Olayların Kaydı, 古事記), üç cilt, yüz seksen bölümden oluşmaktadır. Kojiki'nin yazıya geçirilmesi, MS 681 yılında İmparator Temmu'nun (ö. MS 686) emriyle başlamış, son hali İmparatoriçe Gemmei (ö. MS 721) döneminde bitirilmiş ve ona sunulmuştur. Kojiki sırasıyla, Japon adaları özelinde Dünya'nın yaratılması, Tanrı ve Tanrıçaların doğumu (Tanrılar Çağı), Japonya'ya inmeleri ve insanlara yönetimi bırakmadan önce yeryüzüne hükmetmeleri ve son olarak İmparator Jimmu ile başlayıp İmparatoriçe Suiko ile son bulan insan imparatorlar dönemi ve bu imparatorların tanrı ve tanrıçalarla ilişkilendirilmesi konularını ihtiva etmektedir. bk. John R. Bentley, “The Birth and Flowering of Japanese Historiography: From Chronicles to Tales to Historical Interpretation”, *The Oxford History of Historical Writing: Volume 2: 400-1400*, ed. Sarah Foot - Chase F. Robinson (United Kingdom: Oxford University Press, 2012), 2/58; Basil Hall Chamberlain, *Translation of Ko-ji-ki or Records of Ancient Matters* (Kobe: J. L. Thompson & Co. (Retail) Ltd., 1932); “Tales from the Kojiki”, *Encyclopedia.com* (Erişim 02 Ağustos 2022).

⁴⁸ MS 720 yılında son şeklini alan ve İmparatoriçe Genshō'ya (ö. MS 748) sunulan Nihongi (Japon Kronikleri, Nihon Shoki, 日本紀), otuz bölümden oluşmaktadır. Japonya'nın ilk resmi tarihsel kroniği Nihongi, Kojiki'ye nispetle daha ayrıntılı bilgiler içermektedir. Tanrıların Çağı bölümüyle başlayan Nihongi, Japon tarihinde yer alan imparator ve imparatoriçelere yer vermekte ve bu şekliyle Kojiki'nin bir nevi tamamlayıcısı, devamı niteliğinde değerlendirilmektedir. bk. Bentley, “The Birth and Flowering of Japanese Historiography: From Chronicles to Tales to Historical Interpretation”, 2/58; *Nihongi - Chronicles of Japan from The Earliest Times to A.D. 697*, çev. W. G. Aston (Singapore: Tuttle Publishing, 1972), 1/13.

⁴⁹ Merve Üstek, *Şintoizm'de Kadının Konumu* (İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 53.

olmasına neden olmuştur. Her Japon, Şinto inancı ve kültürü içerisinde doğmuş, doğumlarıyla Şintoist kabul edilmişlerdir.⁵⁰

Şintoizm, imparatorluk sarayı ve aristokratlar eliyle Yamato Dönemi'nden Edo Dönemi'ne kadar geçen süre içerisinde kurumsal bir yapıya ulaştırılmaya çalışılmıştır. Özellikle Meiji Dönemi⁵¹ sonrasında, çeşitli anlayışlar merkezinde ekolleşme hareketleri görülmüştür. Meiji sonrası modern dönemde, Şintoizm'in Devlet Şintoizmi, Mabet Şintoizmi, Mezhep Şintoizmi ve Halk Şintoizmi olarak dört ana dini akıma ayrıldığı, 1947 Anayasası sonrası ise bu akımların yaygınlık kazandığı ve kurumsallaştığı bilinmektedir.⁵²

1.2.1. Devlet Şintoizmi

I. Dünya Savaşı öncesine tarihlendirilen, Japonca'da *Kokka Shintō* olarak adlandırılan Devlet Şintosusu (国家神道), Şinto mabetleri ve ritüellerine yönelik 1870'lerden itibaren geliştirilen hükümet politikalarını tanımlamak için kullanılmıştır. Devlet Şintosusu, Japonya'da din ve siyasetin tarih boyunca birbirinden uzak olmamasının bir yansıması olarak değerlendirilebilmektedir. Devlet Şintosusu'nun varlık kazanmasında hem siyasi hem de dini sebepler etkili olmuştur.⁵³

1868-1945 arası dönem, Devlet Şintosusu Dönemi olarak isimlendirilmektedir. Bu dönemde Japon hükümeti, Şinto mabedinde gerçekleştirilen ibadetleri, Şintoist unsurları büyük ölçüde kendi kontrolüne almıştır.⁵⁴ Devlet Şintosusu, Japon Anayasasının “devletin ve halkın birliğinin sembolleri” olarak tanımladığı, imparator tarafından gerçekleştirilen ritüelleri içermektedir.⁵⁵ Görünürde din özgürlüğüyle uyumlu olarak değerlendirilse de gerçekte, Meiji Dönemi'nden sonra başlıca resmi dinlere egemen olan İmparatorluk Anayasası altında, dinin ötesinde, ulusal bir ritüel sistemi olmuştur. Meiji Restorasyonu'ndan (1868) II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar (1945), ulusal entegrasyonun temeli olarak Şinto düşüncesini kullanan

⁵⁰ Williams, *Religions of The World: Shinto*, 4.

⁵¹ Meiji Dönemi (明治時代), 1867-1868 tarihinde baskılar sonucu Shogun yönetiminin son bulması ve bu dönemde tahta çıkan on beş yaşındaki İmparator Mutsuhito (ö.1912, daha sonra Meiji “Aydınlanmış Olan” adını almış) ile başlatılmaktadır. Bu dönemin en belirgin özelliği 1868 yılına tarihlendirilen Meiji Restorasyonu olmuştur. bk. Meyer, *Japan A Concise History*, 134, 141-142.

⁵² Yetkin Karaoğlu, *Japon Yeni Dini Hareketi: Ōmoto* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022), 40.

⁵³ Karaoğlu, *Japon Yeni Dini Hareketi: Ōmoto*, 40; Kate Wildman Nakai, “State Shinto”, *Routledge Handbook of Modern Japanese History*, ed. Sven Saaler - Christopher W. A. Szpilman (UK: Routledge Taylor & Francis Group, 2017), 147; Williams, *Religions of The World: Shinto*, 18.

⁵⁴ Wilbur M. Fridell, “A Fresh Look at State Shinto”, *Journal of the American Academy of Religion* 44/3 (1976), 548.

⁵⁵ Md. Abu Taher, “Origins of the Universe in Shintoism: An Ancient Religion of Japan”, *Journal of Japanese Studies: Exploring Multidisciplinarity* 1/1 (2022), 427.

hükümetin uygulamalarını içeren bir din anlayışıdır. Bu süre zarfında *Kokutai* (Ulusal Yönetim, 国体) anlayışı ve imparatora saygı prensibi, Japon halkını Devlet Şintosu'na alıştırmada önemli etkenler olmuşlardır. Sonuç olarak Devlet Şintosu'nu Japon ulusunun ve imparatorunun kutsallığını vurgulayan bir Şintoizm olarak ifade etmek mümkündür.⁵⁶

1.2.2. Mabet Şintoizmi

Japonca'da *Jinja Shintō* (神社神道) olarak isimlendirilen Tapınak/Mabet Şintosu, mabetlerde sürdürülen geleneksel dini uygulamaları ve bu uygulamaları destekleyen tutumları içeren bir dini anlayıştır. Mabet Şintosu, en erken Jinjaların var olduğu dönemlere değin dayandırılmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda, Devlet Şintosu içerisinde değerlendirilmiş olsa da Şinto Mabet Derneği *Jinja Honchō*⁵⁷ adı ile bağımsız bir yapıda yeniden örgütlenmiştir. Jinja Honchō'ya bağlı Şinto mabetleriyle ilişkili inançlar ve uygulamaları içermektedir. Kokka Shintō'dan sonradan ayrılan bir anlayış olarak imparator özelindeki baskın yorumlardan ülkenin gelişimine vurgu gibi daha genel bir düşünce yapısına geçildiğinin örneğini sunmaktadır.⁵⁸ Jinja Shintō, yalnızca yerel koruyucu tanrıların halk inanışlarını topluluk düzeyinde tutmakla kalmamış, aynı zamanda denizaşırı milliyetçilik anlayışının de ilk motivasyonu olmuştur.⁵⁹ Mabet Şintosu, ulusun ve kırsal toplumun birleşmesi ve dayanışmasında önemli bir rol oynamıştır. Mabetlerin manevi birliğine odaklanarak, Şinto geleneklerine ve Japon mitlerine dayanan festivaller uygulanmıştır.⁶⁰ Jinja Shintō ile Jinja Honchō çatısı altında değerlendirilen Şinto mabetlerinin yönetimi hükümetten ayrılmış,

⁵⁶ Susumu Shimazono, "State Shinto and the Religious Structure of Modern Japan", *Journal of the American Academy of Religion* 73/4 (2005), 1080; Shimazono Susumu, "State Shinto in the Lives of the People: The Establishment of Emperor Worship, Modern Nationalism, and Shrine Shinto in Late Meiji", *Japanese Journal of Religious Studies* 36/1 (2009), 93, 95, 96.

⁵⁷ Jinja Honchō (神社本庁) Şinto Mabet Derneği olarak tercüme edilmekte ve Şinto mabetlerinin büyük bir çoğunluğu için mevcut koordinasyon ve yönetim organı olarak değerlendirilmektedir. 3 Şubat 1946 yılında Japonya'da din ve devleti ayırmaya yönelik girişimler sonrası 1945 tarihli *Shintō Shirei* (神道指令, Shintō Direktifi) belgesi hükümlerine karşılık gönüllü bir yapı olarak kurulmuştur. Jinja Honchō'nun amacı, geleneksel Şinto inancını yaşatmak ve onun gelişmesine katkı sağlamak olarak belirtilmiştir. Daha spesifik olarak, Kamilere yönelik ritüelleri gerçekleştirmek, ataların erdemli özelliklerinin taşıyıcısı olmak, Japon halkının saf ve inançlı ruhunu yüceltmek ve böylece insanlığın mutluluk ve huzuruna katkıda bulunmak gibi amaçlara hizmet ettiği ifade edilmiştir. bk. Brian Bocking, *A Popular Dictionary of Shinto* (UK: Taylor & Francis, 2005), "Jinja Honchō", 58; Mark Teeuwen, "Jinja Honchō and Shrine Shintō Policy", *Japan Forum* 8/2 (1996), 184.

⁵⁸ Brian Bocking, *A Popular Dictionary of Shinto* (UK: Taylor & Francis, 2005), "Jinja shintō", 60; Karaoğlu, *Japon Yeni Dini Hareketi: Ōmoto*, 40-41; Williams, *Religions of The World: Shinto*, 19-20.

⁵⁹ David W. Kim, "A Transnational Grassroots Movement: Jinja Shintō and Japanese Religions in the Pre-Colonial Joseon Society", *The Review of Korean Studies* 23/1 (2020), 216.

⁶⁰ Kazuya Hara, "Aspects of Shinto in Japanese Communication", *Intercultural Communication Studies* 12/4 (2003), 85.

dolayısıyla bu mabetler artık maddi anlamda devlet desteği alamamıştır.⁶¹

1.2.3. Mezhep Şintoizmi

Japonca'da *Kyōha Shintō* (教派神道) olarak ifade edilen Mezhep Şintosusu, 1876'dan itibaren faaliyetleri Meiji hükümeti tarafından resmen tanındığında başlamış, fakat resmi olarak 1882'ye tarihlendirilmiştir. On üç farklı ekolün oluşumunu bünyesinde barındıran *Kyōha Shintō*, *Kokka Shintō*'ya dahil edilmeyen oluşumların da devlet kontrolü altına alınmasını amaçlamaktadır. Bu on üç bağımsız ekol ise dört ana kategori içerisinde değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki, Saf Şinto Ekolleri olarak *Shintō Taikyō*, *Shinrikyō* ve *İzumo Ōyashirokyō*'yu; ikinci grup Ruist Şinto Ekolleri olarak *Shintō Shūseiha* ve *Shintō Taiseikyō*'yu; üçüncü grup Arınma Merkezli Şinto Ekolleri olarak *Shinshūkyō* ve *Misogikyō*'yu; dördüncü grup Dağ Ritüeli Merkezli Şinto Ekolleri olarak *Jikkōkyō*, *Fusōkyō* ve *Ontakekyō*'yu; son grup ise İnancı İyileştiren Şinto Ekolleri adıyla *Kurozumikyō*, *Konkōkyō* ve *Tenrikyō*'yu içermektedir.⁶² On üç ekolün, *Kokka Shintō*'ya katılmayı reddederek Şintoizm'i yalnızca milliyetçi çizgiyle sınırlamak istemediklerini, onu saf bir şekilde Kami ibadetine dönüştürmek ve devam ettirmek amacıyla oldukları söylenebilir.⁶³

1.2.4. Halk Şintoizmi

Japonca'da *Minzoku Shintō* (民族神道) olarak adlandırılan Halk Şintosusu, sıradan halkın ritüelleri gerçekleştirdiği kırsal kesimlerdeki dini anlayışları kapsayan, geleneksel olarak uygulanan bir Şinto anlayışıdır.⁶⁴ Halk Şintosusu, kısaca Kami geleneği olarak da ifade edilebilmiş ve Kamilere odaklanan inanç ve uygulamaları kapsayan bir şekilde tasvir edilmiştir.⁶⁵ Herhangi bir resmi öğretisi veya sosyal organizasyonu olmadığı gibi bir doktrini

⁶¹ Teeuwen, "Jinja Honchō and Shrine Shintō Policy", 178.

⁶² On üç bağımsız ekolden *Shintō Taikyō* (神道大教) 1873'e, *Shinrikyō* (神理教) 1880'e, *İzumo Ōyashirokyō*'yu (出雲大社教) 1882'ye, *Shintō Shūseiha* (神道修成派) 1873'e, *Shintō Taiseikyō*'yu (神道大成教) 1882'ye, *Shinshūkyō* (神習教) 1857'ye, *Misogikyō*'yu (禊教) 1894'e, *Jikkōkyō* (実行教) 1882'ye, *Fusōkyō* (扶桑教) 1873'e, *Ontakekyō*'yu (御嶽教) 1882'ye, *Kurozumikyō* (黒住教) 1876'ya, *Konkōkyō* (金光教) 1900'e, *Tenrikyō*'yu (天理教) ise 1908'e tarihlendirilmektedir. Karaoğlu, *Japon Yeni Dini Hareketi: Ōmoto*, 23-24, 41; Kim, "A Transnational Grassroots Movement: Jinja Shintō and Japanese Religions in the Pre-Colonial Joseon Society", 217.

⁶³ Williams, *Religions of The World: Shinto*, 20.

⁶⁴ Karaoğlu, *Japon Yeni Dini Hareketi: Ōmoto*, 41-42.

⁶⁵ Eldred Leslie Jr. Williams, *Earth, Boundaries, and the Foundations of Folk Shintō* (Pittsburgh: University of Pittsburgh, PhD Thesis, 1997), 1.

veya dogması da yoktur. Böylece Halk Şintosusu, uygulamalar noktasında diğer Şinto türleri ile de bağlantılıdır. Halk Şintosusu, Japon halk inançlarının özelliklerine dayanmakta ve esas olarak üç kaynaktan beslenmektedir. Birincisi, kehanet, büyü, Şamanik ritüeller gibi eski gelenekleri kapsamaktadır. İkincisi, perhiz uygulamaları ve arınma ayinlerinin yanı sıra ev ve zirai tanrılara tapınma gibi uygulamaları içermektedir. Üçüncüsü, Budizm, Daoizm gibi yabancı kaynaklı dinlerden gelen inançlarla Şintoizm'in senkretizmidir. Bu üç Halk Şintosusu arasında en yaygın olanı ikincisidir.⁶⁶

1.3. Japon Budizmi

MÖ VI. yüzyılda Gautama Buda'nın görüşleri çerçevesinde Hindistan'ın kuzeydoğu bölgesinde şekillenen Budizm, ortaya çıktığı toprakları terk etmek zorunda kalarak ülkenin güney ve kuzeyine yayılmıştır. Mahayana Budizmi olarak isimlendirilen Budizm'in Kuzey Ekolü, MS I. yüzyılda Çin'e ulaşmış ve buradan Kore ve Japonya'ya yayılmıştır. MS VI. yüzyılda Japonya'ya ulaştığı bilinen Budizm, burada sistemli bir din örneğinin ilklerinden olmuş, daha sonra Japon Budizmi olarak anılmıştır.⁶⁷ Resmi olarak MS 538'de Paekche Kralı tarafından Japon İmparatoruna Budist kutsal metinleri (*Sutralar*) ve Buda heykelinin hediye edilmesiyle Budizm, ilk kez Japonya'ya tanıtılmıştır.⁶⁸ Budizm'in kabulüne saray işlerini idame ettiren Nakatomi ve Mononobe aileleri karşı çıkarken, başvekillik vazifesinde olan ve güçlü bir nüfuza sahip Soga ailesi nüfuzunu arttırmak ve diğer nüfuzlu ailelerin gücünü kırmak için destek vermiştir. Yamato Dönemi'nin ilk safhalarında, yönetimi elinde bulunduran Soga ailesinin desteğiyle Budizm yayılma imkânı bulmuştur.⁶⁹

Budizm'i benimseyen ilk hükümdarın İmparator Yōmei⁷⁰ olduğu kabul edilmektedir. İmparator Yōmei'den sonra tahta çıkan İmparatoriçe Suiko,⁷¹ Prens Shōtoku'nun⁷² da desteğiyle Budizm'in ülkede yayılmasını hızlandırmıştır. Yamato Dönemi'nde Budizm'den

⁶⁶ Hara, "Aspects of Shinto in Japanese Communication", 86.

⁶⁷ Üstek, *Şintoizm'de Kadının Konumu*, 10-11.

⁶⁸ Merve Susuz Aygül, *Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021), 47-48.

⁶⁹ Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 30-31; Halil İbrahim Şenavcu, "Tarihsel Süreç İçerisinde Japon Budizmi: Genel Bir Bakış", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 1 (2016), 46-47; Britannica, "Buddhism - Korea and Japan" (Erişim 08 Nisan 2023).

⁷⁰ İmparator Yōmei (ö. 587), 572-585 tarihleri arasında hüküm süren İmparator Bidatsu'dan sonra tahta geçmiştir, fakat bu konumda uzun süre kalamamış, vefat etmiştir. Britannica, "Suiko" (Erişim 20 Temmuz 2023).

⁷¹ İmparatoriçe Suiko (ö. 628) yazılı belgelerde geçen ilk Japon İmparatoriçesidir. İmparator Bidatsu'nun eşidir. Suiko'nun saltanatı, bir erkek yönetici yerine kadın seçimi dolayısıyla gelenekten büyük bir kopuşu temsil etmektedir. bk. Britannica, "Suiko".

⁷² Prens Shōtoku Taishi (ö. 622) Soga ailesinin bir üyesidir. Ruizm'in ve Budizm'in ilkelerinden etkilenecek MS 604'te anayasa olarak tanımlanan on yedi maddelik bir beyanname yayınlamıştır. Britannica, "Taishi Shōtoku" (Erişim 22 Temmuz 2023).

sanat, mimari, heykeltıraşlık vb. birçok alanda etkilenme gerçekleşmiştir. Budizm'in Japonya'ya ulaştığı erken dönemlerde bu dine ait politikalar ve yayılma stratejisi devlet eliyle yürütüldüğü için bu dönem Budizmi “Devlet Budizmi” olarak adlandırılmıştır.⁷³

Nara Dönemi'ne gelindiğinde, yönetimde olan Fujiwara ailesi hem Budist hem de Şintoist mabetler inşa etmiş, Şintoist tanrılara ve Buda'ya verilen değer yakınlaşmıştır. Nara Dönemi'nde Budizm'i daha iyi anlamak ve yaşamak için Çin ve Kore'den keşişler getirtilmiştir.⁷⁴ Nara Dönemi'nde, Budizm'in yeterince halka inemediği, Budizm'in imparatorluk sarayı ve nüfuzlu ailelerce desteklenmeye devam edildiği söylenebilir. Nara Dönemi'nden sonra Japonya tarihinde Budizm artık başkentler nezdinde isimlendirilmeye (Örneğin Nara Budizmi) başlamıştır. Bu dönemde Budizm'in ivme kazanması, farklı şekillerde yorumlanmasına ve çeşitli ekollerin oluşmasına yol açmıştır. Nan to Rokshu adıyla bilinen altı Budist ekolünün, bu dönemde ortaya çıktığı bilinmektedir. Bunlar; Sanron,⁷⁵ Jōjitsu,⁷⁶ Hossō,⁷⁷ Kūsha,⁷⁸ Kegon,⁷⁹ ve Ritsu⁸⁰ şeklindedir.⁸¹

Heian Dönemi'nde⁸² Budizm halk kesiminde de etkili olduğundan bu dönemde, “Halk

⁷³ Karataş, “Erken Dönem Japon Budizmi”, 55; Susuz Aygöl, *Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık*, 49.

⁷⁴ Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 48.

⁷⁵ Sanron (Üç Risale/Kitap) Mezhebi, MS 625'te Koreli bir Budist keşiş tarafından tanıtılmıştır. Nihilist bir felsefeye sahip bu ekol, maddi fenomenlerin gerçek dışı olduğunu vurgulamaktadır. Bu mezhebin, temelde üç kanonik kitabı bulunmaktadır. Bunlar; *Thū-Kwanron* (Orta Yol Meditasyonu Üzerine), *Hyakuron* (Yüz (Şarkı) Risalesi), *Junimonron* (On İki Kapı Risalesi) şeklindedir. E. Steinilber-Oberlin, *The Buddhist Sects of Japan: Their History, Philosophical Doctrines and Sanctuaries*, çev. Marc Logé (London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2011), 48/37-48.

⁷⁶ Jōjitsu Mezhebi, MS 625'te Koreli Budist bir keşiş tarafından eserlerinin Japonya'ya getirilip tanıtılmasıyla gelişmiştir. Bu mezhebin kanonik kitabı, *Jō-Jitsu-Ron* (Hakikatin Tekamülü Üzerine) olarak bilinmektedir. Bu mezhebe göre benlik var olmadığı gibi varlıkları ve dünyayı oluşturan elementler de yoktur. Steinilber-Oberlin, *The Buddhist Sects of Japan*, 48/34-36.

⁷⁷ MS 650/660 yılları civarında Japonya'ya tanıtılan bu ekol, fiziksel dünyanın gerçek dışılığını, bilincin gerçekliğini vurgulama eğilimindedir. Steinilber-Oberlin, *The Buddhist Sects of Japan*, 48/49-57.

⁷⁸ Chitsu ve Chitatsu isimli iki Japon keşiş eliyle MS 658'de Çin üzerinden Japonya'ya getirilmiştir. Japonca'ya tercüme edilen *Abhidharma Kosa Shastra* (Metafizik Hazine Kitabı) adlı kanonik eserleri çerçevesinde metafizikle ilgilendikleri söylenebilir. Steinilber-Oberlin, *The Buddhist Sects of Japan*, 48/25-33.

⁷⁹ Bir Çinli keşiş tarafından tanıtılan Kegon Mezhebi, kanonik kitap olarak kabul ettikleri *Avatamsaka-Sūtra* nedeniyle “Avatamsaka” yani “Çiçekten Oluşan Çelenk” veya “Dairesel Süs” şeklinde literal bir anlama sahiptir. Bu mezhebin sanatında, her şeyin dengesi Evrensel Buda ve Japon Güneş Tanrıçası ile özdeşleştirilmiştir. Onlar ayrıca her bir yaprağındaki evrenin milyonlarca dünyayı içerdiği bin yapraklı lotus tahtında resmedilmiştir. Meyer, *Japan A Concise History*, 52.

⁸⁰ Ritüel ve kutsanma pratiklerini vurgulayan Ritsu Mezhebi, Çinli keşiş Jianchen tarafından sistemleştirilmiş ve beş başarısız girişimin ardından MS 759'da Nara'ya başarıyla ulaşmıştır. Meyer, *Japan A Concise History*, 51.

⁸¹ Meyer, *Japan A Concise History*, 50-51.

⁸² MS 794-1185 arasına tarihlendirilen Heian Dönemi (平安時代), kendi içerisinde Erken Heian Dönemi, Orta Heian Dönemi ve Geç Heian Dönemi olarak üç alt dönem ayrılmaktadır. Erken Heian Dönemi Nara Dönemi'nin devamı niteliğinde olup Çin'den etkilenmenin devam ettiği, Orta Heian Dönemi Fujiwara ailesinin yönetimde söz sahibi olduğu, Geç Heian Dönemi ise “Manastır Hükümeti” (*İnsei*) kurumunun ortaya çıktığı bir dönem olarak önem kazanmaktadır. bk. Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 64-66; Henshall, *A History of Japan From Stone Age to Superpower*, 29; Mason - Caiger, *A History of Japan*, 77;

Budizmi” anlayışının da oluştuğu görülmüştür. Nara Dönemi ekollerine ek olarak Heian Dönemi’nde Shingon⁸³ ve Tendai⁸⁴ Okulları gelişmiştir.⁸⁵ Kamakura Dönemi’nde⁸⁶ ise “Tek Pratik Okulları” adı verilen Arı Ülke/Temiz Ülke,⁸⁷ Zen⁸⁸ ve Nichiren⁸⁹ Okulları ortaya çıkmıştır.⁹⁰

Ashikaga Dönemi’nin⁹¹ başlarında Budizm yayılmaya ve desteklenmeye devam ederken, bu dönemin sonlarında Daimyō⁹² Oda Nobunaga⁹³ Dönemi’nde, Budist ekollerle

Meyer, *Japan A Concise History*, 59.

⁸³ Kelime anlamı “Gerçek Söz” olan Shingon (真言), tantrik ve ezoterik bir Budist anlayışını içermektedir. Kurucu ismi Kūkai’dır (空海, ö. 835). Kūkai, Çin’e giderek tantrik esaslarını üzerine eğitim almış ve sonrasında Japonya’ya dönerek oluşturduğu Shingon akidesini yaymaya başlamıştır. Dini ve siyasi olarak etkin olabilmek için kendi görüşleri çerçevesinde Kyoto civarında büyük bir manastır (*Tō Temple*) kurmuştur. Ölümünden sonra 921’de “Dharma’yı yayan Büyük Öğretmen” anlamına gelen Kōbō Daishi (弘法大師) unvanı verilmiştir. bk. Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 76; Britannica, “Shingon” (Erişim 20 Nisan 2023); Elizabeth Tinsley, “Kūkai and the Development of Shingon Buddhism”, *Esoteric Buddhism and the Tantras in East Asia*, ed. Charles Orzech vd. (Leiden: Brill, 2011), 691.

⁸⁴ Çin Budizmi içerisinde değerlendirilen T’ien T’ai Okulundan etkilenerek oluşturulduğu düşünülmektedir. Bu ekolün kurucusunun, Japon keşiş Saichō (最澄, ö. 822) olduğu kabul edilmiştir. Ölümünden sonra Saichō’ya 866’da “Dengyō Daishi” (伝教大師) unvanı verilmiştir. Tendai (天台) Ekolü, ezoterik bir anlayışa sahip olmuştur. New World Encyclopedia, “Tendai” (Erişim 21 Nisan 2023); Vedat Şafak Yamı, *Japonya’da Budizm* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2012), 161.

⁸⁵ Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 76.

⁸⁶ MS 1185–1333 arasına tarihlendirilen Kamakura Dönemi (鎌倉時代), yönetimde askeri rolün arttığı, ülkenin politik olarak bütünsellikten uzak feodal bir yönetimin etkin olduğu tarihsel bir dönemdir. bk. Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 85.

⁸⁷ Bu okulun kurucusu kabul edilen Hōnen’e (ö. 1212) göre insanın esas gayesi bu hayattan sonra, daha temiz bir yerde tekrar dünyaya gelmek olmalıdır. Bu “Daha Temiz Yer”, Amitabha’nın Cenneti’dir. Buraya ulaşabilmek Nenbutsu (Amida Buda’ya sığınırım duası) ile mümkündür. Bu okul, halk kesimi de dahil herkese hitap ettiği için “Halk Budizmi” olarak da bilinmektedir. Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 102-103.

⁸⁸ Kaynağını Çin Budizmi’nden alan Zen Ekolü’nün kurucusu, Bodhidharma olarak ifade edilmektedir. Sakyamuni’den Hintli ve Çinli patriyarklara kadar uzanan bir silsileyle aktarıldığı kabul edilen Zen öğretisinin, keşişlerce Japonya’ya ulaştırıldığı bilinmektedir. Zen Ekolü’nde meditasyon uygulamalarının ön planda olduğu görülmektedir. bk. Susuz Aygül, *Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık*, 20, 29, 74; Merve Susuz Aygül, “Japonya’da Kamakura Dönemi (1185-1333) Budist Okulları ve Manastır Kurumu”, *Din & Felsefe Araştırmaları Dergisi* 3/6 (2020), 215.

⁸⁹ Nichiren (1222-1282) tarafından kurulan bu okul, Lotus Sutra’ya önem vermekte, kişinin yalnızca bu kitabın ismini söylemekle bile ruhuna kutsallık kazandıracağına inanılmaktadır. Daha çok “Siyasi Budizm” olarak önem kazanan bu okulun, Budizm’in müdafaası için kurulduğuna inanılmaktadır. Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 104.

⁹⁰ Susuz Aygül, *Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık*, 62-63.

⁹¹ Ashikaga Dönemi (足利時代), MS 1333 tarihiyle başlatılır ve 1600’lerin başında son bulmaktadır. Bu dönemde, Japonya’da 55-56 sene sürecek, biri Kyoto’da (kuzey, İmparator Kōmyō liderliğinde) diğeri Yoshino’da (güney, İmparator Go-Daigo liderliğinde) olan iki imparatorluk dönemi görülmüştür. bk. Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 109-112.

⁹² Daimyō, Feodal Japonya’nın bölgesel beylerini ifade etmektedir. Edo Dönemi’nden Meiji Restorasyonu’na kadar kendi feodal alanlarını yönetmekten sorumlu olmuşlardır. Brian Bocking, *A Popular Dictionary of Shinto* (UK: Taylor & Francis, 2005), “Daimyō”, 18.

⁹³ Oda Nobunaga (ö. 1582), Ashikaga Dönemi’nde yaşamış bir Daimyōdur. Ashikaga Dönemi’nde merkezi yönetimin zayıflaması üzerine 1568’de dağınık yönetimleri birleştirmeye çalışmıştır. bk. Holcombe, *Doğu Asya Tarihi*, 191-192.

savaşılmış, Budist manastırlara ait binalar yıkılmış, insanlar kılıçtan geçirilmiştir.⁹⁴ Edo Dönemi'ne gelindiğinde, Hristiyan etkisinin azaltılması amacıyla Budizm desteklenmiş, böylece bu dönemde Budist manastırların sayısında artış görülmüştür.⁹⁵

1.3.1. Tendai Budizmi

Çin Budizmi içerisinde değerlendirilen T'ien T'ai Okulundan⁹⁶ etkilenecek ve Heian Dönemi'nde ezoterik bir Budist ekolü olarak Saichō (Dengyō Daishi) tarafından kurulmuştur. Saichō Tendai Budizmi'nde, yalnızca T'ien-T'ai geleneğinin öğretilerini değil, aynı zamanda Zen, Ezoterik Budist Gelenekleri ve Bodhisattva İlkelerini (菩薩戒)⁹⁷ de kullanmıştır. 802'de Budist dini eğitimini almak için Çin'e giden Saichō, 805'te Japonya'ya dönmüş, 806'da resmi olarak Tendai Ekolü'nün Japonya'daki temsilcisi olmuştur. Çin'de T'ien-T'ai Dağı'nda Bodhisattva olarak kutsanması sonrası bu geleneği Japonya'da da kendi kurduğu ekol içerisinde devam ettirmek istemiştir. Fakat resmi engeller nedeniyle gerekli izinler alınamamış, bu amacı ölümünden sonra takipçilerince gerçekleştirilmiştir. Hiei Dağı'ndaki Enryaku-ji Manastırı (788), ekolün merkez üssü kabul edilmektedir. Tendai keşişleri, Budist misyonerliğin Tendai ekolüne bağlı destekçileri olmuşlardır. Japon Tendai Budizmi'nin en önemli özelliği, kapsamlı bir Budist savunusuna sahip olmasıdır. Buda'nın tüm öğretilerinin nihai olarak çelişkisiz olduğu ve kabul edilebilir olduğu fikriyle "Tek Büyük Mükemmel Öğreti" anlayışını savunmaktadırlar. T'ien T'ai öğretisi doğrultusunda Saichō, görünen dünyanın kıymetli olduğunu ve her varlığın Budalık makamına erişebileceğini ifade etmiştir.⁹⁸

1571'de Oda Nobunaga'nın Budizm'i engellemeye yönelik girişimlerinden Tendai Budizmi de etkilenmiş ve bu dönemde birçok mabedi yıkılmıştır. Tendai Ekolü'nün ilerleyen dönemlerde birçok Budist ekolünü (Jōdo Budizmi vb.) etkilediği bilinmektedir.⁹⁹

⁹⁴ Charles Holcombe, *Doğu Asya Tarihi Çin Japonya Kore Medeniyetin Köklerinden 21. Yüzyıla Kadar*, çev. Muhammed Murtaza Özeren (İstanbul: Dergah Yayınları, 2021), 217.

⁹⁵ Joseph M. Kitagawa, "Japanese Religion", *The Religious Traditions of Asia: Religion, History and Culture*, ed. Joseph M. Kitagawa (London and New York: Routledge, 2002), 323.

⁹⁶ Çin T'ien T'ai Okulu T'ang Hanedanlığı zamanında Zhejiang eyaletinde T'ien T'ai Dağı'ndaki manastırda üstat Zhiyi (Chih-i, ö. 597) tarafından kurulmuş bir okuldur. Bu okul, Kamakura Dönemi Budist ekollerine de ilham kaynağı olmuştur. bk. Yamı, *Japonya'da Budizm*, 154.

⁹⁷ Bosatsu-kai olarak da ifade edilen bu ilkeler, Brahma Net Sutra'daki elli sekiz Bodhisattva ilkesini içermekte ve genel itibarıyla Mahayana Budizmi'ne ait kurallar olarak önem kazanmaktadır. bk. Susuz Aygöl, *Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık*, 59-60.

⁹⁸ Yamı, *Japonya'da Budizm*, 148-160; Jikō Hazama, "The Characteristics of Japanese Tendai", *Japanese Journal of Religious Studies* 14/2/3 (1987), 101-102.

⁹⁹ Karataş, "Erken Dönem Japon Budizmi", 59-60; Yamı, *Japonya'da Budizm*, 153.

1.3.2. Shingon Budizmi

Shingon Budizmi, Heian Dönemi'nde Budist keşiş Kūkai (Kōbō Daishi) tarafından kurulmuş ezoterik bir Budist ekolüdür. 804'te Çin'e giden Kūkai burada iki yıl boyunca Budist bir eğitim almış ve aldığı eğitimi Japonya'ya uyarlayarak bu ekolün kurucusu olmuştur. Kūkai, Çin'de kaldığı süre boyunca öğrendiği Budist uygulamalarını Japonya'daki Budist anlayışlardan ayırt etmektedir. Bu ekolü kurmadaki temel amacı, Shingon öğretilerinin ve uygulamalarının halihazırda Japonya'da bulunan Budizm'in diğer tüm “ezoterik” biçimlerine kıyasla “ezoterik” olduğunun beyanı olmuştur. Heian Dönemi Budist ekollerinin bir kısmının Nara Dönemi ekollerine bir eleştiri niteliğinde ortaya çıktığı düşünülürse, Kūkai bu anlayışın temsilcisi kabul edilebilmektedir.¹⁰⁰ Kūkai, Shingon Budizmi ile kişinin kısa bir sürede aydınlanmaya ulaşabileceğini, bu durumun diğer ekoller için mümkün olmaması dolayısıyla ekolünün onlardan üstün olduğunu savunmuştur.¹⁰¹ Shingon Budizmi'nin merkez yapısı, Kōya Dağı'ndaki manastırdır. Shingon keşişleri, Budist misyonerliğin Japonya'daki temsilcilerinden olmuştur.¹⁰²

Shingon Budizmi, XIII. yüzyılın sonlarında Kōya Dağı'ndaki manastıra bağlı Kogi Shingon (Eski Tören Shingon) ve Negoroji Tapınağı'na bağlı Shingi Shingon (Yeni Tören Shingon) olmak üzere iki alt ekole ayrılmıştır. Bu iki alt ekol, birbirlerinin tapınaklarıyla da bağlantılı bir yapı oluşturmuştur.¹⁰³

1.3.3. Arı Ülke Budizmi

Literatürde kullanıldığı şekliyle Jōdo Budizmi (*Jōdoshū*, 浄土宗) olarak da bilinen Arı Ülke Budizmi, Tendai geleneğine mensup keşiş Hōnen¹⁰⁴ tarafından geliştirilmiştir. Hōnen, dini anlayışının temeline Amitabha Buda'yı (阿彌陀佛), onun sonsuz gücüne ve sevgisine sığınma inancını yerleştirmiştir. Amitabha'nın Cenneti'nde, Saf Topraklarda yeniden doğmayı

¹⁰⁰ Tinsley, “Kūkai and the Development of Shingon Buddhism”, 691; David Lion Gardiner, *Kūkai and the Beginnings of Shingon Buddhism in Japan* (Stanford: Stanford University, PhD Thesis, 1995), 3.

¹⁰¹ Susuz Aygül, *Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık*, 61.

¹⁰² Yamı, *Japonya'da Budizm*, 148-149.

¹⁰³ Yamı, *Japonya'da Budizm*, 153; Barbara Ambros, “Shingon Buddhism in the Early Modern Period”, *Esoteric Buddhism and the Tantras in East Asia*, ed. Charles Orzech vd. (Leiden: Brill, 2011), 1009-1010.

¹⁰⁴ Hōnen (法然, ö. 1212, Genkū olarak da bilinir), Budist bir keşiş olarak Jōdo Okulu'nun kurucusu kabul edilmektedir. İlk olarak Tendai Budizmi'ne bağlı bir manastırda eğitim almış fakat burada aradığını bulamamıştır. Arayışları neticesinde 1175'te, o zamanlar kırk üç yaşında olan Hōnen, kurtuluş için gereken tek şeyin Nenbutsu olduğunu kabul etmiş ve bunu savunmuştur. Onun en temel eseri, 1198'de yazmış olduğu *Senchaku Hongan Nenbutsu-shū*'dur (Nenbutsu'nun Orijinal Yemini'nin Seçimi Üzerine Koleksiyon). Britannica, “Hōnen” (Erişim 20 Temmuz 2023).

amaç edinen bu ekole göre, Amitabha'nın adını zikretmenin onun kurtarıcı gücünün gizemli ve somutlaşmış hali olduğu kabul edilmiştir. Bu amaçla, Amitabha'nın adını kullanarak, “Namu Amida Butsu” (Amida'ya sığınırım) ifadesi zikredilerek gerçekleştirilen Nenbutsu (念仏) pratikleri, kurtuluş yolunda önemli bir adımdır. Namu Amida Butsu ifadesi “Sonsuz Işığın ve Hayatın Buda'sına Tapınma” anlamını taşımaktadır. Bu kutsal adı zikretmek için Amitabha Buda'nın baba şefkatindeki sevgisine güvenmek esas noktadır. Bu inanç, kurtuluşun temel şartı kabul edilmektedir. Hōnen “Kötü bir adam bile Amitabha'nın Cenneti'ne kabul edilecekse, iyi bir adam için daha ne kadar fazlası olabilir!” sözüyle kurtuluşun herkesi içerdiğini vurgulamıştır. Yani, kişinin günah işlemesi veya zayıflık göstermesi ona kurtuluş yolunda bir engel teşkil etmemektedir.¹⁰⁵

Arı Ülke Budizmi'nin bir alt kolu olarak Hōnen'in öğrencisi keşiş Shinran¹⁰⁶ tarafından kurulan Hakiki Arı Ülke Budizmi (*Jōdo Shinshū*, 浄土真宗) Arı Ülke Budizm anlayışının devamı ve özü olarak yorumlanmaktadır. Shinran 1201'de Hōnen'in görüşlerini benimseyerek ekolüne dahil olmuştur. Kurtuluş için eskatolojik beklentilerden çok şimdiki yaşamda dini anlamının değerine güçlü bir vurgu yapmaktadır. 1224'te yazdığı *Kyō, Gyō, Shin, Shō* (Öğreti, Uygulama, İnanç ve Aydınlanma) adlı eseri, bu ekolün temel kitabı addedilmektedir.¹⁰⁷ Shinran Amitabha'nın inayeti anlayışını bir üst noktaya taşımıştır. Hōnen'in kurtuluşun herkesi içerdiğine dair sözünü, “İyi bir adam bile Amitabha'nın Cenneti'ne kabul edilecekse, kötü bir adam için daha ne kadar fazlası olabilir!” şeklinde dönüştürerek kurtuluş anlayışını farklı bir boyuta taşımıştır. Ona göre ne erdem ne de bilgelik değil kurtuluş yolunda gerekli şey yalnızca inançtır. İnanç ise insanın kendi niyetine ya da çabasına bağlı olmayıp, Buda'nın inayetiyle gerçekleşmektedir.¹⁰⁸

1.3.4. Zen Budizmi

Çin Budizmi içerisinde değerlendirilen Ch'an Okulu öğretilerinin, keşişler yoluyla

¹⁰⁵ Masaharu Anesaki, *History of Japanese Religion* (Tokyo: Charles E. Tuttle Company, 1923), 171-174; Stuart D. B. Picken, *Historical Dictionary of Shinto* (UK: The Scarecrow Press, Inc., 2011), “Buddhism”, 56.

¹⁰⁶ Shinran (親鸞), 1173-1263 tarihleri arasında yaşamış, ilk olarak Tendai Budizmi'ne bağlı bir manastırda eğitim almış, sonrasında buradan ayrılıp Arı Ülke Okulu'na katılmıştır. *Jōdo Shinshu* veya *Arı Ülke'nin Shin Okulu* olarak adlandırılan ekolün kurucusu kabul edilmektedir. Shinran, Budist geleneğinde din adamlarının evlenebilmelerinin önünü açan düzenlemeleriyle öne çıkmaktadır. Robert H. Sharf - Elizabeth Horton Sharf, *Living Images: Japanese Buddhist Icons in Context* (USA: Stanford University Press, 2001), 19; Yami, *Japonya'da Budizm*, 210.

¹⁰⁷ Yami, *Japonya'da Budizm*, 210-211.

¹⁰⁸ Anesaki, *History of Japanese Religion*, 182-183.

Japonya'ya taşınmasıyla Zen Budizmi (禪宗) ortaya çıkmıştır. Bu keşişlerden yaygın olarak bilinenler Myōan Eisai¹⁰⁹ ve Eihei Dōgen'dir.¹¹⁰ Zen düşüncesi, zihinsel deneyim üzerine yoğunlaşmaktadır. Zen Budizmi'ne göre zihinsel aydınlanmaya ulaşmanın en pratik yolu Japonca *Zazen* (坐禪) olarak bilinen meditasyon uygulamasıdır.¹¹¹ Oturarak meditasyon yapmayı ifade eden Zazen uygulaması, Lotus pozisyonunda (ayakların çapraz şekilde birleştirilmesi ve ellerin yukarı bakacak şekilde dizde sabitleştirilmesi) oturarak gerçekleştirilmektedir. Bu uygulamada esas amaç, zihni arındırmak olarak değerlendirilmektedir. Zen Budizmi'nin Çin üzerinden, Rinzai Zen Budizmi (*Rinzaishū*, 臨濟宗) ve Sōtō Zen Budizmi (*Sōtōshū*, 曹洞宗) şeklinde iki ayrı anlayış olarak Japonya'ya ulaştığı görülmüştür. XII. yüzyıla tarihlendirilen Rinzai Zen Budizmi'nin sistemleşmesi¹¹² Eisai'ye atfedilmektedir. Eisai, Tendai ve Zen öğretilerinin senteziyle bu ekolü kurmuş, Tendai Ekolü'nün Zen meditasyon pratikleriyle birleştirildiğinde tamamlanacağını savunmuştur. Rinzai Zen Budizmi'nde ani aydınlanma anlayışı baskındır. Pratikte daha çok aristokrat ve yönetici kesime hitap eden bir Budist anlayış olmuştur. Sōtō Zen Budizmi ise Dōgen tarafından kurulmuştur. Dōgen dünya hayatının geçiciliğini vurgulamakta ve hayatın ondan kaçarak değil ona sevgiyle yaklaşarak anlaşılacağını savunmaktadır. O öğretisinde Zazen uygulamasına ayrı bir önem vermektedir. Sōtō Zen Budizmi, özellikle erken dönemlerde kırsal kesimde yankı bulmuştur. Dōgen, çeşitli resmî veya gayriresmî otoritelerin desteğini kazanamamıştır. Bununla birlikte Sōtō Zen Budizmi'nde, Rinzai Zen Budizmi'nden farklı olarak aşamalı bir aydınlanma portresi görülmektedir.¹¹³

¹⁰⁹ Myōan Eisai (ö. 1215) Okayama'da doğmuştur. Tendai Budizmi üzerine manastırda eğitim almıştır. 1168, 1187'de Tendai ve Ch'an üzerine eğitim almak için Çin'e gitmiştir. 1195'te *Shukke Taikō* (Manastır Hayatının Temelleri), 1198'de *Kōzengokokuron* (Devletin Bekası İçin Zen'in Gelişmesine İzin Verme), 1204'te *Saikai Kanjin Mon* (Saf Ahlakı Teşvik Eden Risale) şeklinde kaleme almış olduğu önemli eserleri mevcuttur. bk. Dermott Joseph Walsh, *Myōan Eisai and Conceptions of Zen Morality: The Role of Eisai's Chinese Sources in the Formation of Japanese Zen Precept Discourse* (Los Angeles: University of California, PhD Thesis, 2018), 16-19; Susuz Aygül, *Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık*, 78.

¹¹⁰ Eihei Dōgen (ö. 1253) Tendai manastırlarında eğitim almış ve dönemindeki birçok isim gibi Çin'e seyahat etmiştir. Arayışları neticesinde burada Sōtō Okulu'na bağlı T'ian-t'ung Tapınağında keşiş Ju-ching ile karşılaşmıştır. Buradan aldığı eğitimle, 1227'de Japonya'ya dönmüştür. Daha geniş bilgi için bk. Susuz Aygül, *Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık*, 85.

¹¹¹ Daisetz Teitaro Suzuki, *An Introduction to Zen Buddhism* (New York: Grove Press, 1991), 34.

¹¹² Rinzai Zen Budizmi'nin Japonya'da varlık kazanmasında farklı isimler etkili olmuştur. Bu isimlerden bazıları Myōan Eisai, Enni Ben'en, Shinchō Kakushin'dir. Daha geniş bilgi için bk. Susuz Aygül, *Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık*, 78-81.

¹¹³ Susuz Aygül, *Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık*, 73-85; Yamı, *Japonya'da Budizm*, 226-228, 241-242.

1.3.5. Nichiren Budizmi

1253'te Nichiren¹¹⁴ tarafından kurulan bir ekol olarak Nichiren Budizmi, Budist kutsal literatüründen Lotus Sutra/Hokekyō (法華經) kitabına ve Şintoizm'in içerisinde yer alan inanç ve uygulamalara dayandırılmaktadır. Nichiren, eğitim hayatı boyunca Tendai Budizmi, Arı Ülke Budizmi, Şintoizm, Zen Budizmi gibi farklı manastır ve mabetlerde dini eğitim almış ve araştırmalar yapmıştır. Arayışları sonucunda gerçek hakikatin Hokekyō kitabına dayandığını savunmuştur. Nichiren kendi öğretisi gibi Kamakura Dönemi'ne tarihlendirilen Arı Ülke ve Zen Budist ekollerini ve uygulayıcılarını eleştirdiği gibi Heian Dönemi ekollerinden Shingon Budizmi'ni de eleştirmiş, bu eleştirilerini 1260'ta *Rissho-ankoku-ron* (Ülkede Barışın ve Adaletin Tesisi İçin Doğru Öğretilerin Oluşturulması Üzerine, 立正安国論) adını verdiği bir risalede toplamıştır. 1274'te kaleme aldığı *Hokke-shuyō-shō* (Lotus Sutra'nın Esasları Üzerine, 法華取要抄) ilmihalinde ise daha ılımlı bir tavırla bu eleştirilerini yinelemiş, bununla birlikte okuyuculara kendi öğretisinin hakikatini anlatmaya çalışmıştır.¹¹⁵

Nichiren öğretisinin temelinde altı öğreti yer almaktadır. Bunlar, Daimoku-shū, Honzon-shū, Kaidan-shū, Kaitai-shū, Hokke-shū ve Senji-shū şeklindedir. Nichiren, Daimoku viridinin uygulanmasını telkin etmektedir. Daimoku-shū “Namu-myo-ho-rengue-kyo”¹¹⁶ sözünün tekrar edilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Daimoku-shū'nun Hokekyō kitabında geçen kutsal öğretilerin esasını içerdği ifade edilmektedir.¹¹⁷ Honzon-shū, “hakikatin özü, temel ilke” anlamına gelen bir kavram olarak Nichiren Budizmi'nde “Başlıca Tapınım Unsuru”nu belirtmektedir. Bu tapınım unsuru ise ekol açısından saygı duyulmayı hak eden kimselere tapınmayı ve onların öğretilerine bağlanmayı içermektedir. Kaidan-shū, sır öğretileri içerisinde değerlendirilen bir anlayış olarak ahlaki prensipler ve toplumsal kabullere uygun olarak icra edilen ayin ve törenlerin yapıldığı mekân, kutsal mekân anlayışını kapsamaktadır.

¹¹⁴ 1222'de Kominato'da doğmuş, ailesince “Muhteşem/İyi Güneş” anlamında *Zennichimaro* adı verilmiştir. Arayışları sonucu kurmuş olduğu öğretisini 1253'teki ilk vaazında insanlara açıkladığında adını da “Güneşin Lotusu” anlamına gelen Nichiren (日蓮) olarak duyurmuştur. 1282'de, Hitachi bölgesinde hayatını kaybetmiştir. Daha geniş bilgi için bk. Hüsamettin Karataş, “Nichiren'in Hayatı ve Temel Öğretileri”, *Dini Araştırmalar* 17/44 (2014), 142-165.

¹¹⁵ Hüsamettin Karataş, *Nichiren Budizmi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012), 26, 32-44, 63-64; Soka Gakkai Nichiren Buddhism Library, “Terms and Names in Japanese” (Erişim 01 Ağustos 2023).

¹¹⁶ Bu söylemde geçen kavramlardan Nam/u, “kendini adamak, Dharma ile uyumlu yaşamak”, Myoho “Mistik Yasa, görülebilir dünyanın ötesindeki öz”, Renge “lotus çiçeği benzetmesiyle insan hayatındaki iyi-kötü, sebep-sonuç ikilemlerinin sembolü”, Kyo “Sutra, hayatın geçmişten geleceğe uzanan yolculuğunun sembolü” şeklinde anlamlara sahiptir. Daha geniş bilgi için bk. Yamı, *Japonya'da Budizm*, 234.

¹¹⁷ Karataş, “Nichiren'in Hayatı ve Temel Öğretileri”, 144-151; Yamı, *Japonya'da Budizm*, 233-234.

Kaitai-shū, erdemli kurallar bütünü olarak ifade edilmekte ve Buda'nın önerdiği ve Sutralarda geçen ahlaki ilkelere uygunluğu içermektedir. Hokke-shū, Nichiren Budizmi'nin temel öğretilerini içeren bir anlayış olarak kutsal metin, Buda, Dharma, Orta Yol İlkesi, Mutlak Kurtuluş Anlayışı gibi temel inançları kapsamakta ve düzenlemektedir. Senji-shū ise Nichiren'in zaman konusundaki öğretilerini içermektedir. Kutsal ve doğru zaman anlayışları üzerine yoğunlaşmaktadır.¹¹⁸ Bu öğretilerden de anlaşılacağı üzere, Nichiren'in takipçileri için bütüncül bir din anlayışı ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

1.4. Japonya'da Ruizm

Ruizm, MÖ VI. yüzyılda Çin'de yaşamış Konfüçyüs'ün öğretileri temelinde şekillenen, birçok felsefi ve dini gelenekten etkilenecek kurumsallaşan bir dindir.¹¹⁹ Japonya'ya Yamato Dönemi'nde ulaşan Ruizm, siyasi, kültürel, dini ve ahlaki alanlarda önemli rol oynamıştır. Koreli bir kâtip olan Wani'nin¹²⁰ Çin idare usulleri ve Çin klasikleriyle (*Seçmeler* vb.) birlikte Japonya'ya gönderilmesi, Çin kültür ve din anlayışının ülkede yayılmasında etkili olmuştur. Japon coğrafyasına ulaşan alimler, çoğunlukla aristokrat ailelerle ve sarayla irtibat halinde olduğundan Ruist düşünce, ilk olarak bu topluluklar arasında yayılma imkânı bulmuştur.¹²¹ Nara Dönemi'nde Ruizm, Şintoizm ve Budizm'in yanında felsefesi, literatürü, ahlak ilkeleriyle kurumsal dinleri destekleyici özelliğiyle öne çıkmıştır. Bu dönemde Konfüçyüs ve onun klasikleri ayrı bir öneme sahip olmuş, saray yakınına kurulan bir akademide Konfüçyüs'e ait klasikler okutulmuştur.¹²² Nara Dönemi'ni sonlandıran önemli olaylardan biri olarak İmparator'un başkenti Nara'dan Nagaoka'ya taşınmasında en büyük itici gücün, yoğun Budist etkiden kurtulmak ve Ruizm'i güçlendirmek olduğu düşünülmüştür. Ruizm'in Heian Dönemi'nde, asilzadeler imparatorun Ruizm'e olan özel ilgisini desteklemişlerdir. Bu dönemde, Ruizm'in Beş İlişki ilkesi (*Wulun*) çerçevesinde hükümdar-halk ilişkisi üzerine yoğunlaşarak bu ilkenin kapsamı genişletilmiş, efendi-samuray ilişkisini de içerir hale

¹¹⁸ Karataş, *Nichiren Budizmi*, 119-120, 149, 157-158, 168, 178.

¹¹⁹ Cuma Özkan, "Çin Dinleri", *Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz (İstanbul: Milet Nihal Yayınları, 2020), 242.

¹²⁰ Wani, yarı efsanevi karaktere sahip Koreli (Baekje) bir kâtip olarak bilinmektedir. Resmi görevle yanında Ruist Klasiklerle birlikte Japonya'ya gönderilmiş ve Japonya'nın yazıyla tanışmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Wani hakkındaki bilgiler kaynaklarda yeterince net bir şekilde geçmemektedir. Örneğin Japonya'ya geldiği tarih olarak MS 285 ve 405 olacak şekilde iki ayrı tarih verilmektedir. bk. Yoshihito Yasuhara - Roy Lowe, *The Origins of Higher Learning: Knowledge Networks and the Early Development of Universities* (New York: Taylor & Francis, 2016), 85; Lifeng Jiang vd., "Preface: China-Japan Relations in the Ancient East Asian World", *The History of China-Japan Relations: From Ancient World to Modern International Order*, ed. Shinichi Kitaoka - Ping Bu (Singapore: Springer Nature, 2023), 21-22.

¹²¹ Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 30-31; Chiang Yee, "Japanese Calligraphy", *Britannica* (Erişim 07 Nisan 2023).

¹²² Holcombe, *Doğu Asya Tarihi*, 149.

getirilmiştir.¹²³ Edo Dönemi'nde Ruist düşüncenin Japonya'daki etkinliği “Altın Çağ” olarak değerlendirilmiştir. Tokugawa İeyasu¹²⁴ tarafından bu dönemde kendisine ait bir Konfüçyüs Akademisi kurulmuştur.¹²⁵ Bununla birlikte Edo Dönemi'nin sonlarında Çin kültürünün yayılmasını eleştiren, yerli kültürün desteklenmesini savunan “Kokutai” (Ulusal Yönetim) ideali çerçevesinde ortaya çıkan milliyetçi akımlar¹²⁶ söz konusu olmuştur. Bu akımlar Japon kültürü, geleneği, düşüncesi ve dininin yayılmasını desteklemiş, Çin kaynaklı Ruizm'e karşı ise menfi bir tavır takınmışlardır. Yine bu döneme tarihlendirilen Kokugaku (Klasik Japon Edebiyatı ve Kültürü Çalışması) merkezli yorumlar doğrultusunda Çin merkezli Ruist öğretinin yayılmasına karşı bir düşmanlık ortaya çıkmıştır.¹²⁷ Sonuç olarak, Ruizm'in Japonya'da çoğunlukla Şintoizm, Budizm vb. inançların yanında yer aldığını, özellikle yazılı kaynakları, klasikleri ve felsefesiyle insanları, dini sistemleri etkilediğini söylemek mümkündür. Japonya'da Ruizm'in seyri Klasik ve Yeni Ruizm olarak ifade edilmektedir.

1.4.1. Klasik Ruizm

Ruizm Japonya'da bir felsefe, ahlak ve değerler sistemi olarak ele alınmıştır.¹²⁸ Ruizm'le birlikte bu dönemde kurumsallaşmakta olan devlet yapısıyla, Beş İlişki ve Üç Temel Bağ (*Sangang*)¹²⁹ ile hükümdar-halk, aile bireyleri, evlat-ata ilişkilerinin düzenlenmesi, Ruist düşüncedeki atalara saygı (*Xiao*) prensibinin Japon dini anlayışını etkilemesi, Çin medeniyetiyle yazı kültürünün tanınması söz konusu olmuştur.¹³⁰ Japon yazısının Çin kökenli

¹²³ Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 54, 56-57, 77.

¹²⁴ Tokugawa İeyasu (ö. 1616), Edo Dönemi'ni resmi olarak başlatan Daimyodur. Hideyoshi'nin kurmuş olduğu “Beş Büyük Kıdemli” üyelerindendir. Hideyoshi'nin vefatından sonra onun vekili olarak yönetimi devralmış ve Japonya'nın birleşik bir devlet haline gelmesinde önemli bir figür olmuştur. bk. Henshall, *A History of Japan From Stone Age to Superpower*, 47-48.

¹²⁵ Holcombe, *Doğu Asya Tarihi*, 220.

¹²⁶ Bu dönemde, *Kokutai* (Ulusal Yönetim) ve *Kokugaku* (Klasik Japon Edebiyatı ve Kültürü Çalışması, 国学) milliyetçi hareketleri içerisinde Kada no Azumamaro (ö. 1736), Kamo no Mobuchi (ö. 1769), Motoori Norinaga (ö. 1801) ve Hirata Atsutane (ö. 1843) kayda değer çalışmalar yapmış önemli kimselerdir. Daha geniş bilgi için bk. Habibe Salgar, “Japonların Kültürel Kimlik Araştırmalarının Japon Milliyetçiliği Üzerindeki Etkileri (İkinci Dünya Savaşından Önceki Süreç)”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 24 (2021), 257-259; Peter Nosco, “Introduction: Ancient Way (Kodo) Themes and the Nostalgie Quest”, *Remembering Paradise: Nativism and Nostalgia in Eighteenth-Century Japan* (Cambridge: Harvard University Asia Center, 1990), 31/9-14.

¹²⁷ Holcombe, *Doğu Asya Tarihi*, 221; Nosco, “Introduction: Ancient Way (Kodo) Themes and the Nostalgie Quest”, 31/11.

¹²⁸ Şenavcu, “Japon Dinleri”, 283.

¹²⁹ Beş İlişki (Wulun), “Sevgiye ve saygıya dayalı anne-baba ve evlat ilişkisi, hakkaniyet ve itaate dayalı hükümdar memur ilişkisi, üstlenmiş olduğu farklı vazifelere dayalı olarak uyumlu karı-koca arasındaki ilişki, kıdeme dayalı olarak büyük kardeş ile küçük kardeş arasındaki ilişki, güvenilirlik esasına dayalı olarak arkadaşlar arasındaki ilişki” şeklinde ifade edilmiştir. Üç Temel Bağ (*Sangang*) ise “Memur hükümdara hizmet eder, evlat atasına hizmet eder, kadın kocasına hizmet eder” şeklindedir. bk. Özkan, “Çin Dinleri”, 246-247.

¹³⁰ Özkan, “Çin Dinleri”, 246-247; Üstek, *Şintoizm'de Kadının Konumu*, 9-10; Günay Tümer, “Atalar Kültü”,

geliştiği, Kojiki ve Nihongi'nin, Prens Shōtoku Taishi'nin on yedi maddelik beyannamesinin (MS 604) de Ruist özellikli olduğu kabul edilmektedir. On yedi maddelik bu beyannamenin ilk cümlesi, Ruist klasiklerden olan *Ayinler Kitabı*'nda geçen ilk cümledir. Bu cümle, “Uyuma/Düzene değeri verilmeli ve kavgacı yapı önlenmelidir” şeklindedir.¹³¹

1.4.2. Yeni Ruizm (Neo-Konfüçyüsçülük)

Çin'in Sung Hanedanlığı Dönemi'nde (960–1297) Ruizm'in Budizm ile yeniden yorumlanması sonucu oluşturulan Yeni Ruizm (Neo-Konfüçyüsçülük)¹³² Japonya'da Çin dinlerinin önemli etkilerinden birini oluşturmuştur. Neo-Konfüçyüsçülük'ün toplumsal düzene ve ahlaka yönelik vurgusu, Edo Dönemi'nde Çin Klasikleri üzerine konuşmalar yapanların, bu anlayış doğrultusunda insanları yönlendirmesini sağlamıştır. Fakat bu anlayışın pratikte halkı derinden etkileyemediği söylenebilir.¹³³

Japon Neo-Konfüçyüsçülük'ü iki uçlu yorumlara sahip olmuştur. Örneğin hümanist yönleriyle insanları etkiler ve cezbederken, siyasi kontrol için sunmuş olduğu görünüşte katı hiyerarşik yapısıyla toplum nezdinde eleştirilere konu olmuştur. Edo Dönemi'nde, Neo-Konfüçyanizm hükümetin toplumu kontrol etme ideolojisi olarak yorumlanmıştır. Bu bakımdan, Neo-Konfüçyanizm bireyleri toplum içinde belirli yerlerde konumlandıran ve Edo Yönetimi'ne sadakat ve itaati teşvik eden hiyerarşik bir sistem olarak görölmüştür. Bu yorumlara karşılık Edo Dönemi Neo-Konfüçyüsçülük'ü, Orta Çağ Budizmi'nin ağırlıklı olarak manevi ve dini kaygılarının aksine rasyonel, seküler düşünceye doğru bir hareket olarak da yorumlanmıştır. Neo-Konfüçyüsçülük, rasyonel ve dünyevi düşünce sistemlerinin ötesinde, bireylere dini, eğitsel ve ahlaki kaygıları için önemli bir anlayış sunmuştur.¹³⁴

1.5. Japonya'da Daoizm

Çin'in yerli dinlerinden kabul edilen Daoizm, “yol” anlamına gelen *dao-* veya *tao-* kavramıyla isimlendirilen Daoizm, yerel inançlardan etkilendiği düşünölen Laozi'nin (MÖ VI.

Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (Erişim 23 Mart 2023).

¹³¹ Kiri Paramore, *Japanese Confucianism A Cultural History* (United Kingdom: Cambridge University Press, 2016), 18-23.

¹³² Neo-Konfüçyüsçülük Ruizm içerisinde ortaya çıkan bir reform hareketi olarak değeriendirilmektedir. Budizm'de her insanın Buda Doğası'na sahip olduğu yorumları üzerine Neo-Konfüçyüsçülükle Ruizm'de de herkesin bir bilge olabilme kapasitesine sahip olduğu yorumları yapılmıştır. bk. Özkan, “Çin Dinleri”, 243.

¹³³ Karaoğlu, *Japon Yeni Dini Hareketi: Ōmoto*, 17-19; Holcombe, *Doğu Asya Tarihi*, 220.

¹³⁴ Mary Evelyn Tucker, “Religious Aspects of Japanese Neo-Confucianism: The Thought of Nakae Tōju and Kaibara Ekken”, *Japanese Journal of Religious Studies* 15/1 (1988), 55-56.

yüzyıl) düşüncelerine dayandırılmaktadır.¹³⁵ Daoizm, Yamato Dönemi'nde Japonya'ya tanıtılan dinlerden biridir. Çin'deki teşekkül süreci dört döneme ayrılan Daoizm'in kurumsallaşması, MS 25–618 arası döneme tarihlendirilmektedir. Bu dönemin, Çin'den etkilenmenin başladığı Yamato Dönemi'ni kapsamaması, aslında Daoizm'in Japonya'ya ulaştığında kurumsallaşma sürecinde olduğunu göstermektedir. Yamato Dönemi'nde Japonya'ya ulaşan Budizm ve Ruizm müstakil birer dini anlayış olarak ele alınırken, Daoizm'e ait unsurlar çoğunlukla Çin kültürünün bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Çin Tang Hanedanlığı Dönemi'nde (MS 618–906) Daoizm'in desteklenmesi, önem kazanması ve yayılması, Japonya üzerindeki etkinliğini de belirlemiştir. Bu durum, özellikle Nara ve Heian Dönemi'nde Daoizm'in etkin varlık göstermesini, bu dönemlerde Japonya ve Çin arasındaki ticari, kültürel vb. etkileşimler içerisinde etkili rol almasını sağlamıştır.¹³⁶

Şintoizm içerisinde kendisine yer bulan bazı özelliklerin Daoizm etkisiyle oluştuğu ifade edilmektedir. Örneğin, Şinto kavramının Daoizm'i ifade etmek için kullanıldığı iddia edilmektedir. Etkileşimin en dikkat çeken örneklerinden biri ise Japon imparator unvanı “Tennō” kavramının erken dönem Daoist tanrı panteonunun en büyük tanrısı *Tian Hong Dadi*'ye atıfla Daoist kökenli addedilmesidir. Birçok halk hikayesi ve festivalin kökeninin de Daoizm olduğu, ata ruhlarına saygı gösterme ve kişinin şanssız olduğu yıllarda (*Yakudoshi*) çeşitli törenler gerçekleştirme ritüellerinin Daoizm'den alındığı düşünülmektedir. Japon mitolojisinde Güneş Tanrıçası Amaterasu'nun torunu Ninigi'nin (*Ninigi no Mikoto*) imparator Jimmu'ya getirdiğine inanılan imparatorluk sembollerinden (*Üç Regalia/Sansu no Jingi*)¹³⁷ kılıç ve aynanın Daoizm'in Yüce Tanrısı'nın sembolleri olduğu ve bu inancın Japon mitolojisinde devam ettiği düşünülmekte, Üç Regalia'nın üçüncü unsuru mücevherin ise sonradan dahil edildiğine inanılmaktadır.¹³⁸ Bununla birlikte Japonya'da Daoizm'in müstakil bir din olarak görüldüğünü söylemek zordur. Daoist unsurların Şintoizm'in içerisinde yer bulması, Çin'den etkilenmenin bir sonucudur. Fakat Şintoizm, Daoizm vb. dinlerin Doğu

¹³⁵ Ali İhsan Yitik, “Taoculuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Erişim 13 Mart 2023); Khan Academy, “Taoism in the Tang and Song Dynasties” (Erişim 04 Nisan 2023).

¹³⁶ Özkan, “Çin Dinleri”, 252-253; Livia Kohn, “Taoism in Japan: Positions and Evaluations”, *Cahiers d'Extrême-Asie* 8 (1995), 390; Khan Academy, “Taoism in the Tang and Song Dynasties”.

¹³⁷ Üç Regalia (*Sansu no Jingi*) Güneşi Temsil Eden Bronz Ayna (*Yata no Kagami*), Ayı Simgeleyen Kavisli Mücevher (*Magatama*) ve Şimşegi Simgeleyen Demir Kılıçtan (*Murakumo no Tsurugi*) oluşmaktadır. Meyer, *Japan A Concise History*, 27.

¹³⁸ Kuroda Toshio, “Shinto in the History of Japanese Religion”, çev. James C. Dobbins - Suzanne Gay, *The Journal of Japanese Studies* 7/1 (1981), 5; Demirci, “Bir Din Olarak Şintoizm'in Gelişim Süreci”, 320; Kohn, “Taoism in Japan: Positions and Evaluations”, 401; Senda Minoru, “Taoist Roots in Japanese Culture”, *Japan Quarterly* 35/2 (Nisan 1988), 133-134; Roemer, “Religious Affiliation in Contemporary Japan: Untangling the Enigma”, 301; Meyer, *Japan A Concise History*, 27.

Asya’da ortak Şamanist ve Natüralist inanç üzerine bina edilmesi ve bu bölgedeki insanların göçler yoluyla bölgede bir kültürel-dini ağ oluşturmaları, dinler arası etkileşimin devletlerarası ilişkilerin yanında göç ve ticaret yoluyla sağlandığını göstermektedir.¹³⁹ Daoizm’in Japonya’da iki önemli anlayış merkezinde ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar, Onmyōdō ve Kōshin Daoizmi olarak ifade edilebilmektedir.

1.5.1. Onmyōdō Daoizmi

Onmyōdō, esasen Çin’in Yin-Yang Anlayışına¹⁴⁰ (Onmyō, On’yō veya İn’yō, 陰陽道), ve Beş Element Düşüncesi’ne¹⁴¹ dayanan ezoterik özellikli çeşitli kehanet yöntemlerinin ortak adıdır.¹⁴² Onmyōdō, Japonya’da X. yüzyıldan itibaren geniş çapta yayılım göstermiştir. Başlangıçta astronomi, takvim düzenlenmesi, Yin-Yang Uygulamaları gibi pratikler zamanla dini bir yapıya dönüşmüştür. Onmyōdō ilk olarak Yin-Yang Bakanlığı (Onmyōryō, 陰陽寮) adı verilen resmi bir kurum tarafından gerçekleştirilen uygulamaları içerirken, bu uygulamalar kademeli olarak farklı uygulayıcılara da genişletilmiştir. Yin-Yang Bakanlığı dört bölümden oluşmaktadır. Bunlar takvimlerin oluşturulmasını sağlayan “Takvim Departmanı”, olağandışı gök hareketlerini raporlayan “Astronomi Departmanı”, Heian Dönemi’ne kadar devam eden “Zamanı Kaydetme Departmanı” ve son olarak kehanet ve ayinlerden sorumlu olan “Yin-Yang Departmanı” olarak ifade edilebilir. Bu departmanlardan en işlevsel ve yaygını Yin-Yang Departmanı olarak gösterilmektedir.¹⁴³

Onmyōryō görevlileri tarafından gerçekleştirilen Onmyōdō uygulamaları, lanetleri ortadan kaldırma, intikamcı ruhları sakinleştirme, garip doğa olaylarını veya afetleri dindirme amacıyla Nara Dönemi’nden Heian Dönemi’ne kadar çeşitlenmiştir. Heian Dönemi’nde aristokrat kesimin özel ilgisiyle çok sayıda Onmyōdō ritüeli formüle edilmiş ve Onmyōdō

¹³⁹ Toshio, “Shinto in the History of Japanese Religion”, 6.

¹⁴⁰ Yin-Yang Anlayışı, Çin dinlerinde görülen ve varlığın iki zıt ve birbirini tamamlayan özelliklerine odaklanan bir felsefi anlayıştır. Yin olumsuz prensip olarak değerlendirilirken Yang olumlu prensibi temsil etmektedir. Bu zıtlıklara örnek olarak erkek/kadın, iyilik/kötülük, aydınlık/karanlık verilebilir. bk. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2017), “Yin ve Yang”, 516.

¹⁴¹ Beş Element Düşüncesi (Gogyō) ateş, tahta, toprak, metal, su ve bunların değişken ilişkilerini içermektedir. Buradaki husus doğadaki mevsimler gibi tekrar eden kalıplarda meydana gelen sürekli değişim fikridir. Odun Ateşi besler, Ateşin külü Toprağı verimli kılar, Toprak Metal içerir, Metal Suyu çeker (yoğunlaşmada olduğu gibi) ve Su bitkileri, yani Tahta’yı besler. bk. Japan Powered, “Daoism and Onmyōdō” (Erişim 02 Ağustos 2023).

¹⁴² Encyclopedia.com, “Onmyōdō” (Erişim 01 Ağustos 2023).

¹⁴³ Hayashi Makoto, “The Tokugawa Shoguns and Onmyōdō”, *Culture and Cosmos* 10/1/2 (2006), 49-54.

bireysel bir dini yapı halinde sistemleşmeye başlamıştır. Daoizm Japonya’da bir din olarak anlaşılmamış olsa da zaman içerisinde Onmyōdō örneğinde de görüldüğü üzere çeşitli Daoist unsurlar buraya aktarılmıştır.¹⁴⁴ Onmyōdō uygulamaların özü, Heian Dönemi aristokrat toplumu içerisinde gelişmiştir. Heian aristokratları anormal/zor şartları olan olaylarla karşı karşıya kaldıklarında veya hasta bir kişinin yakınında bulunduklarında, Onmyōji (陰陽師) kehanetlerine yönelmişlerdir. Bu aristokratların uyguladıkları çeşitli büyü sözler vb., hastalık gibi felaketlerden korunma aracı olarak hizmet etmiştir. Ayrıca, Heian aristokratlarının resmi bir yolculuğa çıkmadan veya önemli bir olay veya tören düzenlemeden önce Onmyōji’ye zaman ve yön ile ilgili tabuları sormaları yaygın bir uygulama haline gelmiştir.¹⁴⁵ Onmyōdō, XIX. yüzyılın ortalarına kadar imparatorluk hükümetinin ve daha sonra saray mensupları olan Tsuchimikado Ailesi’nin¹⁴⁶ kontrolü altında sürdürülmüştür.¹⁴⁷

1.5.2. Kōshin Daoizmi

Kōshin (庚申), esasen Çin halk inancına ait olmasına rağmen hem Şintoizm hem de Budizm içerisinde kendine yer bulan bir Japon halk inanışıdır. Çin inancına göre her insanın vücudunda yaşayan, ona çeşitli rahatsızlıklar veren ve her yıl altı Kōshin gününün gecesinde insanların ahlaki ihlallerini tanrılara bildirmek için cennete giden Üç Kötü Niyetli Tanrı mevcuttur. Üç Kötü Niyetli Tanrı, Kōshin gecesini ev sahipleri uyurken kaçmaya ve ölümlülerin günahlarını göklerdeki tanrıya¹⁴⁸ bildirmeye çalışan ve böylece hayatlarının kısalmasına neden olan bir özelliktir. Bu Kötü Niyetli Tanrılar solucan/kurt olarak tasvir edilmiş ve insan bedeninin üç noktasında (üst, orta ve aşağı) konumlandırılmıştır. Kōshin, altmış günlük takvim döngüsünün elli yedinci günüdür. Bu günde, insan vücudundaki üç kurt/solucan cennete yükselir ve insanların günahlarını bildirir. Cennetten gelen emirle solucanlar vücuda geri döner

¹⁴⁴ Masuo Shin’ichirō - Joseph P. Elacqua, “Chinese Religion and the Formation of Onmyōdō”, *Japanese Journal of Religious Studies* 40/1 (2013), 32, 39-40.

¹⁴⁵ Shigeta Shin’ichi, “Onmyōdō and the Aristocratic Culture of Everyday Life in Heian Japan”, çev. Luke Thompson, *Cahiers d’Extrême-Asie* 21 (2012), 67.

¹⁴⁶ Tsuchimikado Ailesi Abe Ailesi’nin soyundan gelmektedir. 1683’te Shogun Tokugawa Tsunayoshi tarafından tanınarak Onmyōdō uygulamalarını yürütme yetkisini elde etmişlerdir. bk. Hayashi Makoto - Dylan Luers, “The Development of Early Modern Onmyōdō”, *Japanese Journal of Religious Studies* 40/1 (2013), 153.

¹⁴⁷ Saito Takashi, “Is Onmyōdō (陰陽道) still popular in Japan?” (Erişim 01 Ağustos 2023); Makoto - Luers, “The Development of Early Modern Onmyōdō”, 153.

¹⁴⁸ Göklerdeki bu tanrı, *Shōmen Kongō* (青面金剛) adı verilen tantrik bir tanrı ile özdeşleştirilmiştir. Shōmen Kongō, insan enerjisini alan, insan eti yiyen, kanını içen ve veba yayan bir tanrı olarak tasvir edilmiştir. Bu tanrının Şintoizm, Budizm ve Daoizm içerisinde kendisine yer bulduğu görülmüştür. bk. “The Statue of Shomen-kongo (The Blue-faced Vajra) in a Side Corridor off the Main Hall”, *Dainichiji Temple* (Erişim 04 Temmuz 2023); Kohn, “Taoism in Japan: Positions and Evaluations”, 392.

ve insanları hasta ve perişan hale getirerek hayatlarını kısaltmaya devam eder. Kōshin gecesinde insanlar solucanların zarar vermelerini önlemek için uyanık kalır ve onların kötü niyetleri için şeytan çıkarma ritüelleri gerçekleştirirler.¹⁴⁹ İnsanlar ömürlerinin uzun olması için geceyi perhizle geçirmektedirler. Böylece Kōshin nöbetleri, müzikli eğlenceler ve oyunlarla kutlanan bir gelenek haline gelmiştir. Japonya’da Heian Dönemi’nden itibaren uygulanmaya başlayan bu pratiklerin Edo Dönemi’nde yaygınlık kazandığı görülmüştür.¹⁵⁰

Kōshin, Şintoizm, Daoizm ve Budizm’den etkilenen senkretik bir inanç olarak da yorumlanmıştır. Örneğin kırsal kesimlerde Kōshin’in çeşitli işlevleri olduğuna inanılmış, Tarımsal Kami, Talihsizliğe Karşı Koruyucu Kami, Toprağın Kamisi vb. çeşitli görevlerde değerlendirilmiştir.¹⁵¹

1.6. Japonya’da Hristiyanlık

1.6.1. 1868 Meiji Restorasyonu Öncesi Dönem

Hristiyanlığın Japonya’daki varlığı XVI. yüzyıla¹⁵² dayandırılmaktadır. İlk olarak ticari amaçlı Portekiz ve İspanya gibi Avrupa ülkelerinden gelen Katolik Hristiyanlar, burada misyonerlik faaliyetleri yürüterek Hristiyanlığın bu coğrafyada yayılmasını sağlamışlardır. Ticaret gemileriyle gelen Hristiyan din adamlarının bu bölgedeki faaliyetleri Kapalı Dönemi’ne kadar devam etmiştir. Ashikaga Dönemi’nde Budist ekollere karşı savaştan Oda Nobunaga, bu stratejisinde Hristiyanlığı destekleyerek yayılmasını hızlandırmıştır.¹⁵³ Nobunaga’nın misyonunu devam ettiren Toyotomi Hideyoshi¹⁵⁴ Budizm’e karşı bir cephe almış, onun döneminde de Hristiyanlık yayılma imkânı bulmuştur. Batılıların Japonya’ya dair bilgileri arttıkça misyonerlerin bu coğrafyaya yönelik ilgileri de artmaya başlamıştır. 1549’da Aziz Francis Xavier¹⁵⁵ Kyushu’ya gelmiş, buradan Japonya’nın çeşitli bölgelerini de ziyaret

¹⁴⁹ Kohn, “Taoism in Japan: Positions and Evaluations”, 391-392.

¹⁵⁰ Encyclopedia.com, “Kōshin” (Erişim 03 Ağustos 2023); Iwai Hiroshi, “Encyclopedia of Shinto: Kōshin shinkō”, *The Digital Museum of Kokugakuin University* (Erişim 03 Ağustos 2023).

¹⁵¹ Ichiro Hori, *Folk Religion in Japan: Continuity and Change* (Chicago: University of Chicago Press, 1974), 66.

¹⁵² Hristiyanların Japon coğrafyasındaki varlığına dair kaynaklarda muhtelif tarihler yer almış, en erken 1541’e tarihlendirilmiştir. bk. Ayhan Kuşçulu - Yetkin Karaoğlu, “Japonya’da İslam Peygamberi Hz. Muhammed Hakkında Yapılan Çalışmalar (1873-1926): Dinler Tarihi Açısından Değerlendirme”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/2 (2022), 323.

¹⁵³ Kocalan, *Müslümanlaşma Sürecine Sosyolojik Bir Yaklaşım: Japon Müslümanlar*, 50.

¹⁵⁴ Toyotomi Hideyoshi (ö. 1598), Ashikaga Shogunluğu’nun yönetimden çekilmesinden sonra ortaya çıkan dağınık yönetim yapısını birleştirme çabasında olan bir Daimyō olarak değerlendirilmektedir. Askeri gücünü kullanarak Japon toplumunu birleştirme çabalarında etkin bir figür olmuştur. Ölümünden sonra da misyonunun devam etmesi için “Beş Büyük Kıdemli” adı verilen bir konsey kurmuştur. bk. Henshall, *A History of Japan From Stone Age to Superpower*, 43.

¹⁵⁵ Aziz Francis Xavier 1506’da Navarre’de (İspanya) doğmuştur. Hindistan, Malay Takımadaları ve Japonya’da

ederek taraftar kazanmıştır. Onun yorumuna göre Japon halkı bu dine karşı ilgiyle yaklaşmıştır. Bununla birlikte Xavier istediği başarıyı elde edememiştir. Bu durumun oluşmasında, Hristiyanlıkla ilk defa karşılaşan Japon halkının bu dini Budizm'in bir mezhebi olarak anlamlandırması, Xavier'ın Japonca bilmediğinden görüşlerini açıklayamaması, Hristiyanlığın Japon geleneksel inançlarından olan atalar kültüne yönelik yaklaşımının anlaşılabilmesi vb. gibi sebepler gösterilebilir.¹⁵⁶

1583'te Kyushu'yu ele geçirmek isteyen Hideyoshi, orada bulunan Hristiyanları da kendi yanına çekmek amacıyla bu dine ılımlı yaklaşmış, onun bu tavrı Hristiyanlarda kendi inançlarını yayma fırsatı elde etme ümidi olarak yorumlanmıştır. Fakat Hideyoshi Kyushu'yu elde ettikten sonra Hristiyanların kendisine karşı kullanılabileceği düşüncesi nedeniyle bazı tedbirler alma ihtiyacı hissetmiştir. Hideyoshi'nin Hristiyanlara yönelik ılımlı tavrı 1587'de değişmiş, onlar için "Sürgün Fermanı" çıkarılmıştır.¹⁵⁷

Sürgün Fermanı, beş maddeden oluşmaktadır. İlk madde, "Japonya tanrılar ülkesidir, fakat Hristiyan ülkelerin yanlış öğretilerini kabul etmektedir. Bu durum daha fazla tolere edilmeyecektir". İkinci madde, "Misyonerler, il ve ilçelerdeki insanlara kendi takipçileri olmaları için yaklaşmakta, onların tapınak ve mabetleri tahrip etmesine izin vermektedir. Bu daha önce duyulmamış bir zulümdür. Bir Vasal'a¹⁵⁸ (Derebey) bir şehir, ilçe veya köy teslim edildiğinde, bunu kendisine geçici olarak emanet edilmiş bir mülk olarak görmelidir. Bu ülkenin kurallarını takip etmeli ve onların amaçlarına bağlı kalmalıdır. Fakat bazı Vasallar yasa dışı olarak ellerindeki mülkleri kiliseye tevdi etmektedir. Bu kusurlu bir davranış/suçtur". Üçüncü madde, "Papazlar bilim ve tıptaki özel bilgileri yoluyla insanları istedikleri zaman kendilerine inanan olmaya ikna edebileceklerini hissederler. Böyle yaparak, Buda'nın Japonya'da hüküm süren öğretilerini tahrip etmek gibi yasa dışı bir eylemi gerçekleştirmiş olurlar. Bu papazların Japonya'da kalmasına izin verilemez. Bu fermanın yayınlanmasından itibaren yirmi gün içerisinde ülkeyi terk etmeye hazırlanmaları gerekmektedir. Bununla birlikte, Vasallar papazlardan suç olarak değerlendirilebilecek, makul olmayan taleplerde bulunmamalıdır". Dördüncü madde, "Siyah Portekiz ve İspanyol gemileri Japonya'ya ticaretle uğraşmak için gelirler. Bu durum konumuz dışında değerlendirildiğinden, gemiler

Hristiyanlığın yayılmasında önemli bir etkiye sahip Roma Katolik misyoneridir. 1534'te Cizvitlere katılmıştır. 1552'de Çin'de hayatını kaybetmiştir. bk. Robert L. Bireley, "St. Francis Xavier", *Britannica* (Erişim 03 Ağustos 2023).

¹⁵⁶ Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 131-132, 162-163; Holcombe, *Doğu Asya Tarihi*, 215.

¹⁵⁷ Ayhan Kuşçulu, "Japonya'da Hristiyan Misyoner Hareketleri (1542-1587)", *Bilimname* 13/2 (2007), 148-149.

¹⁵⁸ Orta Çağ Avrupası'nda tımar sahibinin efendisine tabi olma durumunu ifade eden siyasi bir kavramdır. Daha geniş bilgi için bk. Sándor Papp, "Vasal", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Erişim 01 Ağustos 2023).

ticarete devam edebilmelidir”. Beşinci madde, “Bundan sonra, tüccar olsun ya da olmasın, Buda’nın öğretilerine engel olmayan herkes, Hristiyan ülkelerden Japonya’ya özgürce gelip gidebilir” şeklindedir.¹⁵⁹

Sürgün Fermanı kapsamlı bir şekilde uygulanmasa da 1593’te Japonya’ya gelen Fransiskenlerin¹⁶⁰ Cizvit¹⁶¹ tekeline karşı tavırları sonucu ortaya çıkan tarikat çekişmeleri, Hideyoshi’nin siyasi otoritesini ve milli bütünlüğü korumak, toplumda sükuneti tesis etmek için çeşitli önlemler almasını gerektirmiştir. Bu karışıklıklar 1597’de Hideyoshi’nin dokuzu Avrupalı yirmi altı Hristiyan’ı çarmıha gererek öldürmesiyle sonuçlanmıştır (Yirmi Altı Şehit Olayı). 1635’te ülkenin yabancılara kapatılmasıyla da Hristiyanlık uzun bir süre burada varlık gösterememiştir. 1853’te ülkenin tekrar dışarıya açılmasıyla beraber Hristiyanlık yeniden bu coğrafyada ivme kazanmıştır.¹⁶²

1.6.2. 1868 Meiji Restorasyonu Sonrası Dönem

Hristiyanlık, Japonlar açısından tamamen yabancı coğrafyaya ait bir inanç yapısına sahip olduğu için Japonlar tarafından yeterince anlaşılamadığını söylemek mümkündür. 1868’den 1945’e kadar geçen sürede Japonya’da Hristiyanlık Batı kültürüne yönelik tavırdan etkilenmiş ve bu minvalde şekillenmiştir. Japonya’nın Batılı ülkelere ve kültürlerine yönelik olumlu yaklaşımının görüldüğü dönemlerde Hristiyanlık özgür bir ortamda yayılma imkânı bulurken, Batı’ya karşı tepkinin olduğu dönemlerde gerilemiştir. 1850’li yıllarda Batılı ülkelerle imzalanan ticaret anlaşmaları dolayısıyla birçok Hristiyan misyoner Japonya’ya ulaşmıştır. Fakat bu misyonerler Edo Yönetimi’nin onlara uyguladığı yasakların 1873’te kaldırılmasına kadar yeterince aktif bir faaliyet yürütememişlerdir.¹⁶³

Meiji Dönemi’nde artan milliyetçilik akımlarının da etkisiyle Hristiyanlık yayılma imkânı bulamamıştır. Bu durumun II. Dünya Savaşı sonrasında 1947 anayasasına eklenmesiyle din özgürlüğünün yasalarla garanti altına alınmasına ve Şintoizm’in dini-siyasi bir otoriteden

¹⁵⁹ David John Lu, *Japan: A Documentary History* (New York: M.E. Sharpe, 1997), 197.

¹⁶⁰ 1209’da Aziz Fransis tarafından kurulan bir Hristiyan tarikatıdır. En önemli söylemi, yoksulluğun yalnızca bireyler için değil tarikatlar için de uygulanması gerektiği düşüncesidir. Zaman içerisinde Ruhsallar ve Daha İlimliler olarak iki gruba ayrılmıştır. Tarikat mensupları gri bir kıyafet tercih ettikleri için Gri Keşişler olarak da anılmışlardır. bk. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2017), “Fransızkan Tarikati”, 171.

¹⁶¹ Cizvit Tarikati “İsa’nın Dostları” adıyla da bilinmektedir ve XVI. yüzyılda, Aziz İgnatius Loyola tarafından kurulmuştur. Eğitim, misyonerlik ve yardım çalışmalarıyla bilinen tarikat, fakirlik, iffetlilik, sadakat gibi tarikat kurallarına uymaya da özel önem vermektedir. bk. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2017), “Cizvitler”, 105.

¹⁶² Henshall, *A History of Japan From Stone Age to Superpower*, 47; Kocalan, *Müslümanlaşma Sürecine Sosyolojik Bir Yaklaşım: Japon Müslümanlar*, 51.

¹⁶³ H. Byron Earhart, *Religion in Japan: Unity and Diversity* (Boston: Wadsworth, Cengage Learning, 2014), 223.

ayrılmasına kadar sürdüğü söylenebilmektedir. Özellikle modern dönemlerle beraber Batı imajındaki iyileşmeler, Hristiyanlığa dair ilgiyi ve pratikteki uygulamaları arttırmış, Japonya’da zamanla birçok kilise inşa edilmiştir.¹⁶⁴

Kapalılık Dönemi sonrası hükümet görevlilerince Shūkyō kavramının Japon coğrafyasına tekrar ulaşan Hristiyanlığı nitelemek için kullanıldığı görülmüştür. Shūkyō çoğunlukla Hristiyanlık ile bütünleşmiştir. Bunun en temel nedeni ise Shūkyō’nun daha organize ve sistemli inançları nitelemek için kullanılmış olması olarak değerlendirilebilir. Bu durum, kavramın Batı kökenine işaret etmesi bakımından da önemlidir.¹⁶⁵

1.7. Japonya’da İslam

Japonya’ya İslam, yaygın kanaate göre, XIX. yüzyılda Meiji Restorasyonu sonrası Müslümanlarla yapılan ticaret yoluyla ulaşmıştır.¹⁶⁶ Japonya’da oluşan ilk Müslüman cemaatin göç yoluyla ortaya çıktığı bilinmektedir. Müslüman göçü üç ana dönem üzerinden ele alınabilmektedir. İlk olarak, 1900’lü yılların başından itibaren Asya ve Rusya’dan gelen Tatar, Kırgız, Kazak Türkleri mültecileri yoluyla ilk Müslüman göçü gerçekleşmiştir.¹⁶⁷ İkinci olarak II. Dünya Savaşı sonrası Japonya’nın gelişen ekonomisindeki işgücü açığını kapatmak için Endonezya, Pakistan, Afganistan, Bangladeş, İran, Türkiye, Arabistan kökenli Müslümanlar ülkeye kabul edilmiştir.¹⁶⁸ Son olarak, 2000 yılı sonrası özellikle Endonezya ve Malezya gibi Güneydoğu Asya ülkelerinden gelen öğrenci ve çalışanlardan oluşan göç dalgasıdır.¹⁶⁹ Bu doğrultuda Japonya’da İslam’ın tarihsel seyrini XIX. yüzyılın ortalarından II. Dünya Savaşı sonuna kadar ve sonrasında günümüzdeki seyrine kadar iki ana başlık altında ele almak mümkündür.

1.7.1. 1890-1950 Arası Dönemlerde İslam

Araştırmacılar Japonya’da İslam’ın bilinirliğinin, 1877’de Batı din düşüncesinin bir parçası olarak geliştiğini savunmaktadır.¹⁷⁰ Osmanlı Türkleriyle 1890’daki diplomatik

¹⁶⁴ Şenavcu, “Japon Dinleri”, 285; Kocalan, *Müslümanlaşma Sürecine Sosyolojik Bir Yaklaşım: Japon Müslümanlar*, 52.

¹⁶⁵ Roemer, “Religious Affiliation in Contemporary Japan: Untangling the Enigma”, 301.

¹⁶⁶ Abu Bakr Morimoto, *Islam in Japan: Its Past, Present and Future*, çev. Iskandar Chowdhury (Islamic Center Japan, 1980), 22.

¹⁶⁷ A. Merthan Dündar, *Türk Cumhuriyetleri’nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında Japonya’nın Orta Asya Politikaları*, İnceleme-Araştırma Dizisi (Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011), 16.

¹⁶⁸ Yoko Yamashita, “Islam and Muslims in ‘non-religious’ Japan: Caught in Between Prejudice Against Islam and Performative Tolerance”, *International Journal of Asian Studies*, (2021), 4.

¹⁶⁹ Kocalan, *Müslümanlaşma Sürecine Sosyolojik Bir Yaklaşım: Japon Müslümanlar*, 78.

¹⁷⁰ Morimoto, *Islam in Japan: Its Past, Present and Future*, 22.

ziyaretler, Japonya'nın Müslüman bir ülke ile ciddi temaslarından biri olmuştur. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında Rusya'daki Bolşevik İhtilali (1917) sonucu bölgedeki Türkmen, Özbek, Tacik, Kırgız, Kazak, Türk-Tatar Müslüman topluluklarının Japonya'ya ulaşması bu bölgede büyük çaplı Müslüman topluluklarının ilk oluşumları olarak değerlendirilmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Japonya'da bir savaş stratejisi olarak ortaya çıkan "İslami Yükseliş", burada İslami organizasyonların, merkezlerin açılmasına ve çeşitli yayınların yapılmasına sebep olmuştur.¹⁷¹ Fakat Çin'den kültürel, siyasi ve dini anlamda uzun yıllar etkilenmiş olan Japonya'nın, Çin'de tarihi çok eskilere uzanan İslam Kültürü hakkında da erken dönemlerde bilgi sahibi olduğu iddia edilmektedir.¹⁷² Japonya'nın XIX. yüzyıldan önce, Çin yoluyla İslam hakkında doktrinel bilgilere ulaştığı düşünülmektedir. Çin'de Hui Müslümanlarını nitelemek için kullanılan *Kaikyō* (回教) kavramının, bazı kaynaklarda geçtiği şekliyle İslam'ı nitelemek için kullanılması, Hui Müslümanlığı örneğinde İslam'ın anlaşıldığı düşüncesini ortaya çıkarmıştır.¹⁷³ İslam'ı Çin'de bulunan bir grupla anlamak kuşkusuz Japonya'daki İslam düşüncesini de temelde şekillendirmiştir. Bu yorumlara ek olarak, *Kaikyō*'nun tartışmalara açık bir kavram olarak farklı anlamlarda kullanıldığı, Japon Budizmi ve misyoner karakteriyle ilişkilendirildiği de görülmektedir.¹⁷⁴ Modern dönemde görülen ve Müslümanlara ait olarak nitelendirilen birçok yayın ve kuruluş isminde de *Kaikyō* kavramı yer almaktadır. Bu kavramın II. Dünya Savaşı öncesinde Japonya'daki İslam ve Müslümanları nitelediği, Çince *Huijiao* (Hui Öğretileri) kavramıyla ilişkili olduğu, *Kaikyōto* (Müslümanlar) kavramının tüm Müslümanları niteleyen genel bir kavram olduğu açıklanmaktadır. Bu kullanımların çok daha eski dönemlere tarihlendirilebileceği de ifade edilmektedir.¹⁷⁵

Japonya'da İslam'ın varlığına dair bilgilerin XIX. yüzyıldan önce buraya ulaştığı bilgisi tutarlı görünse de İslam'ın burada var oluşu daha geç dönemlere dayanmaktadır. Göç yoluyla ülkeye gelen Müslümanlarla bir İslam cemaati oluşturulmuştur. En erken topluluğun Yokohama bölgesinde yaşamış Hintli Müslümanlarca oluşturulduğu bilinmektedir. 1897'de bir Müslüman Mezarlığı oluşturabilmek için resmi izin talepleri, onların varlığının

¹⁷¹ Bushra Anis, "The Emergence of Islam and the Status of Muslim Minority in Japan", *Journal of Muslim Minority Affairs* 18/2 (1998), 331.

¹⁷² İslam'ın Çin'deki tarihi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Özkan, "Çin Dinleri", 263.

¹⁷³ Sakai, "Islam, Muslims, Neighbors in Asia?", 127.

¹⁷⁴ Ama Michihiro, "Rethinking 'Kaikyō' (Overseas Propagation of Japanese Buddhism): Integrating Perspectives from Both Sides", *The Eastern Buddhist* 40/1/2 (2009), 121.

¹⁷⁵ Örneğin İslami Araştırmalar Enstitüsü'nden *Kaikyōken* (İslami Alan), *Kaikyō Sekai* (İslami Dünya), Japonya Dışişleri Bakanlığı Araştırma Departmanı'ndan *Kaikyō Jijō* (İslami Durum) isimli yayınlar bunlardan bazılarıdır. Sinan Levent, "Japanese Knowledge About Muslims From The Meiji Restoration to Today: Islamic World In The Context of A Trans-National Space", *Cihannüma-Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 1/6 (Temmuz 2020), 168.

delillerindendir.¹⁷⁶

Rusya-Japonya Savaşı'nda (1904-1905) Japonya'nın galibiyeti sonrası Rusya'daki Müslümanlar Asya coğrafyasında Batı güçlerinin karşısında yeni bir güç olarak beliren Japonya'yı alternatif bir destekçi olarak görmeye başlamışlardır. Bu ilgiye karşılık Japonya'da Pan-Asyacılık İdeali¹⁷⁷ doğrultusunda, Müslüman bir topluluk amaçlanarak "İslam Politikası" (*Kaikyō Seisaku*) adı verilen bir siyasetin geliştirildiği görülmektedir.¹⁷⁸ Japonya'da radikal milliyetçi ve bir Pan-Asyacı olan Ōkawa Shūmei'nin¹⁷⁹ İslam hakkında yaptığı çalışmalar önemlidir.¹⁸⁰ 1913'ten itibaren İslam hakkında çalışmalar yapan Shūmei'nin 1942'de yayınladığı *İslam'a Giriş* (*Kaikyō Gairon*) kitabı İslam hakkında genel bir perspektif sunması bakımından önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.¹⁸¹

1920'de Avrupa dillerinden Japonca'ya ilk Kur'an çevirisi yapılmıştır. 1930'lar Japonya'da İslam adına önemli gelişmelere tanıklık etmiştir. Hem hükümet ve Japon şirketlerinin hem de Müslüman toplulukların maddi desteğiyle 1931'de Nagoya'da, 1935'te Kōbe'de, 1938'de Tokyo'da camiiler inşa edilmiştir. 1937'de devlet destekli bir "İslami Kültür Derneği" (*İsurāmu Bunka Kyōkai*) kurulmuştur. 1938'de Dışişleri Bakanlığı tarafından "İslami Meseleler" (*Kaikyō Jijō*) başlıklı bir dergi yayınlanmaya başlamıştır.¹⁸²

1.7.1.1. Japon İslamı

XIX. yüzyılda İslam'ın Japonya'ya ulaşması ve burada Müslüman cemaatin

¹⁷⁶ Kocalan, *Müslümanlaşma Sürecine Sosyolojik Bir Yaklaşım: Japon Müslümanlar*, 67.

¹⁷⁷ Büyük Asya İdeali olarak da bilinen Pan-Asyacılık, Asya halklarını Avrupa'nın sömürgeci politikasından kurtarmak ve korumak, Büyük Asya İdeali'ni gerçekleştirmek amacıyla XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında ivme kazanan bir ideolojidir. Özellikle Doğu Asya'da varlık göstermiş, Japonya'nın Asya'daki yayılmacı politikasını güçlendiren ideolojik bir gerekçe haline gelmiştir. Daha geniş bilgi için bk. Christopher W. A. Szpilman - Sven Saaler, "Pan-Asianism as an Ideal of Asian Identity and Solidarity, 1850–Present", *The Asia-Pacific Journal: Japan Focus* 9/17:1 (25 Nisan 2011), 1-30.

¹⁷⁸ Selçuk Esenbel, *Japan, Turkey and the World of Islam* (UK: Global Oriental, 2011), 53.

¹⁷⁹ Ōkawa Shūmei 1886'da Yamagata Prefektörlüğü'nde doğmuştur. Aşırı milliyetçi bir Japon siyaset teorisyeni olarak bilinen Shūmei'nin yazıları 1930'larda Japon siyasetine hâkim olan aşırı sağcı grupların çoğuna ilham vermiştir. 1957'de Tokyo'da hayatını kaybetmiştir. bk. Britannica, "Ōkawa Shūmei" (Erişim 05 Ağustos 2023).

¹⁸⁰ İslam'ın Batı Oryantalist algısıyla değerlendirilmesine karşı olan Shūmei, Japonya nezdinde onun Çin ve Arap Yarımadası örnekliğinden çıkarılarak genel bir perspektifle ele alınmasını sağlamıştır. Onun 1950'de yayınlanan Kur'an çevirisi "*Kōran*" ve "*Mohammedto Den*" isimli Hz. Peygamber'in hayatını anlatan biyografi kitabı İslam hakkında önemli çalışmalarıdır. Daha geniş bilgi için bk. Cemil Aydın, "Orientalism by the Orientals? The Japanese Empire and Islamic Studies (1931-1945)", *İslam Araştırmaları Dergisi* 14 (2005), 7-8; Haruko Sakaedani, "Kaori Nakata, Kazuki Shimomura, and Yohei Matsuyama (tr.), Kō Nakata (ed.), Nichi-A Taiyaku Kuruān: <Fu> Yakukai to Seitō-Jū-Dokuju Chūkai", *Journal of Qur'anic Studies* 18/3 (2016), 131.

¹⁸¹ Aydın, "Orientalism by the Orientals? The Japanese Empire and Islamic Studies (1931-1945)", 2; Anis, "The Emergence of Islam and the Status of Muslim Minority in Japan", 331.

¹⁸² Hans Martin Krämer, "Pan-Asianism's Religious Undercurrents: The Reception of Islam and Translation of the Qur'an in Twentieth-Century Japan", *The Journal of Asian Studies* 73/3 (Ağustos 2014), 619-622.

oluşmasıyla Japonlar arasında da ihtida hareketleri görülmeye başlamıştır. Bu durumun siyasi bir yönü (Pan-Asyacılık düşüncesi) olduğu araştırmacılarca tartışılmış, onlara “Sahte Müslümanlar” (*Bogus Muslims*) adlandırılması dahi verilmiş olsa da bu kişilerin İslam hakkındaki çalışmaları incelenmeye değerdir. Japonların İslamiyet’i kabul etme süreçlerinde Şintoizm’in de gündeme geldiği görülmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı öncesinde Japon Müslümanların Şintoizm ve İslam’ı birleştirmeye yönelik çabaları göze çarpmaktadır. İki savaş arası dönemde Japonların İslam’a karşı bir ilgi ve inanç yakınlığı gösterdiği, bununla birlikte Şintoizm’e yönelik bağlılıklarını da korudukları düşünülmektedir.¹⁸³

Japonya’daki dinler ve İslam’ın sentezinin mümkün olduğu, bu iki inanç şeklinin birbiriyle uyumlu bir yapı arz ettiğini savunan kişiler olmuştur. Bu görüşte olan ve böyle bir anlayışın gelişmesinde etkili olan üç önemli isim Tanaka İppei (ö. 1934), Bunpachirō Ariga (ö. 1946) ve Yamaoka Mitsutarō (ö. 1959) olarak gösterilebilir. Tanaka İppei, Şintoizm ve İslam’ın yakınlığına ilişkin kendi perspektifinden çeşitli yorumlar geliştirmiştir. Tanaka 1903-1923 arası dönemde Çin’de bulunmuş, burada İslam ile tanışmış ve 1924’te Müslüman olmuştur. Çin’de Ruizm ve İslam arasındaki senkretizme tanık olan Tanaka, bir sentez oluşturmak söz konusu olduğunda Şintoizm’in İslam’la daha iyi bir zemin oluşturacağını düşünmüştür. Tanaka 1920 tarihli “Çin’deki İslam’ın Sorununun Geleceği ve İmparatorluk Ulusumuzun Şintosusu” (*Shina Kaikyō Mondai no Shōrai to Kōkoku Shintō*) adlı makalesinde,

...Çinli Müslümanların sorununu ve Müslümanların Dünya üzerindeki durumlarını ortaya koyuyorum, Japonların Tanrılar yolu ile İslami Tanrı Yolunun olağanüstü derecede benzer olduğunu ifade ediyorum. İmparatorluk Ulusumuz için izlenecek yol, dünya kültürüne katkıda bulunmaktan geçiyor.

şeklinde söylemleriyle Şintoizm-İslam birlikteliği konusunda kendi yorumunu geliştirdiği görülmektedir. Tanaka, 1925’teki yorumlarında İslamiyet’in Tanrısı’nı Şinto Tanrısı Amenominakanushi (İlk Kami) ile özdeşleştirmiştir. Amenominakanushi, Kojiki’de ilk ve yalnız tanrı olarak bahsedildiği, cinsiyeti olmadığı ve bir daha bahsedilmemek üzere gizlendiği için bu tür bir benzetmeye uygun görünmüştür.¹⁸⁴ Tanaka, kendi yorumladığı şekliyle İslam’ın Japon ruhu ile uyumlu olduğunu ifade etmektedir. Geleneksel Japon ruhunun İslam’ı benimseyerek güçlenebileceğini savunmuştur. Japon dini senkretizm kültürünün böyle bir inancı benimsemenin önünde önemli bir engel olmadığını ifade etmektedir.¹⁸⁵ Tanaka yalnızca İslam ve Şintoizm’in değil aynı zamanda Budizm’in de bu senkretik yapı içerisine dahil

¹⁸³ Nobuo Misawa, “Shintoism and Islam in Interwar Japan: How did the Japanese Come to Believe in Islam?”, *Orient* 46 (2011), 119-120.

¹⁸⁴ Chamberlain, *Translation of Ko-ji-ki or Records of Ancient Matters*, 17.

¹⁸⁵ Krämer, “Pan-Asianism’s Religious Undercurrents: The Reception of Islam and Translation of the Qur’an in Twentieth-Century Japan”, 622-624.

edilebileceğini savunmaktadır. Onun, bu üç dine ait pratikleri de uyguladığı görülmüştür.¹⁸⁶

Bir başka Japon Müslüman olan Bunpachirō Ariga (ö. 1946) da Şintoizm ve İslam'ı birleştirme çabasında olmuştur. 1932'de Müslüman olan Ariga, Şintoizm Kamilerinden biri olan Amenonakanushi dışında Şintoizm tanrılarına inanmayı, atalara ve kahramanlara tapınma anlayışını reddetmiştir. Amenonakanushi'yi İslam Tanrısı ile eşit kabul etmiş ve bu anlayıştan hareketle "Japon İslamı" (Nihon Isuramu Kyō)¹⁸⁷ kavramını kullanmıştır. 1937'de, "Japon İslamı'nın Açıklaması" başlıklı bir broşür hazırlamış ve dağıtmıştır. Bu broşür dört bölümden oluşmaktadır. Bunlar, "Büyük Japon İslamı'nın Misyonerlik Faaliyetlerinin Amacı", "İslam'ın İnançları", "İslam Ahlakı" ve "İslam Nedir?" şeklindedir. Ariga bu risalede İslam ahlakını şu sözlerle ifade etmiştir; "Tek Allah'a inanıyoruz, Hz. Muhammed'e saygı duyuyoruz... Tennō, Kōgō (İmparatoriçe) ve Kraliyet ailesine saygı duyuyoruz".¹⁸⁸

Tanaka İppeı ile yakın arkadaş olan Yamaoka Mitsutarō ise 1909'da hac ziyaretini gerçekleştiren ilk Japon hacı olarak bilinmektedir. Yamaoka'nın İslam'la ilk tanışması 1909'da kurulan Pan-Asyacı siyasi dernek Kokuryūkai'yle (黒龍会) olmuştur. Sonrasında Yamaoka'nın Müslüman olmasında en etkili isim Abdürreşit İbrahim¹⁸⁹ olarak değerlendirilmiştir. Yamaoka Müslüman ve Japon işbirliğine dayalı bir düşünce yapısı geliştirmiştir. 1912'de kaleme aldığı *Dünyanın Gizemlerinin Bir Aynası: Arabistan'ı Geçmenin Kaydı* (Sekai no Shinpikyō: Arabiya Jūdanki) adlı eserinin önsözünde,

...Halkımızın saygı duyduğu asıl tanrının (Amaterasu Ōmikami) Batı Asya'da en yüksek otoriteye sahip olan esas tanrıyla mucizevi şekilde uyum sağladığını düşünürsek, o zaman orada yeni ortaya çıkan halkları görmezden gelebilir miyiz? Aksine, halkımızın göksel görevi, emperyal ulusumuzun uzun vadeli planı, taptıkları kutsal kişinin imparatorumuzun atalarından başkası olmadığı inancını iletmek, kararlı ve sarsılmaz Şinto'yu yaymaktır...

şeklindeki ifadelerinden İslam ve Şintoizm'i yakınlaştırmaya çalıştığı görülmektedir.

İslam'ın Japon toplumuyla uyumlu olduğunu savunan oluşumlar da bu başlık altında

¹⁸⁶ Misawa, "Shintoism and Islam in Interwar Japan: How did the Japanese Come to Believe in Islam?", 126.

¹⁸⁷ Yussuf Katsura, "Conversion to Islam in Japan: An Analysis of Conversion Stories from the 1980s to Early 2000s", *Gurōbaru Nihonkenkyū Kurasutā Hōkoku-sho* 1 (2018), 76.

¹⁸⁸ Misawa, "Shintoism and Islam in Interwar Japan: How did the Japanese Come to Believe in Islam?", 130-133.

¹⁸⁹ Abdürreşit İbrahim Kazanlı bir Tatar Türk'üdür. Çarlık Rusya'sına karşı siyasi aktivizmle tanınmıştır. Pan-İslamizm'den etkilenmiştir. 1909'da Japonya'ya gelmiş ve burada beş ay kalmıştır. Hem bir din adamı (1938'de Tokyo Camii'nin ilk imamı) hem de 1944'teki ölümüne kadar Japonya'daki askeri ve gizli servis çevreleriyle yakın bağlarını sürdüren siyasi bir aktivist olmuştur. Japonya'da önde gelen politikacılar, yüksek kademe ordu liderleriyle tanışma imkânı bulmuştur. Yaptığı toplantılarda, Kuzey Çin, Orta Asya, Güneydoğu Asya ve Anadolu'ya kadar uzanan Asya halklarının dini olarak İslam'ın jeopolitik önemini vurgulamıştır. Japonya'da İslam'ı anlatma ve yayma faaliyetleri yürütmüştür. bk. Krämer, "Pan-Asianism's Religious Undercurrents: The Reception of Islam and Translation of the Qur'an in Twentieth-Century Japan", 623; Mikiya Koyagi, "The Hajj by Japanese Muslims in the Interwar Period: Japan's Pan-Asianism and Economic Interests in the Islamic World", *Journal of World History* 24/4 (2013), 851-852.

bahse konu olmaya değerdir. Japonya İslam Kongresi (*Nihon Isuramu Kyōdan*, JIC),¹⁹⁰ Aralık 1974'te Futaki Hideo¹⁹¹ tarafından kurulan İslami bir organizasyondur. JIC, çoğunluğu Müslüman olan ülkelerle ve Japonya'daki tanınmış kişilerle çeşitli bağlantılar geliştirerek faaliyet göstermiştir. JIC İslami uygulamaları Japon halkı için daha kabul edilebilir hale getirme çabasıyla beslenme ve giyim pratiklerine ilişkin kuralları esnetmeye, daha önemsiz göstermeye çalışmıştır. Etki alanı hızla büyüyen kongrenin 1980'lerde 50.000'den fazla üyeye sahip olduğu iddia edilmektedir. Çabası başlarda etkili olsa da kongre 1980'lerin sonlarına doğru hızla gerilemiş ve zamanla tarih sahnesinden silinmiştir. JIC esasen İslam'ı "Japonlaştırma" girişimi olarak karakterize edilmiştir. Fakat onun uzun süre faaliyet gösterememesi "Gerçek İslam"ı temsil etmedeki başarısızlığı olarak yorumlanmıştır.¹⁹²

1.7.2. 1950'den Günümüze İslam

II. Dünya Savaşı sonrası dönem, Japonya'da İslam'ın seyrinde farklı bir pencere açmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan iş gücü açığını kapatmak için Müslüman yoğunluğu olan ülkelere Japonya'ya gerçekleştirilen göçmen akışı burada ekonomik olarak farklı nitelikli bir cemaat oluşturmuştur.¹⁹³ Bu dönemde İslam'a yönelik olumlu bir algının geliştirildiği de görülmüştür. Japonya'da, 1973'te Petrol Krizi sonrası yeni bir İslam etkisinin yayıldığını söylemek mümkündür. Bu dönemdeki ekonomik buhranların, petrolü ellerinde bulunduran İslam ülkelerine karşı pozitif bir yaklaşımla hafifletileceği düşünülmüştür. Bu dönemde birçok Japon, İslam'ı daha yakından tanımaya çalışmıştır. 1979 İran Devrimi¹⁹⁴ ise İslam'a dair farkındalığın arttığı, Japonya'da İslam çalışmalarına ağırlık verildiği bir dönem olarak önem kazanmaktadır.¹⁹⁵ Kısacası, ülkede İslam'a dair ilginin ve yönelimin artması, siyasi bir amaç doğrultusunda, bu itici güç dolayısıyla gerçekleştiği söylenebilmektedir.

¹⁹⁰ Japonya İslam Kongresi için ilerleyen kısımlarda JIC kısaltması kullanılacaktır.

¹⁹¹ Futaki Hideo (ö. 1992) Japon tıp doktorudur. Japon tarihinde oldukça tartışmalı bir figürdür. II. Dünya Savaşı'nda siviller üzerinde biyolojik savaş araştırmaları ve kimyasal deneyler yaptığı iddia edilmektedir. Savaşın sona karışmış olduğu bir dava sonucu hapishaneye girmiş ve burada Müslüman olmuştur. bk. Komura Akiko, "Daijō İslam (Mahayāna İslam)", *The Bloomsbury Handbook of Japanese Religions*, ed. Erica Baffelli vd. (Great Britain: Bloomsbury Publishing, 2021), 165.

¹⁹² Obuse Kieko, "The Japan Islamic Congress: A Possible Case of an Islamic New Religion in Japan", *Journal of Religion in Japan* 6/3 (2018), 242.

¹⁹³ Yamashita, "Islam and Muslims in 'non-religious' Japan: Caught in Between Prejudice Against Islam and Performative Tolerance", 4.

¹⁹⁴ İslam Devrimi olarak da bilinen İran Devrimi, İran'da 11 Şubat 1979'da monarşinin devrilmesiyle sonuçlanan ve İslam Cumhuriyetinin kurulmasına yol açan halk ayaklanması olarak ifade edilmektedir. Rıza Şah Hükümeti devrilmiş, onun yerine Ayetullah Humeyni liderliğinde bir İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu devrimle birlikte muhafazakâr ve toplumsal değerlere dönüş zorunlu kılınmıştır. bk. Janet Afary, "Iranian Revolution", *Britannica* (Erişim 05 Ağustos 2023).

¹⁹⁵ Anis, "The Emergence of Islam and the Status of Muslim Minority in Japan", 332.

İslam'ın temel inançları noktasında değişmez ve esnetilemez yapısı, Japonya'da Şintoizm'le senkretik bir etkileşime giremeyişi nedeniyle İslamiyet ve farklı ülkelerden Müslümanlar Japon toplumuna entegre edilememiştir. İlerleyen dönemlerde Japonlarla evlenen Müslümanlarca ve onların yeni nesillerince bu entegrasyon sorunu aşılmaya çalışılmış, zamanla “Hibrit Müslümanlar” olarak adlandırılan bir yapı oluşmuştur.¹⁹⁶ Japonya'da senkretik bir forma ulaşan Şintoist ve Budist anlayışın yanında İslam, dünyanın çeşitli bölgelerindeki insanların etnik gelenekleri olarak değerlendirilmiştir. Hatta yaygın perspektifte onun Şintoist-Budist anlayış içerisine entegre edilemeyişi, Japonlar nezdinde bu dinin evrensel olmadığı anlayışını ortaya çıkarmıştır. Şintoizm'de sistemli bir ibadet anlayışının olmayışı, Japonya'da sonradan gelen ve sistemli bir ibadet anlayışına sahip olan Müslümanların ibadetlerinin Japon toplumunca yeterince anlaşılamaması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Japon toplumunun Müslümanlarla fiziksel olarak bir arada yaşama deneyimleri nispeten daha geç tarihlerde meydana geldiği için bunun öncesinde İslam'a dair bilgilerin çoğunlukla farklı ülkelerin yazılı metinleri ve Batı medyası eliyle olması da İslam'a dair yanlış anlaşılmalara ve İslam'ın terör söylemiyle anılmasına (11 Eylül Saldırıları¹⁹⁷ vb.) sebep olmuştur.¹⁹⁸

Japonya'ya göç yoluyla gelen Müslümanlar burada çeşitli dernekler ve hareketlerle sosyal, kültürel ve dini yaşantılarını kolektif bir şekilde yaşamaya çalışmışlardır. Örneğin Tebliğ Cemaati Hareketi (İnancı Yayma Hareketi)¹⁹⁹ ilk olarak 1950'lerde Hindistan'dan Japonya'ya ulaşmıştır, ancak 1980'lerin sonunda, çoğunlukla Pakistan, Bangladeş, İran ve Güneydoğu Asya'dan çok sayıda Müslüman göçmen işçinin gelmesiyle aktif bir yapı haline gelmiştir. 1991'de kurulan İchinowari Camii ise hareketin Japonya'daki ilk camisi olarak önem kazanmıştır. Tebliğ Cemaati'nin temel amacı Müslümanların seyahat etmelerini, temel inançlarını ve uygulamalarını yerine getirebilmelerini, insanları İslam'a davet etme görevini içermektedir. 1980'lerden bu yana, Japonya'daki Tebliğ Hareketi, birinci nesil yeni gelenlerin

¹⁹⁶ Indlieb Farazi Saber, “How a Growing Number of Muslims Are Making Japan Their Home”, *Middle East Eye* (Erişim 02 Aralık 2022).

¹⁹⁷ 11 Eylül Saldırıları'nda (2001) yirmi dört Japon vatandaşının da hayatını kaybetmesi ve saldırının radikal İslami bir grup olarak bilinen el-Kaide tarafından üstlenilmesi, Japonya'nın medya eliyle İslam algısını etkileyen önemli olaylardan biri olarak değerlendirilmektedir. bk. Michael Penn, “Public Faces and Private Spaces: Islam in the Japanese Context”, *Asia Policy* 5 (Ocak 2008), 100.

¹⁹⁸ Penn, “Public Faces and Private Spaces: Islam in the Japanese Context”, 94, 102.

¹⁹⁹ Tebliğ Cemaati, bir vaaz ve tebliğ hareketidir. Hareket, ortaya çıktığı Hindistan alt kıtasında ve Güneydoğu Asya, Afrika ve Batı'daki Müslüman göçmen topluluklarında oldukça aktif faaliyet göstermiştir. Tebliğ Cemaati, özellikle Bangladeş ve Pakistan kökenli Müslümanlar olmak üzere üyelerine etnik topluluklar oluşturmak, dillerini ve kültürlerini korumak, aktarmak, anmak ve anavatanlarını hatırlamak için bir alan yaratırken aynı zamanda kişilere maddi ve psikolojik destek sunan bir göçmen ağı oluşturma işlevi görmüştür. bk. Hirofumi Okai - Norihito Takahashi, “Conflict and Coexistence Among Minorities within Minority Religions: A Case Study of Tablighi Jama'at in Japan”, *Religion, State & Society* 51/3 (2023), 270-271.

desteğiyle önemli ölçüde gelişmiştir. Tebliğ hareketi, az sayıda da olsa Japon mühtedileri de etkilemiştir ve bu durum ikinci nesil takipçilerin sayısı arttıkça daha da çeşitlenmiştir. Bugün Tebliğ hareketi milliyet, dil, gelenek ve nesil bakımından çeşitlilik gösteren Müslümanları içermektedir.²⁰⁰ Bir başka organizasyon olarak, 1973'te Japon İslam Merkezi (Islamic Center-Japan) kurulmuştur. Petrol Krizi Dönemi sonrası Müslüman ülkelere yönelik artan ilginin sonucu olarak kurulan bu merkez, İslam'a davet etme, Japonlar için Japonca İslami kitaplar yayınlama (Örneğin Assalam Dergisi), İslami çalışmalar için Japon öğrencileri Suudi Arabistan ve Mısır'a gönderme, Japonya'daki farklı İslami toplulukları koordine etmek için kongre düzenleme gibi çeşitli faaliyetler yürütmüştür.²⁰¹

1.7.2.1. Mahayana İslamı

Tanaka İppe'i'nin yorumuyla İslam Çin'e girdiğinde, "Mahayana İslamı" (Daizyō Isuramu)²⁰² adını almıştır. Çin'deki Ruizm ve İslam senkretizminin, Kai-ju veya Hui-ru adıyla (İslami Ruizm) Mahayana Budizmi'ne benzediğini savunmuştur. İppe'i, Çin İslamı'ndan, Mahayana İslamı veya Büyük Araç İslamı olarak bahsetmiştir.²⁰³ Fakat bu düşüncenin sistemleşmesi sonraki dönemlerde olmuştur.

Daijō İslam olarak da adlandırılan Mahayana İslamı, Abe Haruo (ö. 1999) tarafından geliştirilmiş bir Japon İslam düşüncesidir. Keşiş Shinran'ın kurmuş olduğu Hakiki Arı Ülke Budizmi'ne bağlı olan Abe, İslam'la tanıştıktan sonra İslam düşüncesinin Shinran'ın kurtuluş öğretileriyle uyumlu olduğunu ve hatta özünü teşkil ettiğini savunmuştur. Bu nedenle Müslüman olan Abe, Futaki Hideo tarafından kurulan Japonya İslam Kongresi'nin de yöneticisi olmuştur. Bu kongre Mahayana Budizmi'ne benzer bir yaklaşımla Mahayana İslamı anlayışını geliştirmiştir. Kongre'nin kurucusu Futaki'nin, "Aslında İslam, Japonların 2600 yılı aşkın bir süredir sürdürdükleri yaşam tarzı ve zihniyetiyle aynıdır. Bu nedenle, Japon ırkının hepsinin potansiyel Müslüman olduğuna inanıyorum..." sözleri onun İslam ve Japon karakterini yaklaştırır mahiyetteki açıklamalarındandır.²⁰⁴

Japonya İslam Kongresi tarafından benimsenen ve daha sonra Abe tarafından

²⁰⁰ Okai - Takahashi, "Conflict and Coexistence Among Minorities within Minority Religions: A Case Study of Tablighi Jama'at in Japan", 268-277.

²⁰¹ Salih Mahdi S. Al Samarrai, *Islam in Japan History, Spread and Institutions in The Country* (Japan: Islamic Center Japan, 2003), 21.

²⁰² Katsura, "Conversion to Islam in Japan: An Analysis of Conversion Stories from the 1980s to Early 2000s", 76.

²⁰³ Misawa, "Shintoism and Islam in Interwar Japan: How did the Japanese Come to Believe in Islam?", 127-128.

²⁰⁴ Akiko, "Daijō İslam (Mahayāna İslam)", 165.

Mahayana Budizmi benzeri İslami misyon yaklaşımı olarak tanımlanan politika Futaki'nin "Japon İslamı Japon yolunu izlesin" söylemini temel almaktadır. Mahayana İslamı'nın düşünce sistemi, Japonya İslam Kongresi tarafından yürütülen pratik İslami faaliyetlerden doğmuştur. Mahayana İslamı, Japon din değiştirenler için katı İslami ilkeleri hafifletme girişimi olarak anlaşılmalıdır. Mahayana İslamı, "Biçimden çok öze vurgu ve ayrıntılı dini kurallardan özgürleşme, geleneğin şahıstan üstün tutulmaması, sabit biçimler ve tutumlardan hoşlanmama, ekol farklılıklarının önemsizliği, cinsiyet ayrımcılığına karşı özgürlük" gibi esasları içermektedir.²⁰⁵

²⁰⁵ Akiko, "Daijō İslam (Mahayāna İslam)", 166.

II. BÖLÜM

2. JAPONYA’DA ŞİNTOİZM-BUDİZM ETKİLEŞİMİ

MS 538’de Paekche Kralı tarafından Japon İmparatoruna Budist kutsal metinleri (Sutralar) ve Buda heykelinin hediye edilmesiyle Budizm ilk kez Japonya’ya ulaşmıştır. Yamato Dönemi’nde Çin Dinleri ve yerel unsurlardan etkilenecek şekilde sistemleşen Şintoizm, bu dönemde Budizm ile de resmi olarak karşılaşma alanı bulmuştur. İlk olarak imparator ailesine ulaşan bu yeni dinin, ülkeye kabulüne ve yayılmasına olumlu bakılırken, bazı kesimler kendi inançlarına zarar vereceği ve güç dengelerini değiştireceği düşüncesiyle karşı çıkmıştır. Erken dönemlerde görülen bu kutuplaşmanın yansımalarının, Japonya’da Budizm’in tarihsel seyrinde devam ettiği görülmektedir. Süreç içerisinde, Şintoizm’in yanında güçlü bir şekilde varlık gösteren Budizm örneğinin yanında, belirli dönemlerde (Meiji Dönemi gibi) etkisi zayıflatılmak istenen bir Budizm örneği de yer almaktadır.²⁰⁶

Tarihsel süreç içerisinde, Japon coğrafyasında birbirleriyle siyasi, kültürel ve sosyal alanda etkileşimde bulunan Şintoizm ve Budizm arasındaki ilişkide, dönemsel olarak çeşitli anlayışlar ön plana çıkmıştır. VIII-XI. yüzyıllar arasında, Şintoizm ve Budizm’in senkretik bir yapı oluşturarak Japon toplumunda yer aldığı bilinmektedir. Bu iki dinin birçok ritüelin uygulanmasında ve dini fenomenleri anlamlandırmada birlikte anıldığı, birbirini şekillendirdiği kabul edilmektedir. Fakat bu durum, bazı dönemlerde değişime uğramıştır. Özellikle Meiji Dönemi’nde ise Şintoizm ve Budizm arasında ayrıştırma politikası görülmüş, Şintoizm’in baskın din olarak var olmasını destekleyen milliyetçi anlayışlar ortaya çıkmıştır. Bu anlayışlarla, Şintoizm’in diğer dinlerden bağımsız, özgün bir yapıda var olması desteklenmiştir.²⁰⁷

Nara ve Heian Dönemi, Şintoizm ve Budizm açısından belirli ilişkiler ağının temelini atıldığı dönemler olarak önem kazanmaktadır. Yamato Dönemi’nde Prens Shōtoku’nun desteğiyle Budizm, Japonya’da yayılmış, Nara ve Heian dönemlerinde ise Şintoizm ile aynı potada eriyebilen, birbiriyle kaynaşmış inançların aynı anda mevcut olabildiği bir yapı oluşturmuştur. İlerleyen dönemlerde Şintoizm ve Budizm arasındaki bu yakın ilişkiyi ifade etmek için “Shinbutsu” (Şinto-Budist) kavramı ortaya çıkmıştır. Kamilerin Yolu anlamına

²⁰⁶ Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 30-31; Susuz Aygöl, *Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık*, 47-48.

²⁰⁷ Naoko Gunji, “Redesigning the Death Rite and Redesignating the Tomb: The Separation of Kami and Buddhist Deities at the Mortuary Site for Emperor Antoku”, *Japanese Journal of Religious Studies* 38/1 (2011), 56.

gelen “Shintō” ve Buda’nın Yolu anlamına gelen “Butsudō” kelimelerinin birleşmesiyle oluşan bu kavram, Şintoist-Budist senkretizminde önemli bir ifade olmuş, bu ilişki merkezli geliştirilen anlayışların temel yapısını oluşturmuştur.²⁰⁸

Erken dönemlerde, Budizm’in güçlü ailelerce desteklenmesi onun varlığını güçlendirmiştir. 741’de her eyalet başkentinde bir Budist tapınağı olması gerektiği emri verilmiş, bu tavırdan da hareketle Budizm’in Japonya’da yaygınlaştığı görülmüştür.²⁰⁹ Buna karşılık, ilerleyen dönemlerde Şintoizm’in yapısını korumak için çeşitli önlemler alındığı da bilinmektedir. Bu önlemlere, İse Mabedi’nin yakınına Budist mabedi yapılmasının engellenmesi örnek olarak verilebilir. 772’de, İmparatorluk eliyle yürütülen Jinja ritüellerini ve Şinto tanrılarını Budist etkiden korumak için *Shinbutsu Kakuri* (神仏隔離) politikası uygulanmıştır. Shinbutsu Kakuri doğrultusunda, Budizm’e ait unsurlar tabu addedilmiş ve İse Mabedi’nden çıkarılmıştır.²¹⁰ Bu politika o dönemde artan Budist etkiye karşılık Şinto ritüellerini saf haliyle korumayı, aynı zamanda Kami (神) ve Buda (仏) anlayışını birbirinden ayırmayı amaçlamıştır. Meiji Dönemi’ndeki ayrışma politikalarından farklı olarak Shinbutsu Kakuri’nin Şintoist-Budist senkretizminde kapsamlı bir etkisinin olmadığını söylemek mümkündür.²¹¹

Şintoist-Budist senkretik yapısına somut bir örnek olarak, Orta Çağ Japonya’sında, ortaya çıktığı dönemin (X. yüzyıl) bir sentezi olarak “Egzoterik (Ken)-Ezoterik (Mitsu)” sistemlerle şekillenen *Kenmitsu Budizmi*²¹² verilebilir. Kenmitsu Budizmi, Mahayana geleneği içerisinde şekillenen Ezoterik Budizm ve Buda’nın öğretilerine dayanan Egzoterik Budizm’in birleşmesiyle oluşturulmuştur.²¹³ Kenmitsu Budizmi, belirli bir Budist okuluna atıf yapmaktan

²⁰⁸ Lemay Alec, “The Position of Mushūkyō Practice in Religious Dialogue”, *Bunkyo daigaku Gengo to Bunka* 30 (2018), 190-191; Encyclopedia.com, “Butsudō” (Erişim 12 Ağustos 2023).

²⁰⁹ W. G. Beasley, *The Japanese Experience: A Short History of Japan* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1999), 43.

²¹⁰ Lucia Dolce, “‘And the zasu Changed his Shoes’: The Resurgence of Combinatory Rituals in Contemporary Japan”, *Itineraries of an Anthropologist Studies in Honour of Massimo Raveri*, ed. Giovanni Bulian - Silvia Riva dosi (Venezia: Edizioni Ca’Fascari, 2021), 171.

²¹¹ Mark Teeuwen, “Comparative Perspectives on the Emergence of Jindō and Shinto”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 70/2 (2007), 379-383; Fabio Rambelli, “Re-positioning the Gods: ‘Medieval Shintō’ and the Origins of Non-Buddhist Discourses on the ‘Kami’”, *Cahiers d’Extrême-Asie* 16 (2007 2006), 313.

²¹² Egzoterik-Ezoterik Budizm olarak adlandırılan Kenmitsu Budizmi (顕密仏教) Orta Çağ Japonya’sında ortaya çıkan bir anlayış olarak, döneminin ana akım Budist dini kurumlarının karakteristiğini oluşturan çeşitli inançları, doktrinleri, ritüelleri, gelenekleri ve dini yapıları kapsamaktadır. Kenmitsu Budizmi’nin özünde, tüm sistemlere uyum sağlayan Ezoterik öğretisi ve uygulamaların yanında sistemden sisteme farklılık gösteren Egzoterik doktrinler de yer almaktadır. X. yüzyılda Japonya’da ortaya çıkan bir anlayış olarak Budizm’in Orta Çağ Ortodoksluğu olarak yorumlanmıştır. bk. Encyclopedia.com, “Exoteric-Esoteric (Kenmitsu) Buddhism in Japan” (Erişim 02 Temmuz 2023).

²¹³ Kuroda Toshio - James C. Dobbins, “The Development of the Kenmitsu System as Japan’s Medieval

ziyade Budist Ortodoks anlayışı olarak değer kazanmıştır. Zaman içerisinde çeşitlenmiş ve Japon tarihçi Kuroda Toshio²¹⁴ tarafından bütüncül bir teori olarak varlık kazanmıştır. Kenmitsu Budizmi'nde ritüel anlayışının, Budalar, Bodhisattvalar (菩薩), ölümlerin ruhları ve Kamiler dahil olmak üzere çok çeşitli ruhları ve kutsal varlıkları tek kutsal formda ele almanın etkili olduğu görülmüştür. Kuroda'ya göre Şintoizm ve Budizm iki ayrı ve farklı din olarak değerlendirilmemelidir. Modern Dönem'den önce Şintoizm bağımsız bir din değildir. Fakat Budist olan veya olmayan çeşitli kült sistemlerin bir bileşeni olarak Şinto anlayışı, bu senkretik yapı içerisinde mevcut olmuştur. Ona göre, Nara Dönemi'nde Budist mabetlerde Şinto ve Budist tanrılara yapılan ritüeller, bu iki dinin senkretik yapısına bir örnektir.²¹⁵ Erken ve Klasik Dönem Japon tarihinde, Şintoizm'in kurumsal din olarak mevcut olduğunu söylemek zor görünmektedir. Fakat Şintoizm'in Budizm içerisinde, ondan bağımsız olarak var olmadığını söylemek hatalı ve eksik bir yorum olacaktır.

Edo Dönemi'nde başlayan ve Meiji Dönemi'nde artarak devam eden bir Şintoizm-Budizm ayrımı söz konusu olmuştur.²¹⁶ Edo Dönemi'nde, Budizm'e ve Budist entelektüellere yönelik olumsuz algının şekillenmesi ve Edo Dönemi sonunda, Kapalılık Dönemi'nin sona ermesiyle birlikte, yerli ve milli unsurların ön plana çıkması bu düşünce yapısını desteklemiştir.²¹⁷ 1868'de kurulan Meiji Hükümeti, Şintoizm ve Budizm'i birbirinden ayırmak, Budizm'i kontrol altına almak, onun destekçileri ve mal varlığıyla elde etmiş olduğu konumu yıkmak için çeşitli politikalar geliştirmiştir. Bu politikalardan biri olarak, 28 Mart 1878 tarihli *Shinbutsu Hanzen/Rei* (神仏判然令), diğer bir adıyla *Shinbutsu Bunri*²¹⁸ gösterilebilir. Bu politikayla, Şintoist-Budist tanrıların birbirinden ayrı kabul edilmesi, Budist tapınakların

Orthodoxy", *Japanese Journal of Religious Studies* 23/3/4 (1996), 233; "Exoteric Buddhism and Esoteric Buddhism: Buddha, Wittgenstein, and Me", *Tibetan Buddhist Encyclopedia* (Erişim 12 Ağustos 2023).

²¹⁴ Kuroda Toshio (ö. 1993), Kenmitsu Budizmi üzerine 1975 yılında geliştirmiş olduğu "Kenmitsu Taisei" (顕密体制) sistemiyle, Kenmitsu Budizmi'ni Orta Çağ Japon dininin tam merkezine yerleştirmiş ve geleneksel dini tarih metodolojisine yönelik eleştirisini derinleştirmiştir. Ayrıca Toshio, yine aynı yıl "Jisha Seiryoku" (寺社勢力) mabet-tapınak güç birlikteliği kavramını geliştirmiştir. bk. Taira Masayuki, "Kuroda Toshio and the Kenmitsu Taisei Theory", *Japanese Journal of Religious Studies* 23/3-4 (1996), 427-431.

²¹⁵ Mark Teeuwen - Fabio Rambelli (ed.), *Buddhas and Kami in Japan: Honji Suijaku As A Combinatory Paradigm* (London and New York: RoutledgeCurzon Taylor & Francis Group, 2003), 5; Encyclopedia.com, "Exoteric-Esoteric (Kenmitsu) Buddhism in Japan".

²¹⁶ Kenneth Henshall, *Historical Dictionary of Japan to 1945* (UK: The Scarecrow Press Inc., 2014), "Shintō", 387-388.

²¹⁷ Marra Claudia, "Haibutsu Kishaku", *The Journal of Nagasaki University of Foreign Studies* 18 (2014), 175.

²¹⁸ *Shinbutsu Bunri/Rei* (神仏分離), tüm yabancı kirliliklerden dikkatlice arındırılmış ritüeller yoluyla yerli Kamiye tapınmayı sağlamak anlamına gelen bir hükümdür. bk. Sarah Thal, "Redefining the Gods: Politics and Survival in the Creation of Modern Kami", *Japanese Journal of Religious Studies* 29/3-4 (2002), 389.

devlet yönetiminden tasfiye edilmesi kararı alınmıştır.²¹⁹ Japonya'daki tüm Budist tapınaklarını etkileyen ve hükümet eliyle alınan bu kararın yanında, yerel unsurlarca şekillenen ve Budizm'i ortadan kaldırıp Sakyamuni'nin öğretisini tahrip etmek amacıyla olan *Haibutsu Kishaku* (廃仏毀釈) anlayışı ortaya çıkmıştır. Haibutsu Kishaku, Meiji Dönemi'nde ortaya çıkan bir anlayış olarak, Budizm'in eş zamanlı olarak bastırılması anlamına gelen bir anti-Budist harekettir.²²⁰ Haibutsu Kishaku, Şintoist-Budist ayrımının daha sert ve şiddetli yönünü oluşturmaktadır. Bu anlayışla, Budist tapınak kurumları zapt edilmiş ve birçok Budist tapınağı yıkılmıştır.²²¹ Bu kararın fiili neticesiyle *Bettō*,²²² *Shasō*²²³ gibi Şinto mabetlerinde ritüellerle ilgilenen Budist keşişler meslekten menedilmiştir.²²⁴ Bahsi geçen Budist keşişlere, "Cübbe Değişimi" hakkı verilerek, onların Jinja Keşişi *Kannushi*²²⁵ veya dindar²²⁶ olabilmeleri sağlanmıştır. Bu politikalarla, hükümet eliyle kadın ve erkek keşişlerin saçlarını uzatmaları, et yemeleri, dünyevi hayata dönmeleri ve evlenmeleri için izin verilmiş ve Budizm'in katı münzevi özelliğinden uzaklaştırılmıştır.²²⁷ Budist keşişlere Japon hükümetince evlenme ve aile kurma hakkının verilmesiyle, Budizm'in geleneksel yapısından uzaklaştırıldığı, yalnızca sembolik ritüellere indirgendiği yönünde eleştiriler ortaya çıkmıştır.²²⁸ Bu politikanın yürürlüğe girmesinden sonra, tanrıları nitelemek için kullanılan *Gongen* (Avatar),²²⁹ *Daibosatsu* (Büyük Bodhisattva, 大菩薩) gibi Budist terimlerin, Kamileri niteleyen Budist resimlerin, bronz çanlar (*Waniguchi*) vb. Jinjalarda yer alan Budist kökenli unsurların kullanımı yasaklanmıştır. Bu

²¹⁹ Claudia, "Haibutsu Kishaku", 173; Klaus Antoni, "The 'Separation of Gods and Buddhas' at Omiwa Shrine in Meiji Japan", *Japanese Journal of Religious Studies* 22/1-2 (1995), 143; E. S. Lepekhova, "On The Modern Interpretation of Shinto-Buddhist Syncretism in Japan", *International Journal of Buddhist Thought and Culture* 15 (2010), 51.

²²⁰ Sasaki Gesshō, "A Translation of 'Ōtani University's Founding Spirit'", çev. Michael Conway vd., *Annual Memoirs of The Otani University Shin Buddhist Comprehensive Research Institute* 30 (2013), 3.

²²¹ Claudia, "Haibutsu Kishaku", 178.

²²² Bettō (別当) olarak da kullanılan bu kavram, büyük tapınakların yönetici keşişlerini ifade etmektedir. *Japanese-English Buddhist Dictionary*, "Bettō" (Tokyo: Daito Shuppansha, 1965).

²²³ Shasō (社僧), Jinjaların içerisinde bulunan Budist Mabetlerde (Miyadera - 宮寺) görevli keşişler için kullanılan bir kavramdır. Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 26.

²²⁴ Gunji, "Redesigning the Death Rite and Redesignating the Tomb", 62.

²²⁵ Jinjalarda ritüellerin işleyişinden sorumludurlar. Kannushiler (神主) mabet işlerinin yanında günlük hayatlarına da devam edebilmekte, sosyal iş ve ilişkilerini sürdürebilmektedir. bk. Karaoğlu, *Japon Yeni Dini Hareketi: Ōmoto*, 396.

²²⁶ Dindar kavramıyla, Budist Triratnası'na iman eden ve manastır hayatına dahil olmayıp manastır kurumunu maddi açıdan destekleyen kişiler ifade edilmiştir. bk. Merve Susuz Aygöl, "Vinaya Pitaka'da Keşişler Cemaati ile Dindarlar Cemaati Arasındaki İlişki", *Din & Felsefe Araştırmaları Dergisi* 4/8 (2021), 227.

²²⁷ Claudia, "Haibutsu Kishaku", 178.

²²⁸ Lepekhova, "On The Modern Interpretation of Shinto-Buddhist Syncretism in Japan", 49.

²²⁹ Gongen (権現) kavramı, Buda'nın Kami olarak yeryüzünde tezahür etmesi şeklinde yorumlanmaktadır. bk. Megumi Yama, "The Concept of Kami in Shinto and Holism: Psychotherapy and Japanese Literature", *Holism Possibilities and Problems* (London: Routledge, 2019), 172.

kurala uymayan Jinjaların “Jinja Shintō”dan²³⁰ çıkarılacağı ifade edilmiştir.²³¹ Bu politikaların siyasi yönünde ise Tokugawa gibi yönetimde olan ailelerin belirli üyelerinin, Buda’nın Avatarları olarak değerlendirilmesine karşı durulduğu görülmektedir. Bu politikaları, yalnızca İmparatorun kutsal gücünü ön plana çıkarmak olarak yorumlamak mümkündür.²³²

Şintoizm-Budizm arasındaki ayrılık düşüncesinin Edo Dönemi’nin sonuna tarihlendirilen milliyetçi düşünceler Kokugaku (Klasik Japon Edebiyatı ve Kültürü Çalışması, 国学) ve Kokutai (Ulusal Yönetim, 国体) ile desteklendiği, Şintoizm’in bağımsız formuna dikkat çekildiği görülmektedir. Ayrılma politikalarının özellikle Meiji Dönemi’nde artan etkisine karşılık, Şintoist-Budist birlikteliğinin büyük oranda azaltıldığını söylemek mümkündür. Fakat bu sert yapının zamanla yumuşadığı, karşı nitelik taşıyan dini hareketlerin etkisiyle toplumda etkisinin azaldığı da ifade edilmektedir.²³³

Tendai keşişlerince geliştirildiği düşünülen bir birleşme politikası olarak *Shinbutsu Shūgō* (神仏習合) veya diğer bir adıyla *Shinbutsu Konkō* (神仏混淆), iki dinin yakından ilişkili ve birleştirici söylemler üzerinden ele alınması olarak açıklanmaktadır. “Kami, Buda ve Bodhisattva’ya yönelik birleşik/bütüncül bir bağlılık/adanma” anlamına gelmektedir.²³⁴ En erken Nara Dönemi’ne tarihlendirilse de²³⁵ ana hatları Meiji Dönemi’nde Tsuji Zennosuke’nin²³⁶ girişimiyle ortaya konulmuştur.²³⁷ Kami-Buda ilişkisini açıklayan *Honji*

²³⁰ Jinja Shinto (神社神道), Şinto mabet kompleksi anlamına gelmektedir. Jinja Shinto, bütüncül bir mabet sistemi olarak ülke genelinde sayıları yaklaşık 125.000 ila 195.000 arasında değişen çok sayıda yerel, bölgesel ve merkezi hükümet Jinjalarını içermektedir. bk. Wilbur M. Fridell, “The Establishment of Shrine Shinto in Meiji Japan”, *Japanese Journal of Religious Studies* 2/2/3 (1975), 140.

²³¹ Gunji, “Redesigning the Death Rite and Redesignating the Tomb”, 62.

²³² Thal, “Redefining the Gods”, 390.

²³³ Ikuo Higashibaba, “Historiographical Issues in the Studies of Japanese Religion: Buddhism and Shinto in Premodern Japan”, *Pacific World New Series*/10 (1994), 136.

²³⁴ Yeon Joo Park, *Shaking Dance In The Stormy Valley: Tendai Discourse On Kami-Buddha Relations In Fourteenth Century Mount Hiei* (Urbana, Illinois: University of Illinois at Urbana-Champaign, PhD Thesis, 2016), 185.

²³⁵ Aasulv Lande, “Shinto–Buddhist Dialogue”, *The Wiley-Blackwell Companion to Inter-Religious Dialogue*, ed. Catherine Cornille (West Sussex: A John Wiley & Sons, Ltd., 2013), 262.

²³⁶ Tsuji Zennosuke (辻善之助, ö. 1955) Japon tarihçisidir. 1930’lardan 1950’lerin ortalarına kadar Japonya’da Budist tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla bilinmektedir. Erken Edo Dönemi’nde, Budizm’in siyasi yönleri üzerine yüksek lisans tezini tamamladıktan sonra, 1909’da Edebiyat alanında doktorasını almıştır. Ulusal Tarih (Kokushi) alanında eğitim almış ve 1911’de Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ne asistan profesör olarak atanmıştır. 1919’da yayınlamış olduğu *Nihon Bukkyōshi Kenkyū* (Japon Budizmi Tarihi Çalışmaları) adlı eseri mevcuttur. bk. James Mark Shields, “After the Fall: Tsuji Zennosuke and the Creation of Bukkyōshugi kokushi”, *Journal of Religion in Japan* 7 (2018), 149.

²³⁷ Tsuji Zennosuke, *Shinbutsu Shūgō* için beş aşamalı bir gelişim şeması sunmuştur. Bu beş aşama sırasıyla, “Kami, Buda yasasına saygı duyar”, “Kami, Buda yasasını korur”, “Kami, Buda yasası sayesinde ızdıraplardan kurtulur”, “Kami, Bodhisattva olma ve zamanla Buda’nın doğasını bulma yeteneğine sahiptir”, “Kami, Buda’nın vücut bulmuş halidir” şeklindedir. bk. Lepekhova, “On The Modern Interpretation of Shinto-Buddhist Syncretism in Japan”, 50.

Suijaku (köken-iz metaforu) paradigmasının bir türü ve kapsayıcısı olarak Shinbutsu Shūgō, Şintoizm-Budizm senkretizminde kutsal varlıklar merkezli bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Shinbutsu Shūgō'nun sekretizme yaklaşımı şu maddelerle özetlenebilir; “Tanrılar (Kamiler), tanrısal varoluşlarından kurtulmak için Budizm’e sığınan duyarlı varlıklardır (*Shinjin Ridatsu*)”, “Erdemli tanrılar Budist Dharma’nın koruyucularıdır (*Gōho Zenjin*)”, “Tanrılar, Budaların ve Bodhisattvaların avatarlarıdır ve evrensel Budist ilkesinin tezahürleridir (Honji Suijaku)”.²³⁸ Shinbutsu Shūgō'nun, Kami-Buda/Bodhisattva senkretizmini içeren bir paradigma olarak sistemleştğini söylemek mümkündür.

İki dinin karşılaştırmalı olarak incelenmesinde dinlerin merkezi bir olgusunu oluşturan tanrı anlayışı, değerlendirmeye konu olacak başlıca alanlardan birini oluşturmaktadır. Tarihsel süreçler içerisinde, Şintoizm-Budizm ilişkisini tanrı anlayışı ekseninde ele almak elzemdir. Bununla birlikte tanrı anlayışı merkezinde oluşan mabet yapısı ve ritüel uygulamaları, kutsal kabul edilen kişilere yönelik anlayışlar da senkretizm içerisinde kendisine yer bulabilecek en temel fenomenler olarak ifade edilmelidir.

2.1. Tanrı Anlayışı Eksenli Etkileşim

Dini sistemlerin oluşmasında, kurumsallaşmasında ve sosyal yaşamda uygulanabilir yapıya dönüştürülmesinde merkezi bir role sahip olan tanrı anlayışı, Şintoizm-Budizm ilişkisinde de inceleme konularından ilkinin oluşturmaktadır. Kami ve Ata Ruhları, Buda ve Amitabha Buda arasında meydana gelen senkretik yorumlar, tanrı olarak kabul edilebilen bu varlıkların, Japonya’da Şintoizm-Budizm ilişkisi açısından değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Tanrı anlayışı eksenli etkileşimle, Şintoizm’de şemsiye bir kavram olarak Kami ve Budizm’de Buda arasında, tarihsel dönemler ve teolojik yorumlar çerçevesinde ortaya çıkan ilişkiler ele alınmıştır.

2.1.1. Şintoizm’de Tanrı Anlayışı

Japonya’da, yerli unsurları ön plana çıkaran bir din olarak Şintoizm’de Tanrı kavramı, ata ruhlarını, doğa unsurlarının ruhlarını, koruyucu ruhları vs. de kapsayan sekiz milyon kadar Kami’yi içermektedir.²³⁹ Bu nedenle, Şintoizm’de Tanrı anlayışının, tüm bu unsurları içeren

²³⁸ Shinbutsu Shūgō açısından Şintoist-Budist tanrılar arasındaki ilişkinin, Shinjin Ridatsu (神身離脱), Gōho Zenjin (護法善神) ve Honji Suijaku (本地垂迹) şeklindeki üç maddeyle özetlendiğini söylemek mümkündür. Emanuela Sala, *The Yōtenki: Kami Identities in Medieval Sannō Shintō* (London: SOAS University of London, PhD Thesis, 2021), 81.

²³⁹ Inoue Nobutaka vd. (ed.), *Shinto - A Short History*, çev. Mark Teeuwen - John Breen (New York:

bir anlayışla ele alınması gerekmektedir.

2.1.1.1. Kami

Kami kavramı, Kojiki ve Nihongi’de geçtiği şekliyle ve W. G. Aston’un söylemiyle “üstün güç, yüce, görünmez güç, yukarıdaki vb.” anlamlarına sahiptir.²⁴⁰ Yamato Dönemi’nde Kami kavramının, Ruizm’e ait kavramlardan biri olan ve Tanrılar için kullanılan “Jingi”²⁴¹ kavramıyla da yakın bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir.²⁴² Batılı kaynaklarda, çoğunlukla Semitik dinler çerçevesindeki “tanrı” anlayışının bir karşılığı olarak ele alınmışsa da Kami kavramı, daha geniş bir perspektifle kutsalı karşılayan bir anlama sahip olmuştur. Bu anlamda her şey veya herkesin bir şekilde Kami olma potansiyeline sahip olduğu kabul edilmiştir.²⁴³ Animist inanç geleneğinin bir sonucu olarak, natüralist unsurların Kami addedilmesinin yanında zamanla ata ruhları da Kami olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Kamiler, sonsuz sayıda kabul edilmektedir (*Yaoyorozu no Kami*).²⁴⁴ Kamiler antropomorfik özelliklere, iyi veya kötü karakterlere sahip olabilmektedirler.²⁴⁵ Çeşitli işleri yöneten, belirli mekânlara ve kişilere atfedilen Kamiler, Japon mitolojisi doğrultusunda iki ana başlıkla ifadelendirilmektedir. Bunlar, kaynağını Güneş Tanrıçası Amaterasu Ōmikami’den alan Göksel Kami kategorisi “Ama tsu Kami”²⁴⁶ ve yeryüzüyle ilişkilendirilen, kaynağını Amaterasu’nun kardeşi Tanrı Susanō’dan (須佐之男) alan Dünyevi Kami kategorisi “Kuni tsu Kami”²⁴⁷ şeklindedir. Özelliklerine göre bu iki ana kategoriye dahil edilen Kamilerin, temelde

RoutledgeCurzon Taylor & Francis Group, 2003), 28.

²⁴⁰ Chamberlain, *Translation of Ko-ji-ki or Records of Ancient Matters*, 376-377; Halil İbrahim Şenavcu, “Şintoizm’deki Tanrı İnancının Japon Sosyal Yaşamına Etkisi”, *Eskiye* 46 (Mart 2022), 75-77; *Nihongi - Chronicles of Japan from The Earliest Times to A.D. 697*, 1972, 1/2 6. dip.; W. George Aston, “Shinto”, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner’s Sons, 1908), 11/463.

²⁴¹ Jingi (神祇), Kamileri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır ve Şintoizm’de Kami anlamına gelmektedir. Birleşik bir kavram olarak kullanıldığı da bilinmektedir. Örneğin, Kamilere ait hukuku belirtmek için Jingi-Ryo kavramı kullanılmıştır. bk. Brian Bocking, *A Popular Dictionary of Shinto* (UK: Taylor & Francis, 2005), “Jingi”, 55; Encyclopedia.com, “Shintō” (Erişim 12 Haziran 2023).

²⁴² “Shintō”, Encyclopedia.com.

²⁴³ Aston, *Shinto (The Way of The Gods)*, 9.

²⁴⁴ Burada sekiz sayısının kullanımı sonsuzluğu simgeleyen bir sayı olmasındandır. Bu nedenle, simgesel olarak Şintoizm’de Kamilerin sayısı sekiz ve onun bin/milyon vb. katlarıyla ifade edilmektedir. Bu durumu belirtmek için Yaoyorozu no Kami (八百万の神) kavramı kullanılmaktadır. bk. Yama, “The Concept of Kami in Shinto and Holism: Psychotherapy and Japanese Literature”, 172.

²⁴⁵ William George Aston, *Shinto: The Ancient Religion of Japan* (London: Constable & Company Ltd., 1921), 7.

²⁴⁶ Ama tsu Kami (天津神), Göksel Tanrılar olarak Dünyevi Tanrıların iskân ettirdiği dünyada güvenliği sağlamak, huzuru tesis etmek için Cennet Ovası’ndan (高天原) inmişlerdir. Bu kategorinin en önemli tanrısı Amaterasu Ōmikami’dir. bk. Brian Bocking, *A Popular Dictionary of Shinto* (UK: Taylor & Francis, 2005), “Ama tsu Kami”, 7.

²⁴⁷ Kuni tsu Kami (国津神), Dünyevi Tanrılar olarak dünyayı idare eden Kamilerdir. Kuni tsu Kamilerin Göksel

aynı kutsal kökenden (*Takamagahara/Cennet Ovası*) geldiği kabul edilmektedir.²⁴⁸

Erken dönem Japon tarihinde, Saray erkânı, Shogunlar vb. dindar aristokratlar güçlü özelliklere sahip olmuşlardır. Dolayısıyla, cezalandırma ve ödüllendirme yetkisi bulunan güçlü Kamilere tapınmışlardır. Bu sayede, *Daimyōjinler* (güçlü Kamiler) ile doğrudan irtibat kurabildiklerine inanıldığından belirli bir gücü ellerinde bulundurmuşlardır. Budizm'in bu coğrafyaya ulaşması ve Kamilerin Budaların güçlerinin tezahürleri olarak addedilmeleri sonrası, Kamilerin, güçlü olduğuna inanılan Budalarca temsil edilmesi anlayışı gelişmiştir. Bu Kamilerin, aynı zamanda dindar aristokratların kontrolü altındaki doğaüstü güçler olarak görülmeleri, aristokrat sınıfın Budizm ve Budalarla da bir ilişki tesis etmesine sebep olmuştur. Bu grubun, güçlü Kamiler ve Budalarla doğrudan teması, onların da kutsal güçle özdeşleştirilmesine ve kutsallaştırılarak meşrulaştırılmalarına zemin hazırlamıştır.²⁴⁹

Aristokratların, başlangıçta yalnızca Kamilerle bir ilişki tesis etme çabasında olduğu görülse de Budizm'in yaygınlık kazanmasıyla, Buda'ya ve Budizm'e yönelik bir ilginin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Budizm'in Japonya'ya ulaştığı ilk dönemlerde, Budist öğretilerin yerli inanç biçimleriyle açıklandığı görülmüşse de bu durum zaman içerisinde değişime uğramıştır. Bu dönemde, Budalar Kamilerin yabancı örnekleri olarak değerlendirilirken,²⁵⁰ VII. yüzyıl boyunca Budizm'in Kami ibadeti, kutsal yerler, ibadetler nezdindeki düşünce yapısının değişmesi, Kamilerin Budist bakış açısıyla değerlendirilmesine, kutsal olan yerler ve unsurların Budist anlayışla şekillenmesine neden olmuştur.²⁵¹ Şintoist-Budist senkretik din yapısı içerisinde Kami kavramının ve Kamilere saygının, Budizm içerisine dâhil edildiği görülmektedir. Kamilerin, Samsara dünyasında hapsolmuş olduklarının farkına varmaları ve Budist öğretiyile kurtuluşu aramaları, onların Budizm'i koruyan müşfik tanrılar olmaları, tüm duyarlı varlıkları korumak için Budaların Japonya'da tezahür eden dönüşümleri ve onların saf ruhları olarak görülmeleri şeklindeki açıklamalar, bahse konu ifadelerden bazılarıdır.²⁵² Nara öncesi dönemde “Yabancı Kami”²⁵³ olarak ifade edilen Buda anlayışı, Geç

Kamilere göre daha ilkel özellikte olduğu düşünülmektedir. Bu kategorinin en önemli tanrısı Sarutahito Ōkami'dir. bk. Stuart D. B. Picken, *Historical Dictionary of Shinto* (UK: The Scarecrow Press, Inc., 2011), “Earthly Kami”, 76; Kōichi Mori, “The Emperor of Japan: A Historical Study in Religious Symbolism”, *Japanese Journal of Religious Studies* 6/4 (1979), 524.

²⁴⁸ Bocking, “Ama tsu Kami”, 7.

²⁴⁹ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 6.

²⁵⁰ Sala, *The Yōtenki: Kami Identities in Medieval Sannō Shintō*, 82.

²⁵¹ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 7.

²⁵² Kuroda Toshio, “Shinto in the History of Japanese Religion”, çev. James C. Dobbins - Suzanne Gay, *The Journal of Japanese Studies* 7/1 (1981), 7-9; “Shintō”, *Encyclopedia.com*.

²⁵³ Yabancı Kami (他國神), Adashikuni no Kami olarak adlandırılmakta ve farklı ulusların tanrıları için kullanılmaktadır. Budalar için de farklı toplulukların tanrısı olarak bu isimlendirme kullanılmıştır. Yabancı

Heian Dönemi'yle birlikte “Yerli Kamilerin Asli Kökenleri Olarak Budalar”²⁵⁴ şeklinde bir anlayışa evrilmiştir.²⁵⁵

Kamilere yönelik ritüellere, Budist ritüel pratiklerinin (Sutra okunması vb.) dâhil edilmesi ve Kamilerin Budist kurtuluşa ihtiyacı olduğunun ifade edilmesi dolayısıyla bu iki dinin ritüel mekanlarının yakın yerlere inşa edilmesi anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu amaçla, Şinto mabetlerinin Budist mabetlerle birleşmesiyle ve Kamilere yönelik gerçekleştirilen Budist ritüellerle, Kamilerin öfkeli karakterlerinin yatıştırılacağına inanılmıştır. Kamilerin öngörülemez yapıda, çeşitli felaketlere neden olabilecek (örn. belirli bir ağacı mesken edinip sonrasında bu ağacı kurutması) türden özellikleri, onların pasifleştirilerek Budist sisteme dâhil edilmesi gerektiği yorumlarına neden olmuştur. Kamilerin Budist kurtuluşa ihtiyaçlarının olduğu, güçleri ve karakterlerinin Budist Dharma'ya temas ettiklerinde daha kontrol edilebilir ve faydalı bir forma dönüşeceği şeklinde anlayışlar ortaya çıkmıştır.²⁵⁶ Bir örnek olarak, Kami Tado'ya (多度) atfedilen şu sözler gösterilebilir;

...bir kişi Kami tarafından ele geçirildi ve şöyle söyledi: “Ben Tado'nun Kamisiyim. Birçok Kalpa²⁵⁷ üzerinde ağır suçlar işlediğim için, bir *Jindō* (Kami) olarak doğmanın karmik cezasını aldım. Şimdi Kami durumumdan kesin olarak kaçmak ve Budizm'in Üç Hazinesi'ne (Sanpō 三寶)²⁵⁸ sığınmak istiyorum”.²⁵⁹

Bu söylemde Kami için kullanılan *Jindō* ifadesi de dikkate değerdir. *Jindō* Budist perspektife sahip bir kavram olarak, Kamileri Dharma yoluyla ehlileştirilmesi gereken varlıklar olarak tanımlamakta, onları Budist tanrıların tezahürleri olarak değerlendirmektedir. *Jindō* açısından iki tür Kami anlayışı mevcuttur. Bunlar, Dharma'ya hizmet eden ve düşman olan Kamiler şeklindedir.²⁶⁰ Bu anlayışlardan yola çıkarak Kamiler, Budist öğretiyile uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Budist kurtuluş yolunun Kamiler için gerekli olduğu düşüncesiyle Budizm'in, Kami tasavvurunu ve onların Japon toplumu nezdindeki konumunu dönüştürdüğü ifade

Kami olarak Budalar, karakter bakımından Kamilerle benzer olsalar da kökenleri ve ritüeller noktasında farklılaşabilmektedir. bk. Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 7.

²⁵⁴ Bu ifade, Honji Suijaku paradigmasının merkez noktasını oluşturmaktadır. bk. Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 15.

²⁵⁵ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 21.

²⁵⁶ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 9-12.

²⁵⁷ Kalpa, sonsuzluk ve eski Hindistan'da yaygın olarak kullanılan bir zaman ölçüsü anlamına gelmektedir. Küçük, orta, büyük ve sayılamayan nitelikli Kalpaların olduğu düşünülmektedir. bk. Damien Keown, *A Dictionary of Buddhism* (New York: Oxford University Press, 2003), “Kalpa”, 135.

²⁵⁸ “Üç Hazine” (Japonca Sanpō/Sambō) ya da Triratna olarak ifade edilen ve Buddha'ya, onun öğretisi Dharma'ya ve Budist cemaati Sangha'ya inanmayı içeren Budist amentüsüdür. bk. Damien Keown, *A Dictionary of Buddhism* (New York: Oxford University Press, 2003), “Sambō”, 247.

²⁵⁹ Mark Teeuwen, “From Jindō to Shinto: A Concept Takes Shape”, *Japanese Journal of Religious Studies* 29/3-4 (2002), 240-241; Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 10.

²⁶⁰ Teeuwen, “Comparative Perspectives on the Emergence of Jindō and Shinto”, 382-383.

edilmiştir.

Kamiler, Budist kurtuluşa ihtiyaç duyan varlıklar olmanın yanında Budist Dharma'nın da koruyucusu olarak önem kazanmışlardır. İlk dönemlerde Kamiler, Budist çembere dâhil olmaya çalışan koruyucu dış tanrılar olarak önem kazanmışken, zamanla bazı Kamilerin Budizm'deki Devalara²⁶¹ benzer bir karakter sergiledikleri de görülmüştür. Örneğin Japonya'nın Koruyucu/Savaşçı Kamisi Hachiman (八幡神), Budist tapınaklarının da koruyucusu bir Bodhisattva olarak Budizm içerisinde kabul edilmiştir.²⁶²

Çin Budizmi okullarından T'ienT'ai kökenli kabul edilen "Honji Suijaku" (本地垂迹) teorisi, Japonya'da Şintoizm'in Kamisi ve Budizm'in Budası arasındaki ilişkiyi belirleyen başlıca anlayışlardan biridir. Honji Suijaku, "Tanrıların Asli Biçimleri ve Onların Yerel İzleri" anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca, "Kamilerin, Buda ve Bodhisattvaların Yerel İzleri Olarak Sunulduğu Bir Doktrin" anlamını da taşımaktadır.²⁶³ Bu teori nezdinde, Budist tanrılar "asli zemin/köken" olarak *Honji* kavramıyla ifade edilirken, Japon Yerli Kamileri bu asli zeminin dışı vuran izleri olarak *Suijaku* (垂迹, *İz-Kami*, *Suijakujin*) kavramıyla ifade edilmektedir.²⁶⁴ Böylece Kamiler, evrensel Budist ilkesinin yerel tezahürleri olarak, Buda ve Bodhisattvaların Avatarları olarak kabul edilmişlerdir.²⁶⁵ Suijaku kavramı içerisinde Kamiler, Buda'nın izleri veya yardımcı formları olarak değerlendirilmişlerdir. Bu anlayışa rağmen, Teeuwen ve Rambelli'nin aktarımıyla, *Shintōshū*²⁶⁶ metninde geçtiği şekliyle Budalar ve Kamiler, köken ve izler olarak birbirinden farklı olsa da yapıları (kalpleri ve akılları) bir ve aynıdır. İzlerin veya kökenlerin kutsal kabul edildiği bilinmekte ve onlara adanan bir yere ziyarette bulunmanın erdemi de birbirine eşit kabul edilmektedir.²⁶⁷

²⁶¹ Japonca *Ten* olarak kullanılan Deva kavramı, çok sayıda cennetin birinde ikamet eden ve orada iyi Karmanın sonucu olarak yeniden doğan tanrı veya doğaüstü varlık için kullanılmaktadır. Vedik bir kavram olan "Deva" kavramı Budizm'de de kendisine yer bulmuştur. bk. Damien Keown, *A Dictionary of Buddhism* (New York: Oxford University Press, 2003), "Deva", 72.

²⁶² Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 14.

²⁶³ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 1; George A. Keyworth, "Copying for the Kami: The Manuscript Set of the Buddhist Canon Held by Matsuno'o Shrine", *Japanese Journal of Religious Studies* 44/2 (2017), 183.

²⁶⁴ Honji Butsu (本地仏), "Kamilerin Budist Kökeni" anlamında kullanılmaktadır. Gunji, "Redesigning the Death Rite and Redesignating the Tomb", 62.

²⁶⁵ Sala, *The Yōtenki: Kami Identities in Medieval Sannō Shintō*, 17.

²⁶⁶ "Tanrılarla İlgili Efsaneler Antolojisi" anlamına gelen *Shintōshū* nun (Shintō Kongen Shō), 1354-1358 tarihleri arasında yazıldığı düşünülmektedir. Shintōshū'nun içeriği, Ryōbu Shintō ilkelerine dayanan Şinto hikâyeleri ve Honji Suijaku paradigmasından üretilen tarih tipi masallar ve mabet efsaneleri şeklinde ifade edilebilir. Tanrıların tarihlerini anlatan metinlerden biri olarak, Orta Çağ mitleri başlığı altına dâhil edilebilir. bk. Wakita Haruko, "The Creation of Fabricated Myths in the Medieval Age: An Examination of Shintōshū, Histories (Engi), Noh Plays, and Other Sources", 2007, 85-91.

²⁶⁷ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 16-19.

Honji Suijaku teorisinin ilk dönem (Geç Heian Dönemi)²⁶⁸ açıklamalarında, Buda ve Bodhisattvaların tezahürleri olan Kamiler için Suijakujin isimlendirmesinin kullanıldığı görülmektedir. Teeuwen ve Rambelli'nin Shintōshū ve Yōtenki²⁶⁹ gibi metinlerden yaptığı referanslarda ise Kamakura Dönemi'nden sonra “Geçici Olarak Tezahür Etmiş Kami” anlamına gelen *Gonshajin* kavramının Honji Suijaku teorisi içerisindeki Kami-Buda ilişkisini açıklamak için kullanıldığı ifade edilmektedir.²⁷⁰ Kavram değişikliği, ilk dönemler Budizm'in Japon coğrafyasında Şintoizm'le birlikte var olması ve güçlenerek belirli bir statü elde etmesine zemin hazırladığı şekliyle açıklanabilmektedir.

Honji Suijaku teorisinin yaygınlık kazanmasının yanında, bu teoriye karşı bir duruş olarak Budist keşişlerce “Han Honji Suijaku” teorisi geliştirilmiştir. Bu teori, *Han Honjisuijakusetsu* (反本地垂迹) kavramıyla ifade edilmekte ve “Anti-Honji Suijaku Paradigması” olarak açıklanmaktadır. Orta Çağ Dönemi'nde oluşturulan bu teori, Şintoist ve Budist çevrelerce farklı yorumlara sahip olmuştur. Şintoistler bu teoriyle, Kamilerin, Budist tanrılarına karşı üstün oldukları görüşünü savunmaktadır.²⁷¹ Han Honji Suijaku, Şintoist milliyetçileri açısından, Şinto inancını ve tanrılarını Budist hegemonyasından ayırma ve Kami inancını özerk bir yapıyla devam ettirme anlamında istenen bir sonuç oluşturmuştur. Budist keşişlerinin ise bu anlayışla, Budizm'in bağımsızlığını desteklemek ve Buda ve Bodhisattvaları Kami düşüncesinden uzaklaştırmak amacıyla olduğu anlaşılabılır.²⁷² Japon keşiş Mūju *Shasekishū*²⁷³ adlı eserinde mavi rengin indigo renginden önce oluştuğu, daha önce var olduğu benzetmesinden hareketle Kamilerin, Budist tanrılardan önce var olduğunu ve Kamilere inancın Budist tanrılara olan inançtan daha saf özellikte değerlendirilebileceğini ifade ederek

²⁶⁸ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 31.

²⁶⁹ XIII-XV. yüzyılları arası kompoze edilen bu metin Enryakuji ve Hie Mabotlarında yazılan iki tür Sannō Shintō (Şintoizm ve Tendai Budizmi arasında senkretik bir düşünce) metnini içermektedir. Bu metinler, manastır geleneğini ve keşişlerin el yazmalarının kopyalarını içermektedir. Bölümlerinin çoğu tanrıların kutsanması, bunlarla ilgili ayinler ve mitolojik gelenekler gibi konulara odaklanmıştır. bk. Sala, *The Yōtenki: Kami Identities in Medieval Sannō Shintō*, 15-16.

²⁷⁰ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 19.

²⁷¹ Park, *Shaking Dance In The Stormy Valley: Tendai Discourse On Kami-Buddha Relations In Fourteenth Century Mount Hiei*, 5; Shirayama Yoshitarō, “Encyclopedia of Shinto: Han honjisuijakusetsu (Anti-honjisuijaku thought)”, *The Digital Museum of Kokugakuin University* (Erişim 05 Temmuz 2023).

²⁷² Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 35-36.

²⁷³ Mūju Ichien (ö. 1312) Kamakura'da doğmuştur. Rinzaï Zen keşişi olduğu yönünde iddialar mevcut olsa da eserleri incelendiğinde Tendai Ekolü anlayışına sahip olduğu düşünülmektedir. *Shasekishū* (Kum ve Çakıl Koleksiyonu, 沙石集) adlı eserin yazarıdır. 1279'da yazmaya başladığı eseri 1283'te tamamlamıştır. On bölümden oluşan eser, Şinto-Budist senkretizmi, dünyevi şeylere bağlanmanın tehlikeleri, işler, şiir, karmik ceza vb. alt başlıkları içermektedir. bk. Robert E. Morrell, “Mūju Ichien's Shinto-Buddhist Syncretism: Shasekishū, Book 1”, *Monumenta Nipponica* 28/4 (1973), 451-452.

Han Honji Suijaku teorisine kendi yorumunu getirmektedir.²⁷⁴

Rambelli'nin aktarımıyla, XII. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen *Nakatomi no Harae Kunge*'de²⁷⁵ görüldüğü üzere “Aydınlanmamış Tanrılar” şeklinde yeni bir Kami kategorisi ortaya çıkmıştır. Bu tanrılar yanlışlığı içinde, hiddetli ve başa çıkılmaz tanrılar olarak Susanō ve onun nesliyle, Ōngami, Ōyamato, Katsuragi, Kamo gibi Kuni tsu Kami kategorisinde değerlendirilen tanrılarla ilişkilendirilmişlerdir. “Cehaletin Kötü Ruhları”, “Gerçek Yanılgının Tanrıları” olarak Mahayana öğretisinin ilkelerinden uzaklaşmış kabul edilen bu tanrılar, Üç Hazine'yi ve Buda'nın sözlerini duysalar da zihinsel aydınlanmaya ulaşabilme yetilerini kaybetmişlerdir. Anlayışa göre, bu Kamiler Buda veya Bodhisattvaların izleri olamayacakları gibi Budist öğretinin koruyucusu dahi olamazlar.²⁷⁶

XIV. yüzyılda, milliyetçi akımların ortaya çıkmasıyla birlikte Kamiler Şinto-Budist senkretizminin temeli olarak önem kazanmaya başlamıştır. Bu anlayış, Yoshida Kanetomo²⁷⁷ tarafından sistemli hale getirilmiş, Shinbon Butsujaku kavramıyla ifade edilmiştir. Shinbon Butsujaku (神本仏迹), “Köken Olarak Kami, Onların Tezahürleri Olarak Budalar” anlamında kullanılmaktadır. Bu anlayışla, Orta Çağ'da Şinto din adamları, Buda ve Bodhisattvaların Şinto tanrılarının tezahürleri olduğunu savunmuşlardır.²⁷⁸ Bu anlayış doğrultusunda Kanetomo, Kamileri köken olarak değerlendirirken Budaları bu Kamilerin tezahürleri olarak ifade etmiştir. Bu anlayış, Şintoizm'in Budist doktrininden bağımsızlaşması yolunda önemli bir adım olmuştur.²⁷⁹ Kanetomo kendi geleneğini daima Budist olmayan olarak tanımlamış ve öğretisinde Budist terminolojiyi kullanmamaya özen göstermiştir.²⁸⁰

Edo Dönemi'ne gelindiğinde, Honji Suijaku'nun siyasi yetkiyi ellerinde bulunduranlara

²⁷⁴ Yoshitarō, “Encyclopedia of Shinto: Han honjisuijakusetzu (Anti-honjisuijaku thought)”.

²⁷⁵ *Nakatomi Harae Kunge* (Kunkai Kunge), XII. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen, Orta Çağ ve Edo Dönemlerinde arınma ritüellerinin gelişiminde önemli rol üstlenen yorum geleneğinin önemli eserlerinden biridir. Japon dinlerinin tarihini tanımlayan bir süreç olarak, Budizm ve Kami kültlerinin birleşiminde yeni bir gelişimi yansıtmaktadır. Ryōbu Shintō anlayışının oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. bk. Mark J. Teeuwen - Hendrik van der Veere, *Nakatomi Harae Kunge: Purification and Enlightenment in Late-Heian Japan* (Düsseldorf: Hauses der Japanischen Kultur (EKÖ), 1998), 1-2.

²⁷⁶ Rambelli, “Re-positioning the Gods”, 313.

²⁷⁷ Yoshida Shintō veya diğer bir ismiyle Yui-itsu Shintō (Bir ve Tek) okulunun kurucu ismi olan Yoshida Kanetomo (ö. 1511), Şintoizm'i temel inanç olarak değerlendirmiş, onun Budizm ve Ruizm ile olan birleştirici yapısına da vurgu yapmıştır. Kanetomo kendi geleneğini *Genpon Sōgen Shintō* (Atasal Kaynağın ve Orjinal Başlangıcın Şintosu) olarak adlandırmıştır. Safılık ve temizlik erdemlerinin vurgulandığı bu okula ait görüşler, Meiji Dönemi'ne kadar Japonya'nın her yerine yayılmıştır. bk. Britannica, “Yoshida Shintō | Japanese Religious School” (Erişim 06 Temmuz 2023); Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 37.

²⁷⁸ Wai-Ming Ng, “The Images of Yang Guifei in Tokugawa Texts”, *Journal of Asian History* 50/1 (2016), 133; Sugahara Shinkai, “The Distinctive Features of Sannō Ichijitsu Shinto”, *Japanese Journal of Religious Studies* 23/1/2 (1996), 63.

²⁷⁹ Shinkai, “The Distinctive Features of Sannō Ichijitsu Shinto”, 63.

²⁸⁰ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 37.

dini meşruiyet vermek yoluyla kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde, feodal Japonya'nın bölgesel beyleri Daimyōlar, kendilerini ve atalarını tanrılaştırarak siyasi güçlerini kutsal alanda da devam ettirme çabasında olmuşlardır. Daimyōların, bir Buda'nın tezahürü olduğuna inanılan Kami'nin enkarnasyonları olduğu ve İz-Kami'lerden farklı olarak şiddet içeren doğalarını yatıştırmak amacıyla değil, iyiliksever özelliklerini vurgulamak için kutsallaştırıldıkları ifade edilmektedir. Bu dönemde, Toyotomi Hideyoshi Hōkoku Daimyōjin, Tokugawa İeyasu Tōshō Daigongen adıyla Kamileştirilmişlerdir. Kırsal kesimlerde yaşayan halkların da kahramanlarını, siyasi olarak hükümete karşı haklarını savunanları tanrı olarak kutsadıkları görülmektedir. Örneğin İtsutsudomoe Jinjası'nın Tarōemon'u²⁸¹ kutsamak adına inşa edildiği düşünülmektedir.²⁸²

Meiji Dönemi'nde, Shinbutsu Bunri politikasının bir uzantısı olarak Kami ve Budaların birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Bu dönemde, Budizm'e yönelik sert bir olumsuz tavır söz konusu olsa da öncesinde bu iki tanrısallığın birleştirilmesinin etkileri yok edilememiş, uzantısı günümüz Japon toplumuna da yansımıştır. Günümüzde Japonların keskin bir Buda-Kami ayırımına sahip olmadığı, bu durumun ritüeller ve mabetlerde görülebileceği yorumu yapılmaktadır.²⁸³

Şintoist-Budist tanrı anlayışı ekseninde Kami kavramının, bazı dönemlerde Budizm'e yaklaştırıldığı, hatta dahil edildiği görülürken bazı dönemlerde ise çeşitli ritüel farklılıkları vb. yoluyla Kami ve Budalar birbirlerinden ayrı tutulmaya çalışılmıştır. Senkretik bir yapıyla Budizm'e entegre edilmesi ve bu anlayış içerisinde açıklanması istenen Kami kavramı, esasen tam manasıyla dönüştürülememiştir. Özellikle Meiji Dönemi'nde, Haibutsu Kishaku vb. teorilerle Şintoizm ve Budizm ayrıştırılmış, Kamilere yönelik anlayış yerlileştirilmeye çalışılmıştır.²⁸⁴

2.1.1.1.1. Kami Tasvirleri

Şintoizm'de tasvir (*Shintō Zuzō*, 神道圖像) başlığı altında değerlendirilen iki kategori söz konusudur. Bunlar, Kamilerin heykel formları ve resim şeklindeki tasvirleri olarak

²⁸¹ Tarōemon, Todai köyünün lideridir. 1660'ta Toyotomi Hideyoshi ve Tokugawa İeyasu taraftarlarının savaşında köy halkı Toyotomi'yi desteklerken Tarōemon, Tokugawa'nın yanında olmuştur. Savaşı Tokugawa tarafı kazanmış ve böylece Edo Dönemi başlamıştır. bk. Floris van Swet, *Finding a Place: Rōnin Identity in the Tokugawa Period* (Cambridge: Harvard University, PhD Thesis, 2019), 81; Britannica, "Battle of Sekigahara" (Erişim 02 Temmuz 2023).

²⁸² Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 38-39.

²⁸³ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 41-42.

²⁸⁴ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 21.

ayrıştırılabilmektedir. Şintoizm’de sanat (*Shintō Bijutsu*, 神道美術) başlığı altında incelenen bu alt başlıklar, kimi zaman belirli bir kutsal varlığın tasvir edilmesini içerebileceği gibi kimi zaman da ritüel esnasında okunan ve kutsal metinlerde geçen olayların veya anlatılmak istenen mesajın görselleştirilmiş hali olabilmektedir. Bu anlamda, Kami kavramının geniş bir muhtevası olduğu gibi Kami tasvirlerinin de geniş bir uygulama alanı mevcuttur. Belirli Kamileri tasvir etmenin yanında onların iskân ettiği düşünülen mekânları tasvir etmek de onları tasvir etmek olarak anlaşılmıştır.²⁸⁵

Kamilerin tasvir edilmesi anlayışının, Budizm ile başladığını söylemek mümkündür. Bu doğrultuda Shinzō (神像) kavramı, Heian Dönemi’ne tarihlendirilen ve Budist ikonografi etkisiyle Kamilerin resim veya heykel biçiminde ahşap tasvirlerini ifade etmektedir. Kami heykellerinin ahşaptan yapımı ise Shintai²⁸⁶ düşüncesiyle ilişkilendirilebilmektedir. Kamilerin çoğunlukla doğal unsurları mesken edindiğine ve bu unsurlardan en bilinenin ise ağaç olduğuna inanılması, Kami heykelleri için de en uygun malzemenin ahşap olduğunu doğrulamaktadır.²⁸⁷

Shinzō, taş yapılar ve ormanlar gibi doğada veya kutsal kabul edilen yerlerde konumlanan Kami figürlerini veya sembollerini içermektedir. Jōmon ve Yayoi gibi erken dönemlerde taş, ahşap ve çanak-çömlek gibi toprak yapılar kullanılarak antropomorfik özellikli tanrı resimlerinin tasvir edildiği bilinmektedir. Şamanist anlayışın bir uzantısı olarak değerlendirilebilecek bu uygulama, sistemli bir devlet yapısına ve Şintoizm’in kurumsallaşmasına kadar devam etmiştir. Bu dönemden sonra Kami tasvirlerinin Buda ve Bodhisattva tasvirleriyle karşılaşması ve farklı bir yöne evrilmesi söz konusu olmuştur. Birçok alanda meydana gelen etkileşim tasvir alanını da etkilemiştir.²⁸⁸

Shinzō, Budist sanatından etkilenecek oluşturulmuş olsa da örnekleri için iki farklı yorum geliştirilmiştir. Yorumların ilkinde göre, Kamilerin tasviri antropomorfik görünümlü

²⁸⁵ Atsushi Kadoya vd., “On the Formation of Shintō Icons”, *Cahiers d’Extrême-Asie* 16 (2007 2006), 152-153; Christine Guth Kanda, *Shinzō: Hachiman Imagery and Its Development* (USA: Harvard University Asia Center, 1985), 1.

²⁸⁶ Kami’nin belirli nesnelerde görünümü (Divine Body) anlamına gelen Shintai (神体), Jinjalarda merkez kutsal alan bölgesinde (Honden 本殿) yer almaktadır. Ayna, kılıç, kavisli boncuklar (Magatama 勾玉) ve Budizm’den etkilenecek oluşturulan Kami heykelleri, doğal taşlar en belirgin Shintai örneklerindendir. Normal şartlarda, Jinja görevlilerinin bile Shintailere bakmasına izin verilmemektedir. bk. Bernhard Scheid, “Shintō Shrines: Traditions and Transformations”, *Handbook of Contemporary Japanese Religions*, ed. Inken Prohl - John Nelson (Leiden/Boston: Brill, 2012), 77.

²⁸⁷ Mechtild Mertz vd., “A Group of Twelfth-Century Japanese Kami Statues and Considerations of Material Intentionality: Collaborative Research Among Wood Scientists and Art Historians”, *Journal of Asian Humanities at Kyushu University* 7 (2022), 129.

²⁸⁸ Mertz vd., “A Group of Twelfth-Century Japanese Kami Statues and Considerations of Material Intentionality”, 128-129.

Şintoist-Budist senkretik özelliklerini yansıtmaktadır. İkinci yoruma göre ise, Kamilerin resim ve heykellerinde Japon aristokratlarının ve saray hayatının yansımaları görülmüştür. Örneğin saray hayatında giyilen kıyafetler, kullanılan objeler vb. Kami tasvirlerine de yansıtılmıştır.²⁸⁹

Kamileri tasvir etme uygulamalarının, zamanla, Buda ve Bodhisattvaların tasvir edilmesi örnekleriyle yaygınlık kazandığını söylemek mümkündür. Kamilerin iskân ettiği düşünülen mekânların tasvirine bir örnek olarak gösterilebilecek Chinjusha (Koruyucu Şinto Mabetleri, 鎮守社) ise, Nara Dönemi'nde Budist Tapınakları bölgesinde Kamilere atfedilerek inşa edilen mabetler olarak ifade edilmektedir.²⁹⁰ Bu mabetler, Kamilerin Budist Dharma'nın koruyucusu olarak konumlandırıldığı yapılar olması sebebiyle Kami tasvirlerini de içermektedir. Shugojin ya da Gohōjin olarak adlandırılan bu tasvirler yerel koruyucu Kamilerin tasvirleri olarak değerlendirilmekte ve Budizm'in güçlenmeye başladığı Nara Dönemi'nde, Kami tasvirlerine yönelik etkisine bir örnek teşkil etmektedir.²⁹¹

Şintoist-Budist senkretizminde görülen çeşitli anlayışlar ve teorilerin tasvir alanına da uyarlandığı görülmüştür. Bunlardan biri olarak gösterilebilecek Shinbutsu Shūgō Bijutsu (神仏習合美術), Şinto sanatı ve Budist sanatının senkretizmini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu anlayış, yerel tanrı Kamilerin Budist perspektifinden tasvir edilmesini ifade etmekte, Heian Dönemi'nde başlatılarak Ashikaga Dönemi'ne kadar devam etmektedir. Meiji Dönemi'yle birlikte ise senkretizmin yerini ayrışmaya bıraktığı görülmektedir.²⁹² Senkretizm teorilerinden biri olarak Honji Suijaku teorisinin bir örneği de Kami tasvirlerini içermektedir. İmparator Go-Shirakawa²⁹³ tarafından yaptırılan Rengeō-in Tapınağı'nda (*Sanjusangen-do*, 三十三間堂), aynalarla temsil edilen Kamilerin (İz) Budist Orjinalleri (Asli Zeminleri), bu aynaların üzerine tasvir edilmiştir (*Mishōtai*, 御正体). Kamilerin Budist orjinalleri, onların ruhlarını temsil eden aynaların arkasına, yuvarlak veya yelpaze biçimli metal objelere işlenmiştir (*Kakebotoke*, 懸仏, Asılı Budalar). Kamilerin Budist orjinalleri üzerinden tasvir edilme geleneğinin Kamakura

²⁸⁹ Kanda, *Shinzō: Hachiman Imagery and Its Development*, 2-10.

²⁹⁰ Keyworth, "Copying for the Kami: The Manuscript Set of the Buddhist Canon Held by Matsuno'o Shrine", 164 7. dip.

²⁹¹ Kanda, *Shinzō: Hachiman Imagery and Its Development*, 12.

²⁹² Kadoya vd., "On the Formation of Shintō Icons", 153.

²⁹³ 1127-1192 tarihleri arasında yaşamış olan Go-Shirakawa 後白河天皇 (Shirakawa Tennō, kişisel adı Masahito), Japonya'nın yetmiş yedinci imparatorudur. Emekli imparatorlardan biri olarak değerlendirilen Shirakawa döneminde politik güç, imparatorluk sarayından savaşçı sınıfa geçmiştir. bk. Britannica, "Go-Shirakawa" (Erişim 01 Temmuz 2023).

Dönemi’nde de yaygınlık kazandığı görülmüştür.²⁹⁴

2.1.1.2. Ata Ruhları

Şintoizm’de Ata Ruhları, tanrı kategorisi içerisinde değerlendirilebilmektedir. Ata Ruhları, kutsallık kazanma zamanları bakımından Kamilerden farklılaşmaktadır. Paleolitik Döneme dayandırılan bir anlayış olarak Atalar Kültü, Doğu Asya coğrafyasındaki halklarda da görülmüş ve bunun önemli bir örneğini Japonya temsil etmiştir.²⁹⁵ Özellikle Geç Yayoi ve Yamato Dönemi’nde, Uji (氏) adı verilen geniş kabilelerde ortak bir tanrının soyundan gelmeyi ifade eden Ujigami (氏神) inancı görülmüştür.²⁹⁶ Ujigami inancı, Atalar Kültü içerisinde değerlendirebilecek bir anlayış olarak görülmekte ve Ata Ruhlarına tapınma inancının daha erken dönemlere tarihlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Atalara tapınma, ata olarak kabul edilen ölümlerin kutsal gücüne olan inancı ve bu inanç doğrultusunda gerçekleştirilen ritüelleri kapsamaktadır. Bu anlayış ataerkil aile yapısıyla bağdaştırılmaktadır. Anlayışa göre, ölen bir kişinin Ata Ruhunu addedilebilmesi için geride meşru veya evlat edinilmiş torunları olmalıdır. Torunlar, ataların sosyal statülerini kazanan ve onların kazanılmış kutsal özelliklerine tapınma hakkını üstlenenlerdir. Japon toplumunda atalara tapınma, “İe” (家)²⁹⁷ adı verilen aile çizgisi/nesiller yoluyla belirlenmektedir. Aile üyeleri tarafından hatırlanan ölü ruhlar, *Nyūgeshi* olarak adlandırılmaktadır. Bununla birlikte, otuz üç yıl kadar sonra ölü ruhların çoğu farklılaşmamış atalar olarak *Senzo* (先祖) kategorisinde değerlendirilmektedir.²⁹⁸ Yani, ölen bir kimsenin bireysel bir ruh olarak ölüm kirliliğinden zamanla kurtulmasından sonra, bireyselliğini yitirerek ailenin (İe) diğer Ata Ruhlarıyla birleştiğine inanılmaktadır. Bu durum, daha çok sıradan aileler için geçerli kabul edilmiş, hayattayken önemli işler gerçekleştirenler ve soylu kimselerin ruhları kolektif yapıdan ayrı değerlendirilmiş, onlara ayrıca tapınılmıştır. İlk dönemlerde ata ruhları daha çok aile reisleri, hane kurucularını içerirken, zamanla bu anlayış tüm ölen ebeveynleri ve hane halkını kapsar şekilde genişletilmiştir. Ata ruhları, günlük sabah ayinleri, aylık ölüm günü ayini, ölüm

²⁹⁴ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 18.

²⁹⁵ Tümer, “Atalar Kültü”.

²⁹⁶ Meyer, *Japan A Concise History*, 32.

²⁹⁷ İe anlayışı, kök aile sistemi anlamına gelmekte ve birbirini takip eden nesiller boyunca ölmüş olanlardan doğmamış olanlara kadar bütün üyeleri kapsamaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası bu anlayış yerini çekirdek aile yapısına bırakmıştır. bk. Satsuki Kawano, ““Who Will Care for Me When I am Dead?” Ancestors, Homeless Spirits, and New Afterlives in Low-Fertility Japan”, *Contemporary Japan* 26/1 (2014), 52.

²⁹⁸ D. P. Martinez, “The Dead: Shinto Aspects of Buddhist Ritual”, *JASO* 21/2 (1990), 204.

yıldönümleri, Bon Festivali²⁹⁹ gibi çeşitli ritüellerle anılmakta, ataların ruhlarını simgeleyen levhalarla ve evlerde bulunan Kami rafı Kamidanlarda ritüeller gerçekleştirilmektedir. Ata ruhlarına tapınmanın, ölen kişinin sosyopolitik statüsünü meşrulaştırma vb. siyasi yönü olduğu gibi, ata ruhlarının kinci ruhlara dönüşmemeleri, hatırlandıklarını bilmeleri ve duygusal olarak teselli edilmeleri gibi hiyerofanik sosyal yönleri de mevcuttur.³⁰⁰

Honji Suijaku paradigmasıyla, Kamilerin Buda ve Bodhisattvaların tezahürleri olduğu anlayışı yaygınlık kazanmıştır. Ata ruhları da Kami addedilmesi nedeniyle bu açıklamaya dâhil edilmiştir. İlk dönemlerde (Geç Heian Dönemi), bu durumun tüm Kamileri kapsadığı düşünülse de Kamakura Dönemi'yle birlikte bazı Şinto tanrılarının Budist orijinalinden/kökeninden yoksun olduğu anlayışı gelişmiştir. Budist anlayış bağlamında, Buda ve Bodhisattvaların Geçici Tezahürleri Gonsha (権社) kategorisinin dışında kalan, Jissha/Jisshashin (実社/実社神)³⁰¹ adı verilen “Gerçek Kami”³⁰² ve Jitsurui Kijin (実類) adı verilen “Gerçek Şeytani Tanrılar” anlayışı geliştirilmiştir. Bu tanrıların, Budist aydınlanmaya ulaşamamış Öfkeli-Kötü Ruhları (Akuryō 悪霊) ve Ölü Ruhları (Shiryō 死霊) içerdiği düşünülmüştür. Sıradan İnsanların (Bonbu 凡夫), öldükten sonra kabileleri veya geriye kalan yakınları tarafından Kamileştirildikleri bilinmektedir. Fakat bu ruhların, hayattayken Dünyevi İsteklere (Bonnō 煩惱) sahip olmaları nedeniyle ruhlarının kirlendiğine, kazandıkları kutsal niteliklerin bu yapılarını daha da belirginleştirdiğine ve sonuç olarak yaşayanlara zarar verebileceğine, onları lanetleyebileceğine inanılmaktadır. Bu anlayış dolayısıyla, yerel nitelikli Ata Ruhlarının tanrısal yönleri, Budist anlayışa uyumlanamadığı gerekçesiyle değersizleştirilmeye çalışılmıştır.³⁰³ Şintoizm nezdinde Ata Ruhları, hatırlanmadıkları, ritüellerle anılmadıkları takdirde kinci ruhlara dönüşebilmektedir. Bu özellikleri, Kamilerin öfkelenebilir yapılarıyla uyumlu olduğu için zıtlık teşkil etmemektedir. Fakat onların bu özellikleri, Buda ve Bodhisattva ile birleşmeleri noktasında engel oluşturabilmektedir.

²⁹⁹ O-Bon veya Bon Festivali olarak adlandırılan anma ritüeli, ay takvimine göre yedinci ayın on üçüncü gününden on beşinci gününe kadar üç gün boyunca kutlanır. Japonlara göre ölülerin ruhları, bu dönemde dünyayı ziyaret ederler. bk. Ensho Ashikaga, “The Festival for the Spirits of the Dead in Japan”, *Western Folklore* 9/3 (1950), 217.

³⁰⁰ Kiyomi Morioka, “Ancestor Worship in Contemporary Japan: Continuity and Change”, *Senri Ethnological Studies* 11 (1984), 201-208.

³⁰¹ Kuroda Toshio - Fabio Rambelli, “The Discourse on the ‘Land of Kami’ (Shinkoku) in Medieval Japan: National Consciousness and International Awareness”, *Japanese Journal of Religious Studies* 23/3-4 (1996), 369.

³⁰² Rambelli, “Re-positioning the Gods”, 313.

³⁰³ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 31-32.

2.1.2. Japon Budizmi'nde Tanrı Anlayışı

Japon Budizm'inde tanrı perspektifi, Buda anlayışı merkezlidir. Budalık makamına ulaşabilen kimseler tanrı olarak değerlendirildiği için, Japon Budizmi'nde Tanrı Perspektifi Budalık sıfatı üzerinden işlenmelidir.

2.1.2.1. Buda

Buda, “aydınlanmış/aydınlanmaya ulaşmış” anlamına gelen bir sıfat olarak kullanılmakta ve çoğunlukla Budizm'in kurucu figürü kabul edilen Siddhartha Gautama'ya atfedilmektedir. Japon Budizmi'ni de içinde barındıran bir gelenek olarak Mahayana Budizmi'ne göre sayısız Buda vardır. Lotus Sutra'da ise yaklaşık iki milyon Buda'nın mevcudiyetinden bahsedilmektedir.³⁰⁴ Şintoist-Budist tanrı anlayışı merkezli senkretizm karşılaştırmasında Buda, Budizm'in tanrısal figürü olarak, Şintoizm'in tanrısı Kami'yle karşılaşma alanı bulmuştur.

Kami-Buda senkretizmini ifade eden Honji Suijaku teorisinin, sahip olduğu “iz” ve “köken” anlamlarıyla, Çinli Budist keşiş Zhiyi³⁰⁵ tarafından Lotus Sutra merkezli Buda yorumunda kullanıldığı görülmüştür. Zhiyi bu yorumlarında, Tarihi Buda'yı “iz” kavramıyla, ebedi bir ilke olan Buda'yı ise “köken” kavramıyla ifade etmiştir. Lotus Sutra'nın ilk on dört bölümü için kullanmış olduğu “iz öğretisi” kavramından, son on dört bölümü için kullanmış olduğu ve Buda'nın nihai öğretisi olarak tanımladığı “köken/asli zemin öğretisine” olan geçiş, başlangıç seviyesinden nihai noktaya bir şema içerisinde Buda'nın öğretisini tanımlama amacını içermektedir. Bu örnekten yola çıkılarak, Honji Suijaku teriminin Şintoist-Budist senkretizmi içerisinde bir paradigma durumundan tanrı anlayışı yorumuna dönüştüğü görülmüştür.³⁰⁶ Bu yorumda nihai nokta diyebileceğimiz kutbun Budist tanrılarına ayrılmış olması, terimin kökenini yansıtmaması bakımından da dikkate değerdir.

Japonların animistik ve politeistik tanrı anlayışları, onların Buda'yı algılama noktasında bu birikimlerinden yola çıkmalarına neden olmuştur. Buda'yı, Japon tanrı panteonundaki bir tanrı olarak değerlendirmiş, ona Japon tanrılarına atfedilen özellikleri ve

³⁰⁴ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2017), “Buddha”, 89.

³⁰⁵ Keşiş Zhiyi (ö. 597) Çin Budizmi T'ienT'ai Okulu'nun kurucusu kabul edilmektedir. *Büyük Konsantrasyon ve İçgörü* ve *The Mohe Zhiguan* gibi T'ienT'ai Okulu için önemli kabul edilen eserleri mevcuttur. bk. Original Buddhas, “Zhiyi - Founder of Tiantai Tradition” (Erişim 01 Temmuz 2023); Britannica, “Zhiyi” (Erişim 01 Temmuz 2023).

³⁰⁶ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 15.

yetenekleri atfetmişlerdir. Lepekhova'nın aktarımıyla, Nihon Shōki, Gangōji Engi³⁰⁷ ve Nihon Ryōiki³⁰⁸ gibi kaynaklarda Buda'yı tanımlamak için “Adashikuni no Kami” (Denizaşırı Ülke Tanrısı, 他國神) ve “Hotoke Gami” (Tanrı-Buda, 仏神) gibi sıfatların kullanıldığı görülmüştür.³⁰⁹ Buda'nın Kamilerle irtibatlandırılması ve Budist tanrıların orijinal bir zemin sunarak Kamiler yoluyla tezahür etmeleri anlayışı, Budist Masalları, Tefsirleri, Vaaz Yazıları gibi birçok Budist kaynağa dayandırılmaktadır.³¹⁰

Heian Dönemi'ne tarihlendirilen Shingon ve Tendai okulları, Şintoist-Budist tanrı anlayışı eksenli etkileşimlerde ciddi bir öneme sahip olmuşlardır. Bu dönemden önce ilk olarak Kamiler Buda Kanunları'nın koruyucuları olarak değerlendirilirken, sonrasında Buda ve Budist kutsal metinlerinin yardımıyla Budist kurtuluşa ihtiyaç duyan varlıklar olarak tasvir edilmişlerdir. Bu dönemle birlikte, Kamilerin doğası Buda ile aynı özden kabul edilmeye başlamıştır.³¹¹ Kami anlayışındaki bu değişim, bu iki din arasındaki senkretik yapıyı şekillendirmiştir.

Budist tanrılar, Şintoist tanrılardan yalnızca köken ve ritüel uygulamaları noktasında farklılık göstermiş ancak özellik ve karakter olarak benzer yapıda kabul edilmiştir. Budalara yönelik ilk izlenimde, tıpkı Kamiler gibi öfkelendiklerinde hastalıklara ve felaketlere sebep oldukları, onlara doğru şekilde ibadet edildiğinde ise güçlerini kendilerine tapınan klanlara verdiklerine inanılmaktadır. Böylece, ilk dönemlerde Yabancı Tanrı kategorisi içerisinde ele alınan Buda anlayışının, Yerli Tanrı anlayışı merkezinde açıklandığı anlaşılmaktadır. Bu durum, zaman içerisinde senkretik yorumlar nedeniyle dönüşüme uğramış, Buda daha baskın bir özellik kazanırken Kamiler Budist kurtuluşa ihtiyaç duyar hale getirilmiştir.³¹²

Şintoizm ve Tendai Budizmi arasında senkretik bir düşünce doğrultusunda ortaya çıkan

³⁰⁷ Gangōji Engi metni Meiji Dönemi'nde Daigoji tapınak arşivlerinde keşfedilmiştir. Engi koleksiyonunun ikinci cildini oluşturan Gangōji Engi kitapçığı dört metinden oluşmaktadır. Bunlar, Buppon Denraiki (仏本伝來記), Gangōji Garan Engi Narabini Ruki Shizaichō, Bō Koki (某古記), Jishun Shikanmon'dur (慈俊私勘文). Daha geniş bilgi için bk. Yoshida Kazuhiko, “The Credibility of the Gangōji engi”, *Japanese Journal of Religious Studies* 42/1 (2015), 90-91.

³⁰⁸ Erken Heian döneminde derlenen, Japonya'daki Mucizevi Olayların Kaydı olarak isimlendirilen Nihon Ryōiki, Japonya'nın ilk büyük Anekdote edebiyatı (Setsuwa, 説話) koleksiyonudur. Bu nedenle Japon edebiyatının oluşumu üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. Metnin yazarı hakkında Shidosō (私度僧, Kendi Kendini Atama Yetkisine Sahip) olduğu dışında çok az şey bilinmektedir. Daha geniş bilgi için bk. *Record of Miraculous Events in Japan: The Nihon Ryōiki*, çev. Watson Burton (New York: Colombia University Press, 2013), 1-2.

³⁰⁹ Elena Sergeevna Lepekhova, “Buddhist Nuns in Early Medieval Japanese Sources (In Comparison With Tibetan Yoginis and Chinese Nuns)”, *Cultural and Religious Studies* 3/1 (2015), 60.

³¹⁰ Park, *Shaking Dance In The Stormy Valley: Tendai Discourse On Kami-Buddha Relations In Fourteenth Century Mount Hiei*, 3.

³¹¹ Encyclopedia.com, “Ryōbu Shintō” (Erişim 01 Temmuz 2023).

³¹² Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 7.

“Sannō Shintō” (山王神道), Kamilerinin Budist dünya görüşüne entegre edilmesi anlayışını içermektedir. Sannō Shintō’nun ortaya çıkışına yol açan senkretik düşüncenin kökeni, Erken Heian Dönemi’nde, Budist keşişlerin Kamileri Budizm’in koruyucu tanrıları olarak değerlendirmeleri anlayışına dayandırılmaktadır.³¹³ Hiei Dağı’nın doğu kısmında yer alan Hie Taisha Mabedi (Hiyoshi Taisha, 日吉大社) etrafında şekillenen bir gelenek olarak Sannō Shintō, bu dağın üç ana tanrısına tapınımı içermektedir.³¹⁴ Dağ Kamileri Tendai Budizm’inde Buda Sakyamuni (Shaka) ile özdeşleştirilmişse de, Sannō Shintō ile birlikte Sakyamuni Ezoterik Shingon Budizmi tanrılarından Dainichi’yle, Sannō (Dağ Tanrıları) ise Amaterasu’yla özdeş kabul edilmeye başlamıştır.³¹⁵

Şintoizm ve Shingon Budizm’i arasında senkretik bir düşünce olarak ortaya çıkan “Ryōbu/Shingon Shintō” (İkili Şinto, 両部神道) ise, Şinto tanrılarını aslı Budaların yerel tezahürleri olarak değerlendirmektedir. Bu anlayışta, Güneş Tanrıçası Amaterasu, Buda Mahavairocana (Dainichi Nyorai) ile özdeşleştirilmektedir.³¹⁶ Bu anlayışa göre Buda Mahavairocana, Büyük Güneş Budası, tüm fenomenlere nüfuz etmektedir. Ryōbu Shintō’da Dainichi, kozmik Buda ve fiziksel dünyanın Budası olarak iki şekilde anlaşılmıştır. Bu paralellige dayanarak Ryōbu Shintō, Şintoizm-Budizm ilişkisini Honji Suijaku modeliyle irtibatlandırmıştır. Buna göre Dainichi, Amaterasu’nun bir Honji’si olarak görülmüştür.³¹⁷

XIV-XV. yüzyıllar arasında ise, Dharma’nın gerilediği düşüncesiyle Buda ve Kamileri birleştirecek yeni yorumlar geliştirilmiştir. Bu yorumlara göre, Buda ve Bodhisattvalar Mappō³¹⁸ çağında doğan insanların kurtuluşa ulaşmaları için “Parlaklıklarını azaltabilir ve tozla özdeş hale gelebilirler” (Wakō Dōjin, 和光同塵), yani kendilerini Kami düzeyine

³¹³ Shinkai, “The Distinctive Features of Sannō Ichijitsu Shinto”, 62.

³¹⁴ Bu üç tanrı, Sannō Sansei; Ōmiya (大宮), Ninomiya (二宮), Shōshinshi (聖真子) şeklindedir. bk. Shinkai, “The Distinctive Features of Sannō Ichijitsu Shinto”, 61-65.

³¹⁵ Britannica, “Sannō Ichijitsu Shintō” (Erişim 06 Temmuz 2023).

³¹⁶ Bernard Faure, “Japanese Tantra, the Tachikawa-ryu, and Ryobu Shinto”, *Tantra in Practice*, ed. David Gordon White (UK: Princeton University Press, 2000), 544; Britannica, “Ryōbu Shintō” (Erişim 01 Temmuz 2023).

³¹⁷ Lande, “Shinto-Buddhist Dialogue”, 264-265.

³¹⁸ Mappō (末法) Dharma’nın Sonu anlamına gelmektedir. Budist cemaatince üç döneme ayrılan Budist tarihinin son aşaması için kullanılmaktadır. İlk aşama Hakiki Dharma (True Dharma), ikinci aşama Temsili Dharma (Counterfeit Dharma), üçüncü ve son aşama ise Dharma’nın Sonu/Mappō (End of The Dharma) şeklinde bir ayrım söz konusudur. Apokaliptik bir doktrin olarak Mappō, Kamakura Dönemi’nde popülerlik kazanmış ve Nichiren gibi radikal Budist liderleri etkilemiştir. bk. Damien Keown, *A Dictionary of Buddhism* (New York: Oxford University Press, 2003), “Mappō”, 173; Stuart D. B. Picken, *Historical Dictionary of Shinto* (UK: The Scarecrow Press, Inc., 2011), “Mappō”, 183.

indirebilirler.³¹⁹ Teeuwen ve Rambelli'nin referansıya, Japonya'nın olumsuz yaşam koşullarını ifade ederek Dharma'nın son çağı olan Mappō'ya girildiğinden bahseden ve bir Tendai metni olarak bilinen Yōtenki'de, Budist tanrıların Kami görünimleri bu olumsuz koşullarla açıklanmaktadır. Bu durum dolayısıyla, Sakyamuni'nin bir Kami olarak görünmesi ve inananları ödüllendirip, inançsızları cezalandırması, bu dünya ve sonraki yaşama yönelik dilekleri gerçekleştirmesi durumu rasyonel bir zeminle açıklanmaya çalışılmıştır. Bizzat Sakyamuni'ye atfedilen söylemlerle, onun bir Daimyōjin olarak Japonya'ya insanları kurtarmak için tekrar döneceğine dair yorumlar geliştirilmiştir.³²⁰

Teeuwen ve Rambelli'nin aktarımıyla, Shintōshū ve Yōtenki gibi metinlerde, Buda ve Bodhisattvaların kutsal olmayan dünyanın yapısına benzemeye çalışarak parlaklıklarını azalttığı ve kurtuluş yolunda insanlara rehber olmak için çeşitli şekillerde tezahür ettiği şeklinde açıklamalar görülmektedir. Onların “Wakō Dojin/Suijaku” kavramıyla açıklanan bu yapısal değişiklikleri, yoğun manevi yapılarının azaltılması ve maddi/fiziksel yönlerinin arttırılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu sayede, maddi dünyaya tezahür ederek buradaki varlıklara lütuflarını bağışlamaktadırlar. Budalar, Hindistan'dan uzakta bir konum olarak Japonya'da anlaşılması daha zor varlıklar olmuşlar ve coğrafya sakinlerine kendilerinin azaltılmış manevi özellikli formlarını Kami yoluyla göstermeyi seçmişlerdir. “Cahil insanların önünde Kami, aydınlanmış insanların önünde Budalar olarak görünürler” şeklinde açıklanan bu anlayış, Kami ve Buda arasında aydınlanmaya ulaşmış olma ve olmama (yanılsama hali) durumlarını kullanarak bir ayırım gerçekleştirmektedir. Bu açıklamalardan, Budaların Kamilerden daha üstün bir konumda değerlendirildiği anlayışı çıkarılmamalıdır. Bu ifadeler, Budizm'in kurtuluş anlayışının Japonya'ya ve Japon halkına uyarlanmış bir açıklaması olarak değerlendirilmelidir.³²¹

Edo Dönemi gibi daha geç bir dönemde, senkretizm anlayışı bağlamda değerlendirebileceğimiz “Sannō Ichijitsu Shintō” (Sannō Shintō'nun Tek Gerçeği, 山王一真神道) ise, Sannō Shintō anlayışının devamı olarak yorumlanmaktadır. Sannō Ichijitsu Shintō'nun, bir nevi Shinbon Butsujaku karşıtlığı olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Nikkō Dağı'nda konumlanan Tōshōgū (東照宮) Mabedi merkezli oluşan bu anlayış, ilk Tokugawa

³¹⁹ Bernard R. Faure - Andrea Castiglioni, “Aspects of Medieval Japanese Religion”, *Religions* 13/894 (2022), 9.

³²⁰ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 18-19.

³²¹ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 19-20; Toshio - Rambelli, “The Discourse on the ‘Land of Kami’ (Shinkoku) in Medieval Japan: National Consciousness and International Awareness”, 371-372; Encyclopedia.com, “Shinto (Honji Suijaku) and Buddhism” (Erişim 01 Temmuz 2023).

Shogun’u İeyasu’nun ruhunu kutsamak amacını taşımaktadır. Sannō Ichijitsu Shintō, Tokugawa Bakufu yönetimini meşrulaştırmak vb. siyasi arka planlar üzerinden “Doğu’nun Işığı, Büyük Gongen” anlamına gelen Tōshō Daigongen adıyla, Tokugawa İeyasu’yu tanrısallaştırmayı ve onu Kami kategorisinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. “Gökyüzünü Aydınlatan” Amaterasu’nun, konum olarak “Doğu’yu Aydınlatan” anlamına gelen Tōshō’dan üstün olmadığının gösterilmesi amaçlanmıştır.³²² Bu anlayış içerisinde Amaterasu, Şintoist-Budist birlikteliğinin nihai kaynağı olarak kabul edilmiştir.³²³

2.1.2.2. Amitabha Buda

Keşiş Hōnen, Jōdo Okulu (*Jōdoshū*)/Arı Ülke Budizmi’nin kurucusu kabul edilmektedir. Amitabha Buda (Amida Butsu/Amitāyus/Amitābha) inancının merkezde yer aldığı Arı Ülke Budizm’inin kutsal mesajının özünü, Amitabha’nın Cenneti, *Gokuraku* (極樂) anlayışı oluşturmaktadır. Burada doğmaya talip olan ve onu arzulayan, bu inançla hareket eden kimselerin, adanmışlık pratiği Nenbutsu ile Buda’nın adını anması/tekrar etmesi yoluyla kurtuluşa ulaşacağı düşünülmektedir.³²⁴ Hōnen’e göre, Amitabha Buda’nın takipçilerinden istediği Nenbutsu pratiği onları zorlamayacak, kolay bir pratiktir. Statüsü ne olursa olsun herkes, Amitabha’nın vaadine inanarak ve Nenbutsu pratiğini uygulayarak onun Saf Ülkesi/Cenneti’nde yeniden doğabilir.³²⁵

Hōnen, Honji Suijaku paradigmasını- Budaların yerel tezahürleri olarak Kami düşüncesini- reddetmektedir. Budizm içerisinde aydınlanmaya ulaşmış tüm kişilerin, Buda’nın (Amitabha) enkarnasyonu olabileceğini belirtse de bu anlayışını Şintoist tanrılara taşımamaktadır.³²⁶ Hōnen’in takipçileri de Budist aydınlanmaya ulaşamayan Kamilere yönelik çeşitli radikal yorumlar üzerine, bütün Kamilerin aslında “Gerçek Kami” (Jissha/Jisshashin) olarak değerlendirilmesini ve onlara ibadet edilmemesi gerektiğini (Jingi Fuhai)³²⁷ savunmuşlardır.³²⁸ Arı Ülke Okulu’nda, herhangi bir kişinin aracı kutsal varlıklar veya Suijaku olmaksızın, yalnızca Nenbutsu pratikleri yoluyla Amitabha Buda ile doğrudan

³²² Shinkai, “The Distinctive Features of Sannō Ichijitsu Shinto”, 62-63, 82.

³²³ “Sannō Ichijitsu Shintō”, *Britannica*.

³²⁴ Sharf - Sharf, *Living Images*, 19.

³²⁵ Hirō Satō, “Shinbutsu Shūgō and Jingi Fuhai”, çev. William Dunbar, *The Digital Museum of Kokugakuin University*, (2006), 13.

³²⁶ Hirō, “Shinbutsu Shūgō and Jingi Fuhai”, 11-12.

³²⁷ Arı Ülke Okulu’na ve Nenbutsu pratiklerine atfedilen bir kavram olarak Jingi Fuhai (神祇不拝), Kami’ye saygı göstermemek, ona tapınmamak olarak ifade edilmektedir. Bu anlayışın, Shinran tarafından da savunulduğu bilinmektedir. bk. Hirō, “Shinbutsu Shūgō and Jingi Fuhai”, 11.

³²⁸ Rambelli, “Re-positioning the Gods”, 313.

irtibat kurabileceği ve Budist kurtuluşa ulaşabileceği ifade edilmektedir.³²⁹ Bu nedenle, Hōnen ve taraftarlarının Kamilere ibadet etmemeyi savunmaları ve Suijaku anlayışını gerekli görmemeleri anlaşılabilir bir tavır olmaktadır.

Shinran tarafından kurulan ve Arı Ülke Okulu'nun bir alt kolu olarak değerlendirilen Hakiki Arı Ülke Budizmi (*Jōdo Shinshu*), Amitabha Buda'nın inayetine güvenmenin bağlayıcı gerekliliğine ve Üç Hazine'ye bağlanmaya vurgu yapmasıyla bilinmektedir. Bununla birlikte Shinran, Kami gibi tanrı ve Devalara inanmaya karşı takipçilerini uyarmıştır. Onun bu uyarısından, Budizm harici dini pratiklere karşı olduğu anlaşılmamalıdır. Shinran'a ait *Kyōgyōshinshō*³³⁰ adlı kutsal eserde Amitabha'nın inayetine güvenmenin diğer dini pratikleri de kabul etmek olarak anlaşılabileceği yer almaktadır. Bunun, imanın diğer pratiklerine de yansıtacağı düşünülmektedir.³³¹ Fakat, Shinran'nın Kami özelinde bu söylemini Amitabha'nın inayetine olan güveni koruma nedeniyle aldığı söylenebilir. Jingi Fuhai anlayışının, Shinran'ın yorumlarında daha belirgin olduğu görülmektedir. Shinran'a göre, eğer bir kişi Amitabha Buda'ya sığırsa, ondan başka birinin inayetine güvenmeye ihtiyacı kalmayacaktır.³³²

2.1.2.2.1. Buda/Bodhisattva Tasvirleri

Budizm'de, Buda ve Bodhisattvaların aydınlanmaya ulaşacak güce sahip erdemli yapıları, tasvirlerle tecrübe edilmek istenmiş ve böylece Budist sanatı (*Bukkyō Bijutsu*, 佛教美術) ortaya çıkmıştır.³³³ Onların tasvirleri kutsal alan ile profan alan etkileşimine bir örnek oluşturmaktadır.³³⁴ Böylece, kutsal alan içerisinde değerlendirilen Buda ve Bodhisattvalar, tasvir yoluyla herkes için görülebilir ve nispi miktarda da olsa anlaşılabilir kabul edilmektedir. Buda ve Bodhisattva tasvirleri, resim ve heykel formlarında Budist bir unsur olarak Yamato Dönemi'nde Japonya'ya ulaşmıştır. Nihongi'de geçtiği şekliyle, resmi olarak MS 538-552'ye tekabül eden bir tarihte³³⁵ Paekche Kralı tarafından Japon İmparatoruna Shaka'nın (Tarihsel

³²⁹ Hirō, “Shinbutsu Shūgō and Jingi Fuhai”, 14.

³³⁰ Shinran tarafından kaleme alındığına inanılan bu eser, 62 Sutradan 376 pasajı içermektedir. Ayrıca Shinran'a ait notlar ve yorumlar da yer almaktadır. Arı Ülke öğretisinin kapsamlı bir açıklaması olarak değerlendirilmektedir. bk. Shinran, *Kyōgyōshinshō: On Teaching, Practice, Faith, and Enlightenment* (Numata Center for Buddhist Translation and Research, 2003), 1.

³³¹ Lande, “Shinto-Buddhist Dialogue”, 265.

³³² Hirō, “Shinbutsu Shūgō and Jingi Fuhai”, 11.

³³³ Sarah J. Horton, *Living Buddhist Statues in Early Medieval and Modern Japan* (New York: Palgrave Macmillan, 2007), 9.

³³⁴ Fabio Rambelli, “Secret Buddhas: The Limits of Buddhist Representation”, *Monumenta Nipponica* 57/3 (2002), 283-284.

³³⁵ Bu olay için Nihongi'de MS 552 tarihi verilmiş olsa da aynı olay McCallum'un söylemiyle *Gangōji Engi*'de MS 538'e tarihlendirilmektedir. Ayrıca *Gangōji Engi*'ye göre iki Buda heykeli gönderilmiştir. Yine

Buda Sakyamuni) yaldızlı bronz heykeli hediye edilmiş ve Japonya Budist sanatıyla tanışmıştır.³³⁶ İlk dönemlerde, Budist heykellerin korunması amacıyla *Ujidera*³³⁷ adı verilen yapılar inşa edilmiş ve heykeller burada muhafaza edilmiştir. Zamanla Buda tasvirlerinin geleneksel olarak belirli bir tapınağı ve devleti koruduğuna inanılmıştır.³³⁸ Butsuzō (仏像) olarak isimlendirilen Buda heykelleri, ahşap, taş ve bronz gibi maddelerden yapılmıştır.³³⁹

VIII. yüzyılın sonu ve IX. Yüzyılda, Şinto tapınaklarında Budist heykellerin varlığına rastlanmaktadır. Bu Budist heykellerini, fiziksel olarak Jinjalarda yer alan koruyucu tanrılara³⁴⁰ adanmış Shinzōlardan ayırmak zor görünmektedir.³⁴¹ Japonya’da Edo Dönemi’ne kadar görülen heykellerin büyük çoğunluğunun Budist özellikte olduğunu söylemek mümkündür. Bu Döneme kadar görülen Kami heykelleri de Budist anlayışla ilişkili olarak tasvir edilmiştir (Honji Suijaku).³⁴² Şinto mabet kompleksi içerisine Budist mabedinin de eklenmesiyle oluşan Jingūjilerde ise hem Kami’ye ait hem de Buda’ya ait tasvirler birlikte yer almıştır.³⁴³

Bazı Budist tapınaklarında yer alan Buda/Bodhisattva heykellerinin, görünmez bölmelerde, ibadet edenlerle aralarına perdeler yerleştirilerek sergilendiği görülmüştür. Bu tarz heykeller *Hibutsu* (Gizli Budalar, 秘仏) olarak isimlendirilmiş ve tapınaktaki en kutsal simgeler olarak kabul edilen bu unsurlar, nadir durumlar (tapınak festivali vb.) dışında sergilenmemiştir. Bazı Hibutsuların tapınak görevlilerine bile gösterilmediği bilinmektedir. Bu kategoriye örnek olarak Kyoto’daki Seiryōji Tapınağı’nda bulunan ve 987’de Çin’den getirildiği düşünülen Sakyamuni heykeli örnek verilebilir.³⁴⁴ Hibutsuların varlığının kökeni tartışmalı olsa da konu hakkında bir iddia, bu anlayışın Şintoizm’in yapısal özelliği ile uyumlu olarak geliştiği yönündedir. Şinto mabetlerinde çok katmanlı mimari yapılar ardında muhafaza

McCallum’a göre Heian Dönemi’nin ortalarına dayandırılan bir metin olarak *Jōgū Shōtoku Hōō Teisetsu*’da da tarih MS 538’i göstermektedir. bk. Donald F. McCallum, “The Earliest Buddhist Statues in Japan”, *Artibus Asiae* 61/2 (2001), 151-152.

³³⁶ *Nihongi - Chronicles of Japan from The Earliest Times to A.D. 697*, çev. W. G. Aston (Singapore: Tuttle Publishing, 1972), 2/76-77; Susuz Aygöl, *Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık*, 47.

³³⁷ Ujideralar, en erken örneklerinin VI. yüzyıla dayandığı aristokrat aileler eliyle inşa edilen ilk dönem Budist tapınakları olarak değerlendirilir. bk. William E. Deal - Brian Ruppert, *A Cultural History of Japanese Buddhism* (UK: Wiley Blackwell, 2015), 23.

³³⁸ Rambelli, “Secret Buddhas: The Limits of Buddhist Representation”, 280.

³³⁹ Horton, *Living Buddhist Statues in Early Medieval and Modern Japan*, 6.

³⁴⁰ Shugojin 守護神/Gohōjin 護法神 adı verilen bu tanrılar, esasen Budist Dharma’nın koruyucusu kabul edilmektedirler. bk. Mertz vd., “A Group of Twelfth-Century Japanese Kami Statues and Considerations of Material Intentionality”, 130.

³⁴¹ Mertz vd., “A Group of Twelfth-Century Japanese Kami Statues and Considerations of Material Intentionality”, 130.

³⁴² Horton, *Living Buddhist Statues in Early Medieval and Modern Japan*, 1.

³⁴³ Kanda, *Shinzō: Hachiman Imagery and Its Development*, 11.

³⁴⁴ Rambelli, “Secret Buddhas: The Limits of Buddhist Representation”, 271-273.

edilen Kami heykelleri, buraya ibadet için gelen insanlarca görünmemekte, bu alana yalnızca mabet keşişleri girebilmektedir. Bu anlayışın bir yansıması olarak Japon Budizmi’nde Hibutsu kategorisinin ortaya çıktığı iddia edilmektedir.³⁴⁵

Meiji Dönemi’nde Şintoist-Budist ayrılığını destekleyen bir politika olarak Shinbutsu Bunri ve yine Meiji Dönemi’ne tarihlendirilen, Budist ikonculuk karşıtlığı olarak bilinen Haibutsu Kishaku (廃仏毀釈) ile Buda ikonlarının, resimlerinin Şinto mabetlerinde yer alması yasaklanmış, Kamilerin Buda benzeri tasvirlerle betimlenmeleri engellenmeye çalışılmıştır.³⁴⁶ Modern dönemde ise, Butsuzōlar ve Shinzōlar Japon mabet kompleksleri içerisinde varlığını sürdürmektedir.³⁴⁷

2.2. Kutsal Kişi Eksenli Etkileşim

Dinler tarihi disiplini içerisinde tanrı kategorisinde değerlendirilemeyen fakat sıradan inananlardan da farklı bir değere sahip kişiler “Kutsal Kişi” kategorisi altında incelenmektedir. Kutsal kişiler din adamları, aydınlanmaya ulaşma yolunda önemli kişiler, mabet görevlileri, siyasi yöneticiler olabilmektedirler.

2.2.1. Şintoizm’de Kutsal Kişi Anlayışı

2.2.1.1. Tennō

Daoist kökenli bir kavram olarak kabul edilen *Tennō* (天皇),³⁴⁸ kutsal hükümdar anlamına gelmekte ve Nara Dönemi itibarıyla Japon imparatorlarını nitelemek için kullanıldığı bilinmektedir.³⁴⁹ İmparator soyunun Güneş Tanrıçası’na dayandırılması ve İse Tapınağı’nda imparatora tapınma geleneklerinin sistemleşmesi, VII. yüzyılın sonuna tarihlendirilmektedir. Japon imparatorları “Görünen Tanrı” (*Akitsumikami*, 現御神) özelliğiyle belirginleştirilmiştir.³⁵⁰ Japon mitolojisinde, Japon Devleti’nin kurucusu kabul edilen Jimmu

³⁴⁵ Horton, *Living Buddhist Statues in Early Medieval and Modern Japan*, 169-170.

³⁴⁶ Chisato Hotta, “Japan’s Modernization and the Persecution of Buddhism”, *HUE Journal of Humanities, Social and Natural Science* 35/1 (2012), 62-63.

³⁴⁷ Horton, *Living Buddhist Statues in Early Medieval and Modern Japan*, 13; Kanda, *Shinzō: Hachiman Imagery and Its Development*, 10-11.

³⁴⁸ Kohn, “Taoism in Japan: Positions and Evaluations”, 401.

³⁴⁹ Mikaël Bauer, “Religion in Nara and Heian Japan”, *Routledge Handbook of Premodern Japanese History*, ed. Karl F. Friday (New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2017), 233.

³⁵⁰ Holcombe, *Doğu Asya Tarihi*, 148.

ile başlatılan Tennō kutsallığının kaynağı, Güneş Tanrıçası Amaterasu'nun torunu kabul edilen Ninigi'ye dayandırılmaktadır. Rivayete göre Ninigi, göksel cennetten yeryüzüne yanında üç nesne ile inmiş ve bu nesneleri imparatorluk makamının kutsal gücünün simgesi olarak mitolojik anlatıya göre Japon Devleti'nin kurucusu ve torunu İmparator Jimmu'ya (ö. MÖ 585) vermiştir. Bu nesneler, *Üç Regalia (Sansu no Jingi)* olarak ifade edilmekte ve Güneşi Temsil Eden Bronz Ayna (*Yata no Kagami*), Ayı Simgeleyen Kavisli Mücevher (*Magatama*) ve Şimşegi Simgeleyen Demir Kılıçtan (*Murakumo no Tsurugi*) oluşmaktadır. Bu regalialarla birlikte tanrıların gücü imparatorlara geçmiş ve imparatorlar tanrı derecesinde kutsal kabul edilmiştir.³⁵¹ Tennō, kesintisiz bir çizgi halinde devam eden imparatorluk silsilesini temsil etmektedir.³⁵²

Geç Heian Dönemi'ne tarihlendirilen bir uygulama olarak, imparatorlar erken yaşlarda tahtan feragat etmişler ve Emekli/Münzevi Tennō³⁵³ kategorisini oluşturmuşlardır. Bu uygulama ile tahtı çocuklarına bırakan imparatorlar, inzivaya çekilip Budist keşiş olmuş ve kendilerine yakın gördükleri adamlarıyla kurmuş oldukları teşkilat vasıtasıyla bir nevi ikincil bir hükümet olarak işlev görmüşlerdir.³⁵⁴ Münzevi Tennōların Budist manastır yaşamını tercih etmeleri, imparatorun kutsal anlayışının Budizm nezdinde de devam ettiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Hükümdar Tennō ve Münzevi Tennō, mabet kullanımı açısından farklı haklara sahip olmuşlardır. Örneğin Hükümdar Tennō, mabetlerde Kami veya Budaları bizzat kutsamaz, bunun yerine mabet girişinin dışarısında bekler ve onun yerine temsilcisi vekaleten mabet tanrılarına saygılarını iletir. Hükümdar Tennō için mabetlerin ana salonları tabu olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, Münzevi Tennō bir mabedin ya da tapınağın iç kutsal alanına girme hakkına sahip olmuştur.³⁵⁵ Bu ifadelerden yola çıkarak, Tennō sıfatının Şintoizm veya Budizm açısından benzer değere sahip olmasına rağmen, din ve siyaset tercihlerine göre özgürlük alanlarının değiştiği söylenebilir.

³⁵¹ Meyer, *Japan A Concise History*, 27; Karaböcek, "Japonya'da Sistemli Bir Din Anlayışının Şekillenmesinde Çin Etkisi: Yamato Dönemi ve Sonrası", 424-425.

³⁵² Sinan Levent, "Tennō in The Japanese Constitutions", *Shaping the Field of Translation In Japanese ↔ Turkish Contexts II*, ed. Ryō Miyashita - Esin Esen (Berlin: Peter Lang, 2019), 182.

³⁵³ Bu uygulama, İmparator Go-Sanjō'ya (ö.1073) atfedilmektedir. İmparator bu uygulama ile büyük ailelerin, özellikle Fujiwara ailesinin kuvvetini azaltmak ve imparatorun siyasi gücünü korumak istemiştir. Kurmuş oldukları yönetim ile, biri imparator vekillerinin tesiri altında bulunan yönetim, diğeri ise imparatorun babasının kurmuş olduğu büro idaresi şeklinde ikili bir hükümet yapısı oluşmuştur. Japon ahlak ilkelerinin babaya itaati gerekli kılmasıyla, aslında Münzevi İmparatorlarca yürütülen teşkilatın siyasi gücünün daha büyük olduğu kabul edilmektedir. Manastır hükümeti, her ne kadar yönetimi iyileştirme amacıyla kurulmuş olsa da ikili hükümetin büyük ailelerce menfaat amaçlı birbirine karşı kullanımı birçok siyasi sıkıntıya yol açmıştır. bk. Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 64-66.

³⁵⁴ Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 64-66.

³⁵⁵ Brian O. Ruppert, "Royal Progresses to Shrines: Cloistered Sovereign, 'Tennō', and the Sacred Sites of Early Medieval Japan", *Cahiers d'Extrême-Asie* 16 (2007 2006), 186, 192.

Meiji Dönemi'ne kadar geçen sürede ve 1890 Emperyal Meiji Yasası'nda, Tennō'nun kutsal özelliği vurgulanmış olsa da bu durum 1947 Devlet Yasası, *Shuken*, ile değişmiş, imparator insanüstü kutsal özelliğinden uzaklaştırılmıştır. Meiji Yasası'nın üçüncü maddesine göre Tennō, "İmparator Tanrı/Kutsal olduğu için dokunulmazdır" şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifadede imparatorun kutsallığını belirtmek için kullanılan "Shinsei" kavramı kutsal/tanrı kavramlarının karşılığı olarak değer kazanmaktadır. 1947 Anayasası'na göre ise Japon imparatoru tanrı olmaktan çıkarılmış, bir insan olarak dini otoriteden yalıtılmıştır. Yasanın ilk maddesi, "İmparator, Japonya Devleti'nin ve Japon Milletinin birliğinin sembolüdür. Bu pozisyonu, egemenlik hakkının sahibi Japon Milletinin fikir birliğine dayalıdır" şeklindedir ve imparatorun yeni konumunu belirlemektedir.³⁵⁶ Böylece günümüzde Japon imparatorluk kurumu, sembolik olarak devam etse de imparatorlar tanrı derecesinde kutsal kabul edilmemektedir.

2.2.1.2. Miko

Şintoizm'de Şamanlık, tanrıların yardımcıları ve mabet işleri ekseninde şekillenmiş bir kavram olarak *Miko* (巫女), çoğunlukla kadın karakterlerle ilişkilendirilse de modernite öncesi Japon tarihinde erkek Mikoların da var olduğu görülmektedir. Daha çok merkezden uzak bölgelerde görülen erkek Mikoların, "Otoko Miko ve Jinin" olarak adlandırıldıkları bilinmektedir.³⁵⁷ Japonya'da temel olarak iki tür Miko vardır, bunlar mabette görevli Miko ve Şaman Miko şeklindedir. Her iki tür Miko da kadındır. Mabetlerde görevli Mikolar, Şinto mabetlerinde bir erkek keşişin yardımcısı olarak ikincil bir pozisyonda yer alır ve çeşitli ritüellere ve törenlere yardımcı olmak, mabet bölgelerini temizlemek, Kamileri memnun etmek için dans etmek ve şarkı söylemek gibi hizmetleri yerine getirir. Şamanik Mikolar ise, esas olarak Japon dindarlığının küçük ve kurumsallaşmamış popüler geleneğine aittir, bu nedenle bağımsızdır. İnanişâ göre Şaman Mikolar, Kami ve ölmüş ruhlar gibi ruhsal dünyanın varlıklarıyla iletişim kurmak amacıyla trans haline girebilir, Kami veya ölü ruh tarafından ele geçirilerek onların duygu/düşüncelerini yaşayanlara aktarabilir.³⁵⁸

VII. yüzyılın ortalarındaki Taika Reformu³⁵⁹ ile Miko, saray törenlerinden çıkarılmış ve

³⁵⁶ Levent, "Tennō in The Japanese Constitutions", 181-185.

³⁵⁷ Lori Meeks, "The Disappearing Medium: Reassessing the Place of Miko in the Religious Landscape of Premodern Japan", *History of Religions* 50/3 (2011), 209 4. dip.

³⁵⁸ Sallie B. King, "Egalitarian Philosophies in Sexist Institutions: The Life of Satomi-San, Shinto Miko and Zen Buddhist Nun", *Journal of Feminist Studies in Religion* 4/1 (1988), 10-11.

³⁵⁹ 645/646 tarihli Taika (Büyük Değişim) Reformunun (Taika no Kaishin) en önemli özelliği, Çin devlet sisteminin belirgin özelliklerinin Japonya'ya entegre edilmek istenmesidir. bk. Eberhard, *En Eski Devirlerden*

başkentin dışında yer alan mabetlere gönderilmiştir. Budizm'in yaygınlaşmasıyla, Miko'nun statüsü azalmış, tanrıların ritüellere çağırılması rolü aktif olarak Budist keşişler veya *Yamabushiler*³⁶⁰ tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Böylece Miko, tanrıların pasif bir sözcüsü haline gelmiştir. Miko'nun siyasi ve dini olarak güç kaybı VIII. ve IX. yüzyıllarda da artmıştır. Buna rağmen merkezden uzak bölgelerde de olsalar görevlerini yerine getirmeye çalışmışlardır. Mikolar, sosyal ve dini rolleri bakımından Japon toplumunda Budist din adamları kadar önemli olmuştur.³⁶¹

Orta Çağ Şintoist-Budist mabet kompleksleri nezdinde ise Mikoları Budizm'den ayıran sınırların daha saydam olduğu, Budist kurumların Mikoların hizmetlerinden yararlandığı görülmektedir. Miko ve Budist keşişlerin mabetlerde düzenlenen törenlere beraber katıldığı görülmüştür. Budist manastırların ve Şinto mabetlerinin ortak yapılar içinde inşa edilmesi ve bu yapısal dönüşüm, Mikoların uygulama alanlarını da genişletmiştir. Böylece, Mikolar Budist mabetlerinde de kehanet ve şifa hizmetleri, Kagura (神楽) gibi dini dansları içeren çeşitli uygulamalara katılmışlardır. Mikoların Şinto mabedinde uyguladığı bazı pratiklerin Budist tapınaklarında da kendine yer bulduğu ve Buda/Dharma için gerçekleştirildiği görülmektedir. Örneğin, Kamiler için yapılan dans ve söylenen şarkılar Buda ve Dharma için de gerçekleştirilmiştir.³⁶²

Mikolar, erken dönem Japon tarihinde Şamanik özellikleri dolayısıyla siyasi, dini, sosyal ilişkilerde üstün/kutsal bir konumda değerlendirilirken Budizm ile onlara yönelik bu üstün özellik anlayışı değişmiştir. Günümüzde olduğu gibi ritüellere yardımcı, mabet işlerinden sorumlu, sosyal hayatın içinden rollerle tasvir edilmeye başlamışlardır.³⁶³

2.2.2. Japon Budizmi'nde Kutsal Kişi Anlayışı

2.2.2.1. Bodhisattva

Bosatsu/Bodhisattva “Yalnız Kendisi için Kurtuluşu Aramayıp, Sevgi ve Bilgelik Erdemiyle İstirap Çeken Kişilerin de Kurtuluşa Ulaşmasına Çalışan ve Bunun için Nirvana'ya

Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi, 40-41.

³⁶⁰ Yamabushi, halk dinlerinde “öteki dünyalar” olarak kabul edilen dağlarda kötü ruhlara karşı etkili olan büyülü güce ulaşmak için ruhsal ve fiziksel disiplinlerle uğraşan dağ keşişleri anlamında kullanılmaktadır. Britannica, “Shugen-Dō” (Erişim 20 Temmuz 2023).

³⁶¹ Meeks, “The Disappearing Medium: Reassessing the Place of Miko in the Religious Landscape of Premodern Japan”, 214-215, 224-225.

³⁶² Meeks, “The Disappearing Medium: Reassessing the Place of Miko in the Religious Landscape of Premodern Japan”, 231-232, 237, 253-254.

³⁶³ Kohn, “Taoism in Japan: Positions and Evaluations”, 401.

Girmekten Kaçınan Budist Keşiş”³⁶⁴ anlamında kullanılan bir kavram olarak, Japon coğrafyasında Kamilerle irtibatlandırılmıştır. Kamilerle irtibatlandırılan önemli Bodhisattva örnekleri, Amida (Saf Toprakların, Cennetin Hükümdarı), Kannon (Çocukların, doğum yapan kadınların ve ölü ruhların koruyucusu) ve Jizo (Acı çekenlerin ve ölen çocukların ruhlarının koruyucusu) olarak gösterilebilmektedir.³⁶⁵ Kamilerin dışında, daha geniş bir bağlam olarak Ata Ruhlarının, önemli Japon imparatorlarının, halk kahramanlarının da Bodhisattva anlayışına dahil edildiği görülmüştür.³⁶⁶

“Daibosatsu” (Büyük Bodhisattva, 大菩薩) terimi, Budist bir terim olarak Bodhisattvanın yolunda uyanma/aydınlanma yaşamış güçlü Kamiler için kullanılan bir kavram şeklinde öne çıkmaktadır. Bu terim, ilk olarak 781’de Kami Hachiman’ın “Gokoku Reigen İriki Jintsū Daibosatsu” (Büyük Bodhisattva’nın Ulusal Koruması ve Olağanüstü Ruh/Öz Gücü) unvanını almasıyla kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonrasında birçok Kami için Daibosatsu sıfatının kullanıldığı görülmüştür (Örn. Tado Daibosatsu, 多度 大菩薩).³⁶⁷

2.2.2.2. Budist Keşişler

Budist keşişler, Dharma’nın ve Japon ulusunun koruyucusu olarak zaman içerisinde kutsal bir öneme sahip olmuşlardır.³⁶⁸ Orta Çağ Dönemi’nde ortaya çıkan Budist Okullarca keşişlere yönelik kutsallaştırmanın arttığı görülmektedir. Örneğin, manastırlarda görevli Baş Keşişler (Dōchō, 堂頭), Buda’nın temsilcisi olarak değerlendirilmiş ve onlara hayattayken saygı gösterildiği gibi öldüklerinde de özel ritüeller icra edilmiştir.³⁶⁹ Japon din sahasında, kutsal kabul edilen iki varlığa yönelik, köken ve onun tezahürü anlayışı Honji Suijaku teorisinin bir yansımasının da keşişler nezdinde yorumlandığı görülmektedir. Arı Ülke Okulu’nca keşişler, Amitabha Buda’nın tezahürleri olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, keşişlerin Buda seviyesinde değerlendirilebileceğine bir örneklik teşkil etmesi bakımından önemlidir.³⁷⁰

Yamato Dönemi’nde sistemleşen ve Kamilerle ilişkili olarak, onlara yönelik törenleri

³⁶⁴ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2017), “Bodhisattva”, 85.

³⁶⁵ Mark Cartwright, “Shinto”, *World History Encyclopedia* (Erişim 04 Temmuz 2023).

³⁶⁶ Karataş, “Uzak Doğu Dinleri ve Diğer Dinlerle İlişkisi”, 225.

³⁶⁷ Masato Satō, “Encyclopedia of Shinto: Shingō”, *The Digital Museum of Kokugakuin University* (Erişim 01 Temmuz 2023).

³⁶⁸ Lepekhova, “Buddhist Nuns in Early Medieval Japanese Sources (In Comparison With Tibetan Yoginis and Chinese Nuns)”, 170.

³⁶⁹ Susuz Aygül, *Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık*, 110, 113.

³⁷⁰ Deal - Ruppert, *A Cultural History of Japanese Buddhism*, 286.

düzenleyen “Jingiryō” (神祇令) Kanunları, toplumsal düzen içerisinde Kamileri koruma özelliğine sahip olmuştur. Benzer bir anlayışla, Budist keşişler için de “Sōniryō” (僧尼令) Kanunları’nın ortaya çıktığı görülmüştür. Bu durum, Şintoizm’in dışarıdan gelen bir dine karşı kendi inanç yapısını korumak adına aldığı bir karar olmamış, bölgeye yeni ulaşan din Budizm için alan oluşturmak olarak görülmüştür. Sōniryō Kanunları, manastır ve hükümet arasındaki ilişkileri düzenlemiştir. Bu kanunlarla, Budist keşişlerin dini değerleri koruyan ve pratikte uygulayan kimseler olarak korunması amaçlanmıştır. Tanrıları korumak ve toplumla ilişkisini belirli kurallarla düzenlemek adına kabul edilen kanunların, yine toplumda kutsal bir değere sahip Budist keşişler için de tesis edildiği görülmektedir.³⁷¹ Bu bakış açısıyla, Kamilerin ve Budist keşişlerin kutsal olma özelliği bakımından birbirine yaklaştırıldığı ifade edilebilmektedir.

Japon Budizmi’nde keşişlik, kutsal bir değere sahip olmakla birlikte kutsala giden yolda bir aracı olarak da değerlendirilmektedir. Keşiş olmanın ve münzevi hayatı talep etmenin, kişinin kurtuluşa ulaşması yolunda bir adım olarak görülmesi gibi, başkaları adına keşişlik kurumuna dahil olmanın da talep edilen faydayı sağlayacağına inanılmıştır. Örneğin VI. yüzyılda hüküm süren İmparator Yōmei’nin hastalığı zamanında, onun iyileşmesi için kendisini manastıra adayan kişiler söz konusu olmuştur. Bu kişiler birer Budist keşiş olma yönünde fedakârlık göstererek, tanrılardan imparatorun sağlığına kavuşması gibi çeşitli faydalar talep etmişlerdir. Japon imparatorlarının günahlarının kefareti olarak her yılın sonunda belirli sayıda kişiyi keşiş olarak manastıra göndermesi de yine bu uygulamalara bir örneklik teşkil etmektedir. Kutsal güçleri yatıştırmak adına da gerçekleştirilen bu uygulamaların, Kamileri de kapsayan bir yönü bulunmaktadır.³⁷² Bu nedenle, keşiş olmanın Kamileri hoşnut ettiği yönünde bir çıkarım yapmak mümkün gözükmemektedir.

Sonuç olarak keşişlerin, Kamiler gibi devletin koruyucusu olarak addedilmeleri, bununla birlikte Dharma’nın pratikte uygulayıcısı ve devam ettiricisi olmaları, Kamiler gibi kutsal olma özellikleri dolayısıyla belirli kanunlarla güvence altına alınmaları, kutsala yaklaştıran bir yönlerinin olması, ayrıca Budaların tezahürleri olarak değerlendirilebilmeleri gibi yorumlar, onlara Şintoist-Budist senkretizmi içerisinde önemli bir konum sağlamaktadır.

³⁷¹ Toshio, “Shinto in the History of Japanese Religion”, 7-8; Deal - Ruppert, *A Cultural History of Japanese Buddhism*, 130.

³⁷² Sir Charles Eliot, *Japanese Buddhism* (London: Routledge & Kegan Paul Ltd, 1959), 214.

2.3. Mabet Eksenli Etkileşim

Sistemli bir devlet yapısının tesis edilmesine dayandırılan Şintoizm öncesi Japonya'da dini yapı, Şamanizm ve Animizm merkezli açıklandığı için doğa merkezli ritüellerde kapalı mekanlara ihtiyaç duyulmamıştır.³⁷³ Yamato Dönemi'yle birlikte kurumsal bir devlet yapısının tesis edilmesi, beraberinde kurumsallaşmayı da getirmiştir. Kurumsal bir dinin gereklerinden mabetlerin varlığı, Japonya özelinde Yamato Dönemi'ne dayandırılmaktadır.³⁷⁴ Nara Dönemi'nde hem Budist tapınaklarının hem de Şinto mabetlerinin imparatorluğun himayesinde olduğu ve bu iki yapının amacının imparatorluk soyunu ve onu destekleyen haneleri, devleti korumak (Chingo Kokka, 鎮護国家, Devletin Manevi Olarak Korunması) gibi kolektif amaçları olduğu görülmektedir.³⁷⁵

Şinto ve Budist mabetleri yapısal olarak birbirine benzemektedir. Örneğin mabetlerde genellikle bir ana kutsal alan yer almış, daha az öneme sahip tanrılar için ise mabet kompleksi içerisinde farklı binalar inşa edilmiştir.³⁷⁶ Şinto ve Budist mabetleri tarihsel süreç içerisinde varlıklarını güçlendirmek için senkretizme varan etkileşimlerde bulunmuş olsalar da Meiji Dönemi'ne tarihlendirilen Shinbutsu Bunri gibi siyasi politikaların yansımalarından da etkilenmişlerdir.³⁷⁷

2.3.1. Şinto Mabedi

Şintoizm'de mabet, Jinja (神社), Yashiro (祓社), Jingū (神宮), Miya (宮) gibi farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Standart bir Jinja tipik olarak süslü, hafif kavisli bir çatıya sahip zemin seviyesinde ahşap bir yapıdır ve yol kenarında bulunan minyatür bir yapıdan etkileyici büyüklükte bir binaya kadar herhangi bir boyutta olabilir. Pratikte Şinto ve Budist mabedinin birbirine yapısal anlamda benzediği görülmekte, bu durumun en önemli nedeni ise Kami ve Budalara yönelik birleştirici politikaların sonucunun mabet yapılarına da yansımaları olarak yorumlanmaktadır. Büyük Şinto mabet komplekslerin çevresine ve yakınına Budist mabetlerinin inşa edilmesiyle bu iki yapının ortak özellikler gösterdiği ve beraber isimlendirildiği görülmüştür.³⁷⁸

³⁷³ Meyer, *Japan A Concise History*, 23.

³⁷⁴ Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, 31-32.

³⁷⁵ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 3.

³⁷⁶ Inken Prohl - John Nelson (ed.), *Handbook of Contemporary Japanese Religions* (Leiden/Boston: Brill, 2012), 76.

³⁷⁷ Lepekhova, "On The Modern Interpretation of Shinto-Buddhist Syncretism in Japan", 51.

³⁷⁸ Scheid, "Shintō Shrines", 75.

Jinjalara, yapısal olarak mabedin ana Kamisine atfedilen bir merkez kutsal alan (Honden) ve daha az önem verilen Kamiler adına inşa edilmiş birkaç farklı binadan oluşmaktadır. Bu yapılar, Kamilerin kutsal bedenlerini (Shintai) içermektedir. Şinto mabet komplekslerinde, ritüellerin gerçekleştirilmesi için seremoni bölümü (Haiden, 拝殿) bulunmaktadır. Jinjaların bu genel yapısı, Budist mabedi Teralarla da uyumludur. Jinjalarda yer alan fakat Teralarda görülmeyen unsurlar incelendiğinde, karakteristik yapılarıyla bilinen, standart olarak iki sütun ve iki paralel kirişten oluşup bir çeşit kapı özelliği gösteren Toriiler (鳥居) örnek verilebilir. Fakat Toriilerin Şintoizm'deki sembolik işlevlerinin yanında bazı eski Budist mezarlıklarında (Shingon Budizmi'nin ruhani merkezi olan Kōya Dağı'nda) ve Japonya'nın en eski Budist tapınaklarından biri olan, 593'te Osaka'da kurulan Shitennōji'nin (四天王寺) girişinde de görülmüş olması, Toriinin genel bir tabirle özellikle erken dönemlerde kutsal yerlerin tanımlayıcısı olarak hizmet etmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte Jinjalarda görülen, kutsal alanı belirleyen ip *Shimenawa*³⁷⁹ ve Şinto bölgelerini belirleyen kâğıt şerit *Gohei*³⁸⁰ Budist mabetlerde bulunmadığı için Jinjaların ayırt edici özellikleri olmaları bakımından önemlidir. Jinjaların giriş kısmında yer alan aslan-köpek biçimli koruyucu varlıklar *Komainu* (狛犬) ve kutsal alana geçmeden önce manevi temizlik için ağzın ve ellerin suyla yıkanmasını gerektiren bir kısım olarak *Temizuya* (手水屋), her ne kadar Jinjalara ait bir özellik olarak bilinse de Budist bir kökene sahip olduğu düşünülmektedir.³⁸¹

VIII. yüzyılda Buda ve Kami'ye saygı duymak, onları kutsamak için “Jingūji” ya da “Jinganji”³⁸² adı verilen Şintoist-Budist mabetleri gelişmiştir.³⁸³ Bu yapılarla amaçlanan, Şinto ritüelleriyle Budist ritüellerini harmanlamak olmuştur. Bu kompleks yapıların kuruluşu, yerel kabile liderlerine dayandırılırken, uygulaması Dağ Münzevileri (Yamabushi) tarafından

³⁷⁹ Shimenawa (注連縄, Kutsal İp), basit halat iplerdir ve kutsal bir alanı veya “kutsal bir kaya”, “kutsal bir ağaç” gibi doğal bir nesneyi çevrelemek için kullanılabilir. Bununla birlikte, Torii'ye bağlandığı veya tapınak binasının girişine asıldığı da görülmektedir. bk. Scheid, “Shintō Shrines”, 79.

³⁸⁰ Gohei (御幣)/ Shide (紙垂), beyaz kâğıttan yapılan ve genellikle Shimenawa ipine, ritüel aletine veya bir tören adağına bağlanan zikzak yapılı flamlardır. bk. Scheid, “Shintō Shrines”, 79.

³⁸¹ Scheid, “Shintō Shrines”, 76-80.

³⁸² Jingūji (神宮寺) ya da Jinganji (神願寺) VIII. yüzyılda Şinto Mabetleri kompleksinde inşa edilen ve Budist tanrılarına atfedilen, onları kutsayan Mabetler anlamına gelmektedir. Senkretik yapının bir örneği olarak Şinto Mabetleri (Shrine) ve Budist Tapınakları (Temple) özelliklerini göstermesi bakımından “Shrine-temple” olarak adlandırılır. bk. Sala, *The Yōtenki: Kami Identities in Medieval Sannō Shintō*, 85; Keyworth, “Copying for the Kami: The Manuscript Set of the Buddhist Canon Held by Matsuno'o Shrine”, 164 7. dip.

³⁸³ “Shintō”, Encyclopedia.com.

gerçekleştirilmiştir. Bu durum da Çin ataerkil aile yapısının ve Budist eğitimin bir parçası olan keşişlik hayatının Japon toplum yapısı üzerindeki somut bir izdüşümünü oluşturmaktadır. Şintoist-Budist mabetlerinin ilk inşasındaki temel anlayış, Jinjalardaki Kamilerin gücünü Budist anlayış ve ritüellerle arttırma ve onların öfkeli, keskin karakterlerini yumuşatma ve olgunlaştırma olarak ifade edilebilir. Bu yapılarda ortaya çıkan iyi Karmaların, Kamilerin gücünü arttırdığı gibi Budist Dharma'nın gelişimine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.³⁸⁴ Jingūji yapılarının inşasıyla ilgili çeşitli efsanelerde, Kamilerle ilgili kehanetler anlatılmaktadır. Örneğin, “Kehi Jingūji” adlı Jingūjinin inşa edilmesi, Fujiwara no Muchimaro'nun³⁸⁵ bir rüyasına dayandırılmaktadır. Muchimaro'nun rüyasına göre, bir kutsal varlık ona görünmüş, bu varlık ona Karması nedeniyle bir sonraki hayatında acı çeken bir Kaminin bedeninde reenkarne olacağını haber vermiş ve Kami bedeninden vazgeçmeyerek Buda'nın yolunu seçmesini, bir Budist tapınağı inşa etmesini istemiştir. Rüyasını bir keşişe yorumlatan Muchimaro, kendisine görünen varlığın Kami Kehi (氣比神) olduğunu öğrenmiş, Kehi Jinjasının yanına bir Tera inşa ederek bu kompleks yapının Jingūji olarak anılmasını sağlamıştır. Japon literatüründe bunun gibi kehanet örneklerine rastlanması, Jingūjilerin inşasını Kamilerin isteklerine bağlamaktadır.³⁸⁶

Yan yana inşa edilen iki farklı mabedi birleştiren bir yapı olarak Jingūjilerde Budist keşişler, ızdırap içinde olduğu ve Budist kurtuluşa ihtiyacı olduğu düşünülen Jinja Kamileri için Sutralar okumuş ve onlara adaklar adanmış, ritüeller gerçekleştirmişlerdir. Kamiler adına gerçekleştirilen bir ritüel örneğine, Kochinski'nin aktarımıyla, “Usa Hachimangū Mirokuji'nin Kurucu Efsanesi” (Usa Hachimangū Mirokuji Konryū Engi, 宇佐八幡宮弥勒寺建立縁起, 844) adlı eserde rastlanmaktadır. Anlatıya göre, Kyushu'da çıkan bir isyanı bastırmak için Kami Hachiman'dan yardım isteyen merkezi hükümet, bu yardım sonucunda isyanı bastırmış fakat Hachiman kanlı katliama katıldığı için bir kehanet aracılığıyla pişmanlığını dile getirmiştir. Hachiman, ölenlerin ruhlarını yatıştırmak ve olumsuz Karmayı ortadan kaldırmak için bir Budist ayini olarak kuşlar, balıklar vb. canlıların özgürleştirilmesini içeren “Hayvan

³⁸⁴ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 9-11.

³⁸⁵ Fujiwara no Muchimaro (藤原武智麻呂, ö. 737) Fujiwara Ailesi'nden bir saray mensubudur, Sakyō bölgesindedir. 737'de çiçek hastalığı salgını sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Oğlu Fujiwara no Nakamaro (藤原仲麻呂, 706-764) “Muchimaro Kronikleri” (The Chronicle of Muchimaro, 武智麻呂伝) adlı eserinde babasının erdemli karakterini ve başarıları ele almıştır. Ayrıca yukarıda ele alınan kehanet de bu eserde kendisine yer bulmaktadır. bk. Mikael Philip J. Bauer, “The Chronicle of Muchimaro The Lower Part of the History of the Fujiwara House By the Monk Enkei 延慶”, *ASIA* 73/2 (2019), 203-204.

³⁸⁶ Lisa Kochinski, “Negotiations Between the Kami and Buddha Realms: The Establishment of Shrine-Temples in the Eighth Century”, *Journal of Asian Humanities at Kyushu University* 1 (2016), 41-42.

Salıverme” (Hōjōe 放生会) kefaretni gerçekleştirmelerini istemiştir. Hachiman’ın bu talebi, bir Şaman-Keşiş olan Hōren (法蓮) tarafından gerçekleştirilmiş ve sonrasında 737’de Hachiman’a atfedilen Jinjanın yanına keşişlerin ve yerel klan üyelerinin yardımıyla büyük bir tapınak inşa edilmiştir. Bu kompleks de “Usa Hachimangū Mirokuji” adı verilen bir Jingūjiyi oluşturmuştur.³⁸⁷

Jingūjilerde, Jinjaların yanına inşa edilmesi nedeniyle, Şinto din adamlarının görev yaptığı bilinmekle birlikte Kamilerin kurtuluşu için Budist Sutraları okumak ve “Üç Hazine”ye sığınma ayinleri gibi çeşitli ritüellerin, Shasō Budist keşişlerince gerçekleştirildiği görülmektedir.³⁸⁸

Nihongi’de Kamilerin kendi kutsal alanlarını koruduklarına, bu alanlara müdahale veya zarar verme durumunda felaketlere sebep olduklarına dair anlatımlar mevcuttur. Bu kutsal alanlar kimi zaman bir ağaç, kimi zaman ise belirli Kamilere atfedilen Jinjalar olmuştur. Bu alanlara yönelik Budist müdahaleler ve sınır ihlalleri de rivayetlerde geçtiği şekliyle cezasız kalmamıştır. Örneğin İse’de yer alan bir Jingūji, İse Kamilerinin meskenine yakın inşa edildiği ve onların kutsal bölgelerini ihlal ettiği gerekçesiyle, aralıksız yağmur ve fırtınalara maruz kalmış, dolayısıyla 772 ve 780 yıllarında iki kez taşınmak durumunda kalmıştır.³⁸⁹

Meiji Dönemi’nde Şintoizm ve Budizm’e yönelik ayrıştırma politikaları (Shinbutsu Bunri), mabet yapısını da etkilemiştir. Haibutsu Kishaku,³⁹⁰ Şinto mabetlerinde Budizm’e ait insan eliyle yapılmış unsurların ve eserlerin yeniden yapılanmasını zorunlu kılmıştır.³⁹¹

2.3.2. Budist Mabedi

Budizm’de mabet, Tera (寺) ve Jiin (寺院) gibi kavramlarla isimlendirilmiştir.³⁹² Budizm’in Japonya’ya ilk ulaştığı dönemde, Teralar Jinjadan ayrı yapılar olarak mevcuttur. Zaman içerisinde Teraların Jinjalara yaklaştırıldığı, yakın komplekslere inşa edildiği, hatta bu

³⁸⁷ Kochinski, “Negotiations Between the Kami and Buddha Realms: The Establishment of Shrine-Temples in the Eighth Century”, 39-43.

³⁸⁸ Kochinski, “Negotiations Between the Kami and Buddha Realms: The Establishment of Shrine-Temples in the Eighth Century”, 44.

³⁸⁹ *Nihongi - Chronicles of Japan from The Earliest Times to A.D. 697*, 1972, 2/282-284; Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 21-22.

³⁹⁰ Budizm’i ortadan kaldırmak, Budist resimleri tahrip etmek amacını taşıyan bu anlayış, Meiji Dönemi’nde Şintoizm’i devlet dini olarak benimsetmek amacını taşımıştır. bk. Encyclopedia.com, “Haibutsu kishaku” (Erişim 01 Temmuz 2023).

³⁹¹ Meri Arichi, *Hie-Sanno Mandara: The Iconography of Kami and Sacred Landscape in Medieval Japan* (London: University of London, PhD Thesis, 2002), 12.

³⁹² Scheid, “Shintō Shrines”, 75.

iki yapının ortak bir yapı içerisinde birleştirildiği görülmüştür. Honji Suijaku paradigması içerisinde, Kami mabetlerinin Budist tapınaklarına dahil edilmesi, mabet ve tapınakların yakın bir yerleşke içerisinde yapılanması bu duruma bir örneklik teşkil etmektedir.³⁹³

Budizm'in Japonya'ya ulaştığı ilk dönemlerde Budist mabetler daha çok aile tapınağı/Ujidera şeklinde inşa edilmiştir.³⁹⁴ Ujideralar, aristokrat ailelerce Kore'den getirilen Buda heykelleri ve Budist Sutralarının belirli bir mekânda korunması amacıyla inşa edilmiştir. Bu durum, Japonya'da Budizm'in ilk olarak aristokrat ailelerce desteklenmesinin bir yansıması olarak kabul edilebilir. Taika Reformu ile, hükümet eliyle Budist tapınakları inşa edilmeye başlanmıştır.³⁹⁵ Sonraki dönemler (Nara-Heian) Budist okullarının da sayısının artmasıyla birlikte bu okullara ait tapınak kompleksleri inşa edilmiştir.³⁹⁶

Heian Dönemine tarihlendirilen,³⁹⁷ IX. yüzyıldan itibaren yayılmaya başlayan ve Jingūjinin bir formu olarak değerlendirilen Miyadera (宮寺), Budist Tapınakları bölgesinde Kamileri kutsamak için inşa edilen mabetlerdir. Özelleştirilmiş bir silsileyle, Jinjaların yanında yer alan Jingūjilerden farklı olarak Miyadera, Jinjanın işlevlerini bünyesinde barındırmaktadır. Miyaderalar hem Jingūji hem de Jinja özelliğiyle bilinmektedir. Miyaderalar, Budist mabet keşişleri Shasōlar tarafından yönetilmiştir. Miyaderada kutsanan Kami, “Shōjin no Kami” (Aydınlanmış Tanrılar, 精進の神) olarak kabul edilmiş ve Kamilere ibadet, et ve balıktan kaçınmak gibi Budist yasaklarına uygun olarak yürütülmüştür.³⁹⁸ Shasōların yanında, Kannushiler de ritüellerde küçük görevlere sahip, ikincil statüde sorumlu olarak yönetimde yer almışlardır. Kami Tapınağı olarak anlamlandırılan Miyaderalar, Budist rahipler tarafından kurulan ve yönetilen, ana ibadet anlayışının Kami üzerinde yoğunlaştığı tapınaklar olarak önem kazanmaktadır. Miyadera keşişlerinin, evlenebilmeleri ve mevkilerini oğullarına devredebilmeleri nedeniyle dönemin Budist keşişlerinden ayrıldığı görülmüştür. Kendi Kami ritüellerini yürüten yerleşik bir keşiş klanı olmaması yönüyle de Jingūjilerden ayrılmaktadır.³⁹⁹

Budizm'in Japonya'ya ilk ulaştığı dönemlerde, bu coğrafyada gelişebilmek için kültürene ve inancına uyumlu olma politikası zamanla yerini daha eşit uçlu bir senkretizme

³⁹³ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 1.

³⁹⁴ Örneğin VI. yüzyılda, Soga ailesinden Soga no Umako tarafından inşa edilen Asukadera/Hōkōji bir Ujidera örneğidir. bk. Deal - Ruppert, *A Cultural History of Japanese Buddhism*, 23.

³⁹⁵ Deal - Ruppert, *A Cultural History of Japanese Buddhism*, 48.

³⁹⁶ Örneğin 716'da inşa edilen Gangōji Tapınağı, Nara Dönemi Sanron Okulu'yla ilişkilendirilmektedir. Deal - Ruppert, *A Cultural History of Japanese Buddhism*, 30 19. dip.

³⁹⁷ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 29.

³⁹⁸ Sala, *The Yōtenki: Kami Identities in Medieval Sannō Shintō*, 85-86.

³⁹⁹ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 26.

bırakmıştır. İlk dönemler Jinjaların yanına inşa edilen Tera anlayışı, zamanla yerini Teraların yanına inşa edilen Jinjalara bırakmıştır. Bu iki farklı senkretik yapının birlikte var olmaya başladıkları görülmüştür.⁴⁰⁰ Bu durum, Budizm'in artan etkisine ve gücüne yönelik önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

2.4. Ritüel Eksenli Şintoist-Budist Etkileşim

Ritüel eksenli etkileşimler, büyük oranda mabet merkezlerinde gerçekleşen etkileşimlerden doğrudan etkilenmiştir. Heian Dönemi'ne tarihlendirilen Şintoist-Budist mabetleri Jingūjilerin inşa edilmesiyle birlikte, bu yapılara ve buralarda icra edilen ritüellere yönelik yorum farklılıkları görülmüştür. Bazı mabetler özellikle ritüeller noktasında Kami ve Buda ritüellerinin birbirine karıştırılmaması, ayrı icra edilmesi gerektiği yönünde kararlar almışlardır. Bu mabetlerden biri de 804'te aldığı kararla İse Mabedi olmuştur. İse Mabedi'nin 816'daki Başkeşişi (*Daijingūji*) Ōnakatomi Kiyomochi hem Kami hem de Buda ritüellerini beraber gerçekleştirdiği gerekçesiyle cezalandırılmış ve görevinden uzaklaştırılmıştır. Bu örnek üzerinden bazı çevrelerde Kami ve Buda ritüellerinin birbirinden izole edilmeye çalışıldığı görülmektedir.⁴⁰¹

871'de yürürlüğe giren Jōgan Shiki (貞観式) kanunları, imparatorların tahta çıkma töreni Daijōe (大嘗会) süresince saray bölgesi ve illerdeki dini törenlerde Budist ayinleri icra edilmesini yasaklamıştır. Ayrıca, perhiz dönemi boyunca keşişlerin saraya girmelerine izin verilmemiştir. Bu ve benzeri emperyal nitelikli, Kamilere yönelik ritüellerin Budist etkiden korunma çabasıyla öz yapısını muhafaza ettiği düşünülmüştür.⁴⁰²

Bu ayrıştırmaların yanında mabetlerde gerçekleştirilen ritüellerde, kimi unsurlar Şintoizm karakterli olurken kimilerinin Budist bir kaynağa sahip olduğu görülmüştür. Bazı durumlarda, bu ayrıştırma yeterince berrak olmasa da iki dinin tarihsel süreçlerdeki senkretik doğasının ritüel uygulamalarına da yansıdığını söylemek mümkündür.⁴⁰³

2.4.1. Mabet Perspektifli Ritüel

Şinto ve Budist mabetlerinde ritüellerin arınma, dua ve sunu merkezli gerçekleştiği görülmektedir. Bu uygulamalar, ritüellerin senkretik yapısını, Şintoist-Budist mabetlerindeki

⁴⁰⁰ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 14.

⁴⁰¹ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 21-22.

⁴⁰² Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 22.

⁴⁰³ Teeuwen - Rambelli, *Buddhas and Kami in Japan*, 30-31.

benzerlik ve farklılıkları inceleme bakımından dikkate değerdir.

2.4.1.1. Arınma

Kutsal bir alan, onu profan alandan ayırmak adına çeşitli arınma ritüellerinin uygulanmasını gerektirmektedir. Arınma ritüellerinin genel amacı, kişinin kutsal bir bölgeye girdiğinin bilincinde olmasına dayandırılmaktadır. Jinja ve Teralar da çeşitli arınma ritüellerine sahip kutsal mekanlar olmuşlardır. Arınma ritüelleri, Jinja veya Tera alanlarına hem girerken hem de içindeyken yapılmakta, insanları sembolik olarak Kami ve Buda alemine yaklaştırmak, dünyevi kirlilikleri ortadan kaldırmak amacını taşımaktadır.⁴⁰⁴

Arınma ilk olarak kişinin kutsal bir mabede gideceğini planlaması ve kendini zihinsel olarak bu olaya hazırlamasıyla başlamaktadır. Jinjalarda arınma, giriş kısmından başlamakta, Torii kapılarından geçen kişi arınma uygulamalarının ilk adımını gerçekleştirmiş olmaktadır. Jinja alanına girdikten sonra fiziksel ve manevi bir arınma sağlayan, kişinin ellerini yıkadığı ve ağzını çalkaladığı bir yer olarak Temizuya yer almaktadır. Temizuyalarda arınma, burada bulunan uzun kulplu bambu kepçeyi sağ ele alıp suya batırmak ve ardından suyu sol elin üzerine dökmek, sonrasında sol ele alıp sağ eli temizlemek, ardından ağzı çalkalamak şeklinde gerçekleştirilmektedir. Mabete içerisinde ise su, tuz ve ateş temizleyici unsurlar olarak arınma ritüellerinde kullanılmaktadır.⁴⁰⁵

Budist tapınaklarında da Temizuya ritüeli uygulama alanına benzer yapılar mevcut olmuştur, yani su Japon Budizmi için de arınma yollarından biri kabul edilmiştir. Bu arınma ritüelleriyle insanların, Buda'nın durumu gibi, "Saf Beden, Saf Konuşma ve Saf Zihne" sahip olacağına inanılmaktadır. Suyun yanında, bazı Budist tapınaklarının girişinde arınma için tütsü dumanının kullanıldığı da görülmüştür. Ancak Şinto tapınaklarında bu tarz bir uygulama kullanılmamaktadır.⁴⁰⁶ Budist tapınaklarında da ateş temizleyici özelliğe sahip bir unsur olarak arınma ritüellerinde görülmektedir.⁴⁰⁷ Arınma ritüellerinde kullanılan unsurların ve arınma uygulamalarının büyük oranda benzediğini söylemek mümkündür.

⁴⁰⁴ Emily Ann Teresa Laninga, *Localities of Symbolic Expression and Meaning: Temples and Shrines of Kyoto, Japan* (Okanagan: The University of British Columbia, Master Thesis, 2013), 56.

⁴⁰⁵ Laninga, *Localities of Symbolic Expression and Meaning*, 47, 52, 56-57.

⁴⁰⁶ Koji Suga, "Why Do Temples and Shinto Shrines Have Similar Water Fonts? Buddhist Temples in Japan Have Water Fonts Similar to Those Seen at Shinto Shrines.", *Kokugakuin University* (05 Eylül 2016).

⁴⁰⁷ Carmen Sapunaru Tamas, "The Ritual Significance of Purification Practices in Japan", *Kwansei Gakuin University Humanities Review* 19 (2014), 5-6.

2.4.1.2. Dua

Şinto ve Budist mabetlerinde dua ritüelleri, büyük oranda benzerlik göstermektedir. Örneğin, dua ederken eller birleştirilir, tanrıların önünde saygıyla eğilir. Şinto mabetlerinde duadan önce gerçekleştirilen bir uygulama olarak el çırpma ve Kamileri çağırma anlayışı Budizm’de mevcut değildir. Budistler, tanrılarının dua için her zaman hazır olduğunu, onları çağırmaya gerek olmadığını düşünmektedirler. Fakat bu iki uygulamanın, mabet yapılarındaki senkretizmle birlikte yer değiştirdiği de görülmektedir.⁴⁰⁸

Saygı dili ile söylenen güzel ve doğru sözlerin iyi etkiler yaratacağına inanılmış, kelimelere belirli bir kutsallık atfedilmiştir. Şinto din adamları, dua ritüelinin tamamen Şintoist kökenli olduğunu iddia etseler de Budist dualarından, mantralarından ve büyülü hecelerinden etkilendiği yadsınamaz bir gerçekliktir.⁴⁰⁹

2.4.1.3. Sunu

Sunular, insanların Kamilere ve Budalara şükranlarını göstermelerinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Sunuların biçimleri ve türleri bağlama bağlı olarak değişebilmekte ve sembolik anlamlara sahip olabilmektedir. Sunular, bir Şinto ve Budist tapınağının ana salonundaki bir sunakta sunulabildiği gibi evlerde bulunan Kamidana (神棚)/Butsudanda (仏壇) da sergilenebilmekte, parasal bağışları veya çeşitli yiyecek/içecekleri içerebilmektedir. Yiyecek/içecekler belirli bir tanrısallığa sunu olarak sunulduğunda kutsallık kazanmaktadır.⁴¹⁰

Kami ve Budalara yönelik sunular birbirinden farklılaşabilmektedir. Yiyecek sunuları “tuzlu” veya “şekerli” olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Tuz ile ilgili sunuların Kamiye, şekerle ilgili sunuların ise Budaya yönelik olduğu iddia edilmektedir. *Shinsen* (神饌, Şinto tanrılarına yönelik) sunularının tipik olarak tuz, su ve pişmemiş pirinç şeklinde temelde üç element içerdiği, *Bukku* (仏供, Budist tanrılara yönelik) sunularının ise pişmiş pirinç ve çay içerdiği, vejetaryen olma bakımından et, Budist perhize uymadığı için ise Sake (bir tür içki) ve Goshin’i (tadı güçlü beş bitki; zencefil, pırasa, frenk soğanı, sarımsak ve arpacık soğan)

⁴⁰⁸ Ian Reader, *Religion in Contemporary Japan* (London: Macmillan Press Ltd., 1991), 1-2.

⁴⁰⁹ John K. Nelson, *A Year in The Life of A Shinto Shrine* (Seattle & London: University of Washington Press, 1996), 79.

⁴¹⁰ Laninga, *Localities of Symbolic Expression and Meaning*, 109-110.

içermediği görülmektedir.⁴¹¹

Farklılıklara rağmen Şinto ve Budist sunuları çeşitli benzerlikleri de içermekte, uygulama noktasında ortak noktalara sahip olabilmektedir. Şinto ve Budist sunuları büyük oranda taze sebze/meyve, çiçek, şekerleme kullanımını içermektedir. Şintoist sunularda sebze kullanımının, Budizm ile geliştiğini söylemek mümkündür. Budizm'in kansız sunu anlayışı, Şinto sunularını da etkilemiştir. Şintoist sunularda kullanılan balık ve etin yerini vejetaryen soya fasulyesi almıştır. Ayrıca çay sunularının da Budizm ile bir kültür olarak Japonya'ya entegre edildiğini söylemek mümkündür.⁴¹² Sunular, kişilerin tanrılardan kişisel dilekleri olduğu zaman sunulabildiği gibi, festivaller gibi özel günlerde de sunulabilmiştir. Kırsal bölgelerde herhangi bir Şinto festivalinde Budist tapınağına da sunuların bırakıldığı görülmüştür. Bu durum, sunuların büyük oranda benzerliğinden ve senkretizmden kaynaklanmaktadır.⁴¹³

2.4.2. Geçiş Evreleri Perspektifli Ritüel

Japonya'da dini yapının Şintoizm-Budizm eksenindeki senkretik yapısı, geçiş evreleri perspektifli ritüellerde de ortaya çıkmıştır. Bu noktada doğum, evlilik, ölüm gibi uygulamalarda gerçekleştirilen ritüellerin Şintoizm'e veya Budizm'e ait olarak ayrışmadığını, tarihsel süreç içerisinde beraber sistemleştikleri için dini merkezietten uzaklaşarak Japonya'ya özgü ritüeller olarak uygulandığını savunan görüşler söz konusudur. Bununla birlikte, Herman Ooms⁴¹⁴ gibi bazı tarihçiler Japonya'da geçiş evreleri ritüellerinin Şintoizm ve Budizm arasında paylaştırıldığını, bir iş bölümü örneğinde Şintoizm'in yaşam döngüsü içerisinde yer alan ritüellerle ilgilenirken Budizm'in ölümlere ait ritüelleri sistematize ettiğini savunmaktadır.⁴¹⁵

⁴¹¹ Jane Cobbi, "Sonaemono - Ritual Gifts to The Deities", *Ceremony and Ritual in Japan*, ed. D. P. Martinez - Jan Van Bremen (London: Routledge, 1994), 201-203.

⁴¹² Michael Ashkenazi - Jeanne Jacob, *Food Culture in Japan* (London: Greenwood Press, 2003), 7, 20, 145, 159-161.

⁴¹³ Martinez, "The Dead: Shinto Aspects of Buddhist Ritual", 202.

⁴¹⁴ Herman Ooms (1937-) Belçika'da doğmuş ve ilk eğitimini orada almıştır. Tokyo Üniversitesi'nde Din Antropolojisi alanında yüksek lisans tezini tamamlamış, Chicago Üniversitesi'nde ise Japon Tarihi alanında doktor unvanını almıştır. Araştırmalarında antropolojik yaklaşımları, entelektüel tarihi ve eleştirel teoriyi birleştirmiştir. Erken modern dönem Japon tarihi, Japonya'daki dinler tarihi konularında araştırma dersleri vermiştir. 1985'te kaleme aldığı *Tokugawa Ideology: Early Constructs, 1570-1680* adlı eser, önemli eserlerinden biridir. bk. UCLA, College, Social Sciences, History, "Herman Ooms Professor Emeritus" (Erişim 12 Temmuz 2023).

⁴¹⁵ Martinez, "The Dead: Shinto Aspects of Buddhist Ritual", 199.

2.4.2.1. Doğum Ritüeli Eksenli Etkileşim

Japonya’da doğum ritüelleri, Heian Dönemi gibi çok erken tarihlerden itibaren uygulanagelmıştır.⁴¹⁶ Japonya’da doğum ritüellerinin, çoğunlukla Şintoizm’e göre gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Japonlara atfedilen, “Biz Şintoist doğarız...” ifadesiyle bu durum desteklenmektedir.⁴¹⁷ Bebek doğduğunda hastane tarafından doğum belgesi düzenlenir, baba bu belgeyle birlikte iki hafta içinde bebeğin adının *Koseki* (戸籍) adı verilen aile kütüğüne kaydedilmesi için yaşadığı şehrin müdürlüğüne başvurur. Bebek doğumunun yedinci gününde, koruyucu tanrılar tarafından doğumun kutsanması için Şinto mabedine götürülür. Bu ziyaret *Omiyamairi*⁴¹⁸ olarak adlandırılmaktadır. Sonrasında ise bir aile yemeği (*Oshichiya*)⁴¹⁹ düzenlenmektedir.⁴²⁰

Edo Dönemi’nde, Ujigami kategorisinin bir alt kolu olarak *Ubusunagami* (産土神) anlayışı ortaya çıkmıştır. “Bir kişinin doğduğu yerin Kamisi” anlamına gelen Ubusunagami, yeni doğan bebeklerin doğduğu yerin de kutsal bir mekân olarak atfedilmesine neden olmuştur. Örneğin, Edo Dönemi’nde bebekler sağlıklı doğduğunda aileler Şinto mabetlerine giderek Ubusunagami tanrılarına dua etmiş ve sağlık halinin devamını talep etmişlerdir.⁴²¹ Zamanla Ubusunagami’ye verilen önemin azaldığı ve koruyucu Kami kategorisine dahil edildiği görülmüştür.⁴²²

Geleneksel Şintoist uygulamalarının yanında Japon Budistler ise bebeklerini Budist mabede ya da atalarının mezarına götürerek onların Buda ve atalarının öğretilerinin takipçisi olacağını vadetmişlerdir.⁴²³ Şintoizm’in halihazırda yaşanan hayata odaklanmasına rağmen

⁴¹⁶ Cahit Kahraman, “Japon Doğum ve Çocukluk Dönemi Geçiş Törenlerinde Şinto Olgusu”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 40/1 (2016), 77.

⁴¹⁷ Halil İbrahim Şenavcu, *Dünden Bugüne Japon Budizmi: İnanç ve Uygulamaları* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015), 159.

⁴¹⁸ Omiyamairi (お宮参り) veya diğer bir adıyla *Hatsu Miyamairi*, bebeğin ilk mabet ziyareti olarak önem kazanmaktadır. Doğumdan önce uygulanabildiği gibi doğumdan sonra yedinci ve yüzüncü günlerde de gerçekleştirilebilmektedir. bk. Naoko T. Miyaji - Margaret Lock, “Monitoring Motherhood: Sociocultural and Historical Aspects of Maternal and Child Health in Japan”, *Daedalus* 123/4 (1994), 92; Şenavcu, “Şintoizm’deki Tanrı İnancının Japon Sosyal Yaşamına Etkisi”, 82; Yoko Taniguchi, “The Pursuit of Well-being by Elderly Japanese Women and the Symbolism of Bridal Noren Door Curtains”, *Senri Ethnological Studies* 80 (2013), 59.

⁴¹⁹ Oshichiya (お七夜) “İsim Verme Töreni” olarak da bilinmekte, evlerde yakın akrabaların toplanmasıyla gerçekleştirilmekte ve bebeğin güzel bir hayat sürmesi için yapılan duaları içermektedir. bk. Şenavcu, “Şintoizm’deki Tanrı İnancının Japon Sosyal Yaşamına Etkisi”, 82.

⁴²⁰ Kōdō Matsunami (ed.), *A Guide to Japanese Buddhism* (Japan: Japanese Buddhist Federation, 2004), 33.

⁴²¹ Kahraman, “Japon Doğum ve Çocukluk Dönemi Geçiş Törenlerinde Şinto Olgusu”, 77.

⁴²² Nobutaka vd., *Shinto - A Short History*, 123.

⁴²³ Matsunami, *A Guide to Japanese Buddhism*, 33.

Budist reenkarnasyon inancının Japon toplumunda yansımaları, doğumun döngüsel bir yapı içerdiği düşüncesi, Budizm ile birlikte yaygınlık kazanmıştır.⁴²⁴ Böylece doğum ritüelleri, bu silsilenin yeni bir başlangıcı olarak değerlendirilmiştir.

2.4.2.2. Evlilik Ritüeli Eksenli Etkileşim

Erken dönemlerde Japonya’da evlilik törenleri, geleneksel Şinto tarzında, mabetlerde icra ediliyor olsa da Budizm ve Hristiyanlığın bölgeye ulaşması ve yaygınlık kazanmasıyla bu durum değişime uğramıştır. Düğünler mabetlerde, otellerde, düğün salonlarında gerçekleştirilebilmektedir.⁴²⁵ Mabetlerde veya otellerde gerçekleştirilen törenlerde, nikah din adamları tarafından kısılmaktadır.⁴²⁶ Evlilik törenlerinin iki ana bileşeni bulunmaktadır, bunlardan biri Şinto karakterine sahip dini bir tören, diğeri de onu takip eden seküler bir kutlamadır.⁴²⁷

Şintoizm’de evlilik ritüeli, Şinto keşişleri veya Şinto mabedinden icazet almış bir kişi ve ona yardım eden iki Miko tarafından gerçekleştirilmektedir. İlk olarak damat evlilik yeminini okumakta, sonrasında Miko evlilik yüzüklerini getirmekte ve son olarak tanrılara dualar edilmektedir.⁴²⁸ Budist evlilik törenlerinde ise Buda’ya tütsüler yakılmakta, gelin ve damat Buda’nın Üç Hazinesi’ne saygıyı simgelemesi için ona sunulan kutsal Sakeden üç kez içmekte ve son olarak evlilik yüzükleri takılmaktadır.⁴²⁹ Senzodana⁴³⁰ ve Butsudan, geçiş dönemi ritüellerinden evlilik için önemli bir işleve sahip olmuştur. Evlenen çiftler, atalar için hazırlanan ev sunaklarında eşlerini atalarına tanıtmışlardır.⁴³¹

Şinto tarzı evlilik törenleri *Shizen Shiki* (Tanrılar Önünde İbadet),⁴³² mabetlerde

⁴²⁴ Aidan Rankin, *Shinto: A Celebration of Life* (UK: John Hunt Publishing Ltd., 2010), 12.

⁴²⁵ Klaus Antoni, “Religion and Commercialization: The Shintō Wedding Ritual (Shizenshiki) As An ‘Invented Tradition’ in Japan”, *Japanese Religions* 26/1 (2001), 41.

⁴²⁶ Matsunami, *A Guide to Japanese Buddhism*, 34.

⁴²⁷ Robert J. Smith, “Wedding and Funeral Ritual Analysing a Moving Target”, *Ceremony and Ritual in Japan: Religious Practices in an Industrialized Society*, ed. D. P. Martinez - Jan Van Bremen (New York: Routledge, 1995), 24.

⁴²⁸ Smith, “Wedding and Funeral Ritual Analysing a Moving Target”, 24.

⁴²⁹ Matsunami, *A Guide to Japanese Buddhism*, 34.

⁴³⁰ Senzodana (先祖棚), atalara ait tabletler için Butsudan tipi inşa edilen sunaklar, ata rafı anlamına gelmektedir. bk. Evgeny S. Baksheev, “Becoming Kami? Discourse on Postmortem Ritual Deification in the Ryukyus”, *Japan Review* 20 (2008), 294.

⁴³¹ Richard K. Payne, “Hiding in Plain Sight: The Invisibility of the Shingon Mission to the United States”, *Buddhist Missionaries in The Era of Globalization*, ed. Stuart Learman (Honolulu: University of Hawai’i Press, 2005), 106.

⁴³² *Shizen Shiki* (神前式), Şinto mabetlerinde gerçekleşen evlilik törenlerini ifade eder ve on aşamadan oluşur. Bunlar sırasıyla; “Bedeni ve zihni suyla temizlemek” (*Chouzuno-gi*), “Dini töreni yöneten kimsenin (*Saishu*) mihrabın önünde Sake ve yiyecekleri adaması” (*Kensenno-gi*), “Tüm katılımcılara ve ritüel eşyalarına arınma ritüeli uygulanması” (*Syubatuno-gi*), “Saishu’nun evliliği bildirmesi ve Kamilerin ilahi korumaları için onlara

gerçekleştirilmekte, evliliğin tanrıların izdüşümü, güçlerinin yansıması yoluyla gerçekleştiğine inanılmaktadır. Böylece, evlilik bir ritüel olarak değer kazanmakta, tanrıların inayetinin taşıyıcısı olmaktadır. Edo Dönemi'nde Tokugawa Rejimi Budizm'e evlilik ritüellerini gerçekleştirme yetkisi vermişken, bu durum Meiji Dönemi'ndeki ayrılma politikalarına kadar devam etmiş, Shinbutsu Bunri politikalarıyla Budist kurumlar evlilik törenlerini gerçekleştiremez olmuştur. Bu durum, kısmen de olsa 1945'e kadar devam etmiştir.⁴³³ Günümüzde, kişisel tercihlere bağlı olarak evlilik Şinto veya Budist mabetlerinde icra edilebilmektedir.

2.4.2.3. Cenaze Ritüeli Eksenli Etkileşim

VI. yüzyıldan öncesine ait cenaze ritüelleri ile ilgili bütüncül bir portre çizmek zor görünmektedir. Erken dönem Japon tarihinde, ölümlerin bedenleri kirli kabul edilmiş ve onların hayattayken yaşadığı yapılar terk edilerek ölüm kirliliğinden uzaklaşmaya çalışılmıştır.⁴³⁴ Belirli bir cenaze ritüelinden ziyade bölgesel olarak değişen uygulamalar söz konusu olmuştur. Örneğin erken dönemlerde, ölümler Hocker tarzı,⁴³⁵ taş, tahta, toprak kapların içerisine defnedilmiş, Kofun Dönemi'nde Tümülüs örneklerine rastlanılmıştır.⁴³⁶ Ölümlerin ruhlarının dağlarda yaşadığı, denizleri aşarak ebedi dünyaya gittiği ya da Şinto mitlerindeki kasvetli Yomi Diyarı'na⁴³⁷ indiği düşünülmektedir. Zamanla Budizm'e ait ritüeller Japonya'da uygulama alanı bulmuş, Heian Dönemi'nde aristokrat ailelerce Budist cenaze ritüellerinin uygulanması ölümleri yatıştırmak ve teselli etmek adına yaygınlaşmıştır.⁴³⁸ Cenaze ritüellerinin her kesimden

olan minnettarlığını ifade etmesi" (*Syukusisoujo*), "Gelin ve damadın dönüşümlü olarak üç farklı büyüklükteki bardaklardan Sake içmesi" (*Sankonno-gi*), "Gelin ve damadın Kamilere yemin etmesi" (*Seisino-gi*), "Gelin ve damadın sunağın önünde Tamagushi'yi (Sakaki Ağacının Dalları) sunmaları" (*Tamagushihouden*), "Bütün akrabaların ayağa kalkıp üçe bölünen bardaklardan Sake içmeleri" (*Shinzokusakazukino-gi*), "Saishu'nun adakları bir kenara koyması veya Sake şişelerini çapraz olarak yerleştirilmesi" (*Tessenno-gi*), "Saishu'nun Kamilere saygı göstermek amacıyla başla selamlamada bulunması ve tüm katılımcıların da onu takiben selamlamada bulunması" (*Saishuippai*) şeklindedir. Daha geniş bilgi için bk. Doshisha University Project-Based Learning, "How Is It like? Japanese Traditional Wedding Ceremony 'Shinzen-Shiki'" (06 Kasım 2018).

⁴³³ Antoni, "Religion and Commercialization", 41, 48.

⁴³⁴ Yaşkan, *Şintoizmde İbadet*, 33.

⁴³⁵ Kolların ve bacakların farklı açılarda bükülerek cenin pozisyonunun alınması anlamına gelmektedir. Yarı cenin/Hocker veya tam cenin/Hocker tarzı olarak farklılaşabilmektedir. Gülseren Mutlu, "Anadolu'da Orta ve Son Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri", *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2 (2018), 76.

⁴³⁶ Meyer, *Japan A Concise History*, 24; Hiroshi Kanaseki - Makato Sahara, "The Yayoi Period", *Asian Perspectives* 19/1 (1976), 24; Karaböcek, "Japonya'da Sistemli Bir Din Anlayışının Şekillenmesinde Çin Etkisi: Yamato Dönemi ve Sonrası", 425.

⁴³⁷ Ölümler diyarı olarak bilinen Yomi (黄泉), Japon mitolojisinde gördüğümüz şekliyle İzanagi'nin ateş tanrısını doğururken ölmesi üzerine gittiği, ölüm kirliliğini içeren bir yerdir. Meyer, *Japan A Concise History*, 27.

⁴³⁸ Jacqueline I. Stone - Mariko Namba Walter (ed.), *Death and the Afterlife in Japanese Buddhism* (USA: University of Hawai'i Press, 2009), 1-2.

insanı kapsayacak kadar gelişmesi ise Orta Çağ dönemine dayandırılmaktadır.⁴³⁹

Şintoizm açısından ölüm ve ölü beden kirliliği kabul edildiği için, ölümle ilgili ritüellerin büyük çoğunluğu Budizm'e göre uygulanmaktadır. Ölen kimselerin ruhlarının Kami olacağı düşünülmüş fakat ölü beden kirliliğiyle ilgilenme işi Budizm'e bırakılmıştır. Şintoizm'de ölümlerin reenkarnasyonu anlayışı olmamasına rağmen Budizm ile uygun ritüeller yoluyla ölümlerin Budalık makamına ulaşabileceği anlayışı gelişmiştir. Japonlara atfedilen, "...Budist olarak ölürüz" ifadesi, Japonya'da cenaze ritüellerinin Budist anlayışla uygulandığını göstermek amacını taşımaktadır.⁴⁴⁰ Cenaze törenleri Budist ritüellere göre düzenlense de törenden üç veya daha fazla gün sonra aile üyeleri, ölü ruhun durumu hakkında bilgi almak için Şinto medyumlarına gidebilmiş ve koruyucu nitelikli çeşitli tılsımlar alabilmişlerdir. Burada amaç, ölü ruhların güvenli bir şekilde ölümler diyarına gittiğinden emin olmak olmuştur.⁴⁴¹ Meiji Dönemi'ndeki ayrılma politikalarıyla ve Şintoizm'in devlet dini olarak kabulüyle birlikte ise Şintoizm içerisinde ayrı bir cenaze ritüeli uygulaması geliştirilmeye çalışılmış, bu dönemde cenaze ritüellerine Batı etkisinin yansıdığı görülmüştür.⁴⁴² Fakat, Şinto cenaze ritüellerinin uygulamada belirli imparatorlar dışında yayılmadığı ve bütüncül bir yapıda cenaze ritüellerinin sistemleşmediği gözlemlenmiştir.⁴⁴³

2.4.2.4. Ölüm Sonrası Anma (Yas Törenleri) Eksenli Etkileşim

Japonya'da ölümden sonra ruhları anma uygulamalarının büyük oranda Budizm eliyle şekillendiğini söylemek mümkündür. Ölümden sonra aile, Budist mabedine belli bir miktar para ödeyerek bir Budist ismi (*Kaimyō*, 戒名) satın almaktadır. Ölümden sonra kırk dokuzuncu güne kadar her yedi günde bir, yüzüncü günden sonra ise 1, 3, 7, 13, 25, 33, 50. günlerde olacak şekilde anma ritüelleri düzenlenmektedir.⁴⁴⁴ Ölümün ilk yılı, ölümler için yapılması gereken Budist ayinleri ile doludur. Ölümden bir yıl sonra, Nyugeshi'nin (Bireysel Olarak Hatırlanan Ölü Ruhlar) yeryüzüne ilk dönüş zamanında düzenlenen yaz festivali Bon (O-Bon), Şinto ve Budist uygulamalarının kaynaşmasının bir örneğini sunmaktadır. Bon festivalinde ölümlere çeşitli ikramlar sunulmakta, ölü ruhlar mabetlerde ve evlerdeki anma köşelerinde anılmakta, onlar adına dualar ve Sutralardan bölümler okunmaktadır. Dış mekân kutlamalarında ise

⁴³⁹ Susuz Aygöl, *Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık*, 243.

⁴⁴⁰ Şenavcu, *Dünden Bugüne Japon Budizmi: İnanç ve Uygulamaları*, 159.

⁴⁴¹ Martinez, "The Dead: Shinto Aspects of Buddhist Ritual", 203-204.

⁴⁴² Antoni, "Religion and Commercialization", 48.

⁴⁴³ Natacha Aveline-Dubach, "The Change in Sacred Space under the Pressure of Land Markets in Central Tokyo", *Annual conference of the Association of Asian Studies* (San Francisco, 2006), 9.

⁴⁴⁴ Şenavcu, "Japon Dinleri", 279-280.

belirlenen bir yer için Torii'ye benzer *Chaya* adı verilen bir giriş kapısının kullanıldığı görülmüştür. Bu mekanlardan başıboş ruhları uzak tutmak için ateş yakılmış ve ateşin içerisinde zehirli otlar yakılarak bu ruhlar ritüelden uzak tutulmaya çalışılmıştır. Bu uygulama, Şintoizm'in Şamanik özelliği ile irtibatlandırılmaktadır.⁴⁴⁵ Ölü ruhları anma uygulamaları Şintoist ve Budist anlayış bağlamında çeşitlenebilmektedir.

2.4.2.4.1. Kuyō Ritüeli

Budizm'de adanmışlık veya dua maksadına sahip, Buda'ya ve çeşitli kutsal güçlere karşı bir saygı ve tapınma duygusuyla sunular sunmayı gerektiren, evde veya tapınakta uygulanan törensel "Puja" ritüeli, Japon Budizmi'nde "Kuyō" formuna dönüşmüştür.⁴⁴⁶ Bu ibadet tanrısal varlıklara yapılmakla birlikte, Japon Budizmi'nde ölü ruhlarla karşı onların ızdıraplarını dindirmek, onları teselli etmek, ruhların yolculuklarını kolaylaştırmak adına yapıldığı bilinmektedir. Kuyō Ritüeli, ölü ruhların ardından onların iyiliği, diğer aleme rahat bir şekilde geçişleri, kinci ruhlarla dönüşüp yaşayanlara sıkıntı vermemeleri adına yapılan ve çeşitli alt başlıklara ayrılan ritüellerin genel adıdır.⁴⁴⁷ Ölen kişinin adına değer vermek, onun refahı için geride kalan aile üyelerince yapılan *Tsuizen-Kuyō* (追善供養) ritüelleri,⁴⁴⁸ ölü doğan veya kürtajla alınan bebekler için onların bir sonraki dünyaya gelişlerini kolaylaştırmak adına yapılan *Mizuko-Kuyō* (水子供養),⁴⁴⁹ evcil hayvan sahiplerinin ölen hayvanları adına, onları anmak için yaptıkları *Petto-Kuyō* (ペット供養)⁴⁵⁰ gibi alt ritüellerden oluşmaktadır.⁴⁵¹

Şintoizm'de ölen kimselerin ruhlarının kinci ruhlarla dönüşebileceği anlayışı, Japon Budizmi'nce önerilen Kuyō uygulamalarıyla çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.⁴⁵² Kuyō ritüelleri, ölüm sonrası uygulamaların Şintoist-Budist senkretizmine önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir. Bu ritüellerle, Şintoizm açısından ölen kimsenin ata ruhu veya Kami'ye dönüşeceği, Budist anlayış açısından ise Buda veya Bodhisattva olabileceği, kötü Karma'dan

⁴⁴⁵ Martinez, "The Dead: Shinto Aspects of Buddhist Ritual", 204-205.

⁴⁴⁶ Sotozen.com, "Kuyō" (Erişim 20 Temmuz 2023).

⁴⁴⁷ Stone - Walter, *Death and the Afterlife in Japanese Buddhism*, 230.

⁴⁴⁸ Nam-lin Hur, "Buddhist Mortuary Rituals", *Death and Social Order in Tokugawa Japan* (USA: Harvard University Asia Center, 2007), 142.

⁴⁴⁹ Bardwell Smith, "Buddhism and Abortion in Contemporary Japan: 'Mizuko Kuyō' and the Confrontation with Death", *Japanese Journal of Religious Studies* 15/1 (1988), 4.

⁴⁵⁰ Barbara Ambros, "Petto Kuyō: Changing Views of Animal Spirits in Contemporary Japan", *Handbook of Contemporary Japanese Religions*, ed. Inken Prohl - John Nelson (Leiden/Boston: Brill, 2012), 487.

⁴⁵¹ Angelika Kretschmer, "Mortuary Rites for Inanimate Objects: The Case of Hari Kuyō", *Japanese Journal of Religious Studies* 27/3/4 (2000), 379.

⁴⁵² Stone - Walter, *Death and the Afterlife in Japanese Buddhism*, 230.

kurtulabileceği yorumu yapılmaktadır.⁴⁵³

2.4.2.4.2. Jōbutsu Ritüeli

Jōbutsu (成仏), Buda olmayı, kişinin kendi Buda doğasının farkına varmasını ifade eden bir kavramdır.⁴⁵⁴ Budist reenkarnasyon anlayışı bağlamında, ölüm ve yeniden doğuş arasındaki kırk dokuz günlük bir ara dönem olduğuna inanılmaktadır. Ölen bedenlerin ardından, onların ruhlarının Budalık makamına ulaşmasına yardımcı olması adına, kırk dokuz günlük bir süre zarfında Jōbutsu ritüelleri gerçekleştirilmektedir. Her yedi günde bir ritüel yapılarak bu süre sona erdiğinde kişinin Buda olabilmesi amaçlanmaktadır.⁴⁵⁵ Kuyō ritüellerine benzer bir ritüel olmakla birlikte, daha belirli bir süre aralığını kapsamaktadır. Reenkarnasyon anlayışını temel aldığı için Budist anlayışın daha yoğun olarak yansıtıldığını söylemek mümkündür.

Jōbutsu, “Buda olma” anlamına geldiği gibi zamanla ölüm sonrasına dair ritüellerin sistemleşmesiyle, “mutlu bir ölüm sonrasına sahip olma” ve “huzur içinde bir ruh haline gelmek” anlamlarında da kullanılmaya başlamıştır.⁴⁵⁶ Jōbutsu kavramının genel perspektifine ek olarak, geliştirilen farklı yorumlar da mevcut olmuştur. Bu yorumlar, Buda olma durumunun yalnızca ölümden sonra değil bu dünyada da gerçekleşebilecek bir özellik olduğunu da içerebilmektedir. Bu yorumlar içerisinde dikkat çekenlerden biri de Shingon Ekolü’nün kurucu ismi Kūkai tarafından geliştirilmiştir. Kūkai, “Sokushin Jōbutsu” kavramı ile, ezoterik Budizm yolunun uygulayıcılarının, şimdiki yaşamlarında Budalığa ulaşabileceklerine yönelik bir yoruma sahip olmuş, bu yolun ise Shingon Ekolü’ne bağlı bir anlayış içerisinde mümkün olacağını ifade etmiştir.⁴⁵⁷ Kısacası, Jōbutsu ritüellerinin bu dünya ve öteki dünya anlayışları özelinde farklılaştığını söylemek mümkündür. Jōbutsu’da, Budist anlayış içerisinde şekillenen bir ritüel olarak daha çok Budalık üzerine yoğunlaşıldığı söylenebilir.

⁴⁵³ Hur, “Buddhist Mortuary Rituals”, 142.

⁴⁵⁴ Encyclopedia.com, “Jōbutsu” (Erişim 18 Ağustos 2023).

⁴⁵⁵ Ömer Faruk Yiğiter, *Türklerde ve Japonlarda Ölüm* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 66.

⁴⁵⁶ Ambros, “Petto Kuyō”, 493.

⁴⁵⁷ Donald Drummond, “Looking Back and Leaping Forward: Constructing Lineage in the Shingi-Shingon Tradition of Japan”, *Esoteric Buddhism and the Tantras in East Asia*, ed. Charles D. Orzech vd. (Leiden: Brill, 2011), 822; Damien Keown, *A Dictionary of Buddhism* (New York: Oxford University Press, 2003), “Sokushin Jōbutsu”, 272.

2.4.2.4.3. Anma Köşesi (Kamidana ve Butsudan)

Kami rafı veya sunağı olarak adlandırılan Kamidana, ev ve iş yerlerinde, tren istasyonlarında, gemilerde Kamilere yönelik ibadet için yapılan, içerisinde küçük boyutlu Torii ve Shimenawa bulunan minyatür Şinto tapınakları olarak değerlendirilmektedir. Torii ve Shimenawa, ibadet edenler için Kamidanaların kutsallığını pekiştiren unsurlardır. Kamidana’da kutsanan tanrılar, yerel Jinjalara ait Kamiler olabileceği gibi, iş yerlerinde bulunan Kamidanalar kişilerin mesleğine göre, evlerde bulunan Kamidanalar ise aile fertlerinin Ata Ruhlarına göre çeşitlenebilmektedir. Geleneksel endüstriler ve restoranlar gibi çalışma alanlarında yer alan Kamidanalar, Ebisu veya Daikokuten gibi şans ve bereket tanrılarına adanmış olabilmektedir. Bir keşiş tarafından kutsanan Kamidanalar, minyatür bir aile tapınağı olarak değer görmektedir. Kamidanada bulunduğu inanılan Kamilere, günlük olarak ibadet edilmektedir. Kamidana’ya günlük sunularda (Shinsen) pirinç, tuz, su, çiğ sebze/meyve ve mevsim çiçekleri yer alırken, ölüm yıl dönümü gibi önemli günlerde özel Sake sunuları görülmektedir. Kamidana içerisinde Şintoizm’de kutsal bir değere sahip ve yılın her zamanı yeşil kalan bir bitki olan *Sakaki*’nin dalları yer almaktadır. Kamidanada ayrıca İse Mabedi gibi kutsal mekanlardan alınan tılsımlar (*Omimori*) da görülebilmektedir. Kamidana kullanımı Meiji Dönemi’nde önemli ölçüde artmıştır.⁴⁵⁸ Kamidana ile çok karıştırılan bir unsur olarak Sensodana, “Ata Rafı” anlamına gelmekte ve özellikle ölen ataların kutsanması adına inşa edilmektedir. Şintoist kültür içerisinde, Kamidana ve Sensodana’nın birbiri yerine kullanılan iki kavram olduğu görülmektedir.⁴⁵⁹

Butsudanlar ise, Budist sunağı anlamına gelmekte, Budist ailelerin yaşayan en yaşlı üyelerinin evinde bulunan ve hane halkının atalarını kutsayan yapılar olarak değerlendirilmektedir. Genellikle günlük ya da daha uzun süren aralıklarla Butsudanlarda atalara yönelik ayinler düzenlenmektedir. Ataların bir nevi Butsudanlarda yaşamaya devam ettiğine inanılmakta, aile içerisinde gerçekleşen önemli olaylar, onlara da bildirilmektedir. Butsudanların, atalara ve aile üyelerine bağlılık gibi sosyal ilişkileri geliştirmenin yanında ölen kimsenin yaşayan aile üyelerini rahatsız etmemesi için gerçekleştirilen ölü ruhları yatıştırma ayinleriyle bir çeşit manevi koruma sağladığına inanılmaktadır.⁴⁶⁰

Kamidanalara, Budist Butsudanına benzer yapıdadırlar. Atalara ait sunak, yerden

⁴⁵⁸ Brian Bocking, *A Popular Dictionary of Shinto* (UK: Taylor & Francis, 2005), “Kamidana”, 65; Williams, *Religions of The World: Shinto*, 90-91.

⁴⁵⁹ Martin Heißwolf, *Japanese Understanding of Salvation: Soteriology in the Context of Japanese Animism* (Langham Publishing, 2018), 101.

⁴⁶⁰ Brian Bocking, *A Popular Dictionary of Shinto* (UK: Taylor & Francis, 2005), “Butsudan”, 14.

yaklaşık bir metre yükseklikte, bir tür duvar nişi şeklindedir. Yaygın olarak üç raftan oluşan Kamidanalarda, üst rafta her iki yanında çiçek vazosu bulunan anma tabletleri bulunur, orta rafta bir tütsü kabı ve iki kâse yer alır, en alttaki raf ise yiyecek ve hediye sunularına ayrılmıştır. Japon aristokrat ailelerce Kamidanalarda, ata tanrılarıyla birlikte Budist kökenli tanrılar da kutsanabilmektedir. Dolayısıyla keskin ayrımların olmadığı söylenebilir.⁴⁶¹

⁴⁶¹ Baksheev, “Becoming Kami? Discourse on Postmortem Ritual Deification in the Ryukyus”, 292, 294.

SONUÇ

Japonya’da Şintoizm ve Budizm’in dinler arası ilişkiler perspektifinden ele alındığı bu çalışmada, araştırmanın odağını tanrı, kutsal kişi, mabet ve ritüel anlayışları oluşturmaktadır. Yamato Dönemi’nde kurumsallaşmaya başlayan iki din olarak Şintoizm ve Budizm’in, birbirinden etkilenmeleri kaçınılmaz olmuştur. Budizm Japonya’ya ulaştığında, halihazırda kurumsal bir yapıya sahip olması nedeniyle bu etkileşimde Şintoizm’e göre daha fazla pay aldığını söylemek mümkündür.

Şintoizm’in tanrı anlayışı, Kami ve ata ruhları düşüncesi etrafında şekillenmiştir. Budizm’de ise bu kategori, Buda düşüncesini içermektedir. Kami ve Buda ekseninde gelişen etkileşimde, ilk olarak Budaların Japon yerli tanrı anlayışına dahil edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Başlangıçta, Budalar Yabancı Kami olarak değerlendirilmiştir. Zamanla, Budizm’in siyasi ve dini olarak güç kazanmasıyla ise, Kamiler aşamalı olarak Budist tanrı panteonuna dahil edilmeye başlamıştır. Kamiler, başlangıçta Dharma’nın koruyucusu gibi bir sıfatla nitelendirilmelerine rağmen sonrasında, Budist tanrılardan daha aşağı bir konumda, Budist kurtuluşa ihtiyaç duyan, Buda olma amacıyla olan tanrılar olarak tasvir edilmiş, bu anlayış dolayısıyla Şintoizm’in güçlü birer tanrısı olarak değerlendirilmeleri sorgulanabilir hale gelmiştir. Kamiler ve Budalar benzer özelliklere sahip olsalar da (öfkelenmelerine hastalık ve felaket getirme vb.) İz-Köken metaforuyla (Honji Suijaku) farklı düzlemlerde açıklanmışlardır. Bu paradigmayla, Budalar Kamilerin kökenleri olarak değerlendirilirken, Kamiler Budaların Japon coğrafyasındaki izleri olarak görülmüştür. Kamiler, özünü Budalardan alan, bu özün dışa vurmasının simgesi olarak da kutsalın görüntüsü şeklinde ifade edilen varlıklar olmuşlardır. Dışa vuran, gizemini kaybeden kutsallığın kutsallık derecesinin aynı kalmaması gibi Kamilerin kutsallık derecesi de değişmiştir. Ata ruhlarının ise, hayattayken dünyevi isteklere sahip olmaları ve ölüm kirliliğine bulaşmaları nedeniyle Budist aydınlanmaya ulaşamamış Gerçek Kamiler olarak daha aşağı bir konumda değerlendirildikleri görülmüştür. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, tanrılar Kami olma özellikleri arttığında değer kaybetmekte, Budizm’e ve Buda olmaya yaklaştıklarında ise daha değerli addedilmeye başlamaktadırlar. Tanrılarının tasviri bağlamında ise, bu uygulamanın Japonya’ya Budizm yoluyla ulaşmış olması, Kami tasvirlerinin büyük oranda Buda tasvirlerine benzemesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Kutsal kişi perspektifli etkileşimin unsurları, Şintoizm’de Tennō ve Miko’yu içerirken Budizm’de Bodhisattva ve Budist keşişleri kapsamaktadır. Japon imparatorlarının zamanla Budizm’i desteklemesi, Heian Dönemi’nde ise görevinden emekli olup Budist manastırlarda

yaşamlarını sürdürmeleri onların Budizm açısından da incelenmesini gerektirmiştir. Kutsal hükümdar anlamına gelen Tennō sıfatına sahip imparatorun kutsallığının daha çok Şintoizm açısından değerlendirildiği görülürken, Münzevi İmparator isimlendirmesine sahip olanların manastır hayatına dahil olmak bakımından Budist kutsal özelliği kazandığı ifade edilmektedir. Şamanist özellikleriyle bilinen Şinto mabet görevlileri Mikolar ise ilk dönemlerde Şintoizm içerisinde kutsal bir öneme sahipken, zamanla Budizm'in de etkisiyle yalnızca mabet görevlisi konumuna indirgenmiştir. Mikoların tanrılarla iletişimde aracı konumları, zamanla Budist keşişlere devredilmiştir. Budizm'in kutsal kişisi Bodhisattvalar, Japon coğrafyasında Kamilerle irtibatlandırılmış ve onlar gibi değerlendirilmiştir. Budizm'de kutsal kişi kategorisinde değerlendirdiğimiz bir diğer grup olarak Budist keşişlerin ise Japon toplumunun her alanında yer almaları, hem pratikte hem de dini alanda varlıklarını güçlü bir şekilde konumlandırmaları, onların Japon toplumunca benimsenmesine ve zaman içerisinde burada da kutsallık kazanmalarına neden olmuştur.

Şintoizm'de ve Budizm'de mabet yapılarının, senkretizmin açık bir unsuru olarak önem kazandığı ifade edilmektedir. Şinto Mabedi Jinjaların, içerisinde yer alan unsurlar ve mimarileri noktasında Budist mabetlerden (Tera) etkilendiği görülmektedir. Budizm'in, bölgeye ilk ulaştığı zaman mabetlerini Şinto mabetlerinin yakınına kurması, zamanla Şinto ve Budist mabetlerinin aynı bölgeler içerisinde birleştirilmiş yapılar olarak inşa edilmelerini ortaya çıkarmıştır. Bu yapılara, Jingūji ve Miyaderalar örnek olarak gösterilebilmektedir. Etkileşimin en somut örneklerinden biri olarak değerlendirebileceğimiz bu yapılar, Kami-Buda etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kamilerin Budist kurtuluşa ihtiyaçlarının olduğu anlayışı, Teraların Jinjaların yakınına kurulması pratiğiyle sonuçlanmıştır.

Ritüeller noktasında iki temel başlıklandırma görülmektedir. Bu başlıklar, mabet perspektifli ve geçiş dönemleri perspektifli olarak ifade edilmiştir. Mabet perspektifli ritüellerden olan arınma ritüellerinde, Şintoizm ve Budizm açısından büyük oranda bir benzerlik söz konusudur. Arınma ritüellerinde suyun kullanılması, ortak bir unsur olarak yorumlanabilmiştir. Bununla birlikte, mabetlere girmeden önce gerçekleştirilen arınma ritüellerinin, Temizuya benzeri bir yapıda gerçekleştirilmesi, etkileşim açısından uygun bir örnek olarak değerlendirilmiştir. Dua pratiklerinde ise şekilsel bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Duanın manevi anlamı benzer olsa da bu ritüelin gerçekleştirilme pratiklerinde farklılıklar (örneğin Şintoizm'de duaya başlanmadan önce el çırpılması gibi) gözlenmektedir. Sunu pratiklerinde kullanılan yiyecek ve çiçeklerde ise büyük oranda benzerlik görülse de örneğin tatlı-tuzlu olmaları bakımından belirli özellikler nezdinde farklılıklar görülebilmektedir. Mabet yapılarındaki etkileşim, buralarda gerçekleştirilen ritüellerin de

benzerlik göstermesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Geçiş evreleri perspektifli ritüellerde ise daha farklı bir yapı göze çarpmaktadır. Burada, Şintoizm ve Budizm'in görev dağılımıyla çeşitli ritüelleri gerçekleştirdikleri görülmektedir. Doğum ile ilgili ritüeller, büyük oranda Şintoizm'e göre gerçekleştirilmektedir. Ölüm sonrasına ait ritüellerin ise çoğunlukla Budizm çatısı altında değerlendirildiği, Budizm'e göre gerçekleştirildiği görülmektedir. Evlilik uygulaması daha parçalı bir yapıya sahip olarak yorumlanmaktadır.

Tanrı, kutsal kişi, mabet ve ritüel anlayışları merkezli bu etkileşimlerin yanında özellikle Meiji Dönemi'nde görülen ayrılma politikalarından her iki dine ait unsurların tamamının etkilendiği görülmüştür. Ayrılma politikalarının uygulandığı dönemlerde, etkileşimler engellenmiş ve uygulanması yasaklanmıştır. Bu durum, özellikle Şintoizm'i korumaya yönelik bir önlem olarak değerlendirilse de Şintoizm'in günümüzdeki yapısı dikkate alındığında başarısı sorgulanabilir bir gerçeklik oluşturmaktadır.

Sonuç olarak Şintoizm ve Budizm aynı coğrafyada, çağdaş olarak sistemleşen dinler olmaları nedeniyle birbirinden kaçınılmaz olarak etkilenmiştir. Şintoizm bu coğrafyaya özgü bir din olarak, yerel unsurlar ve etkileşimlerle günümüzdeki yapısına ulaşmıştır. Budizm'in ise Japonya'da varlık kazanması bu etkileşime bağlı olmuş, geleneklerine ve kültürüne sıkıca bağlı Japon toplumunda var olmasının başka bir alternatifi olmamıştır. Etkileşimin varlığı, belirli noktalarda (tanrı anlayışı, mabet yapısı) daha belirginken, bazı noktalarda (geçiş ritüelleri) daha yüzeysel kalabilmiştir. Şintoist-Budist senkretizmine genel bir bakışta, tanrı anlayışı noktasında Budizm'in özellikle Heian Dönemi'yle birlikte daha baskın bir karakter gösterdiğini söylemek mümkündür. Kutsal kişi anlayışı bağlamında, yine Budizm'in Şintoizm üzerinde bir dönüşüme neden olduğu görülmektedir. Mabet yapılarında ise senkretizm'in daha eşit uçlu bir özellik gösterdiği ifade edilebilirken, ritüeller noktasında etkileşimin yeterince belirgin olmadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Afary, Janet. "Iranian Revolution". *Britannica*. Erişim 05 Ağustos 2023.
<https://www.britannica.com/event/Iranian-Revolution>
- Akiko, Komura. "Daijō Islam (Mahayāna Islam)". *The Bloomsbury Handbook of Japanese Religions*. ed. Erica Baffelli vd. 165-166. Great Britain: Bloomsbury Publishing, 2021.
- Al Samarrai, Salih Mahdi S. *Islam in Japan History, Spread and Institutions in The Country*. Japan: Islamic Center Japan, 2003.
- Alec, Lemay. "The Position of Mushūkyō Practice in Religious Dialogue". *Bunkiyōdaigaku Gengo to Bunka* 30 (2018), 179-218.
- Alıcı, Mustafa. "Dinler Tarihi Disiplininin Dinlerarası Diyaloğun Teorik Çatısına Katkıları". *Marife* 5/1 (2005), 145-162.
- Ambros, Barbara. "Petto Kuyō: Changing Views of Animal Spirits in Contemporary Japan". *Handbook of Contemporary Japanese Religions*. ed. Inken Prohl - John Nelson. 487-508. Leiden/Boston: Brill, 2012.
- Ambros, Barbara. "Shingon Buddhism in the Early Modern Period". *Esoteric Buddhism and the Tantras in East Asia*. ed. Charles Orzech vd. 1009-1017. Leiden: Brill, 2011.
- Anesaki, Masaharu. *History of Japanese Religion*. Tokyo: Charles E. Tuttle Company, 1923.
- Anis, Bushra. "The Emergence of Islam and the Status of Muslim Minority in Japan". *Journal of Muslim Minority Affairs* 18/2 (1998), 329-345.
- Antoni, Klaus. "Religion and Commercialization: The Shintō Wedding Ritual (Shizenshiki) As An 'Invented Tradition' in Japan". *Japanese Religions* 26/1 (2001), 41-53.
- Antoni, Klaus. "The 'Separation of Gods and Buddhas' at Omiwa Shrine in Meiji Japan". *Japanese Journal of Religious Studies* 22/1-2 (1995), 139-159.
- Arichi, Meri. *Hie-Sanno Mandara: The Iconography of Kami and Sacred Landscape in Medieval Japan*. London: University of London, PhD Thesis, 2002.
- Ashikaga, Ensho. "The Festival for the Spirits of the Dead in Japan". *Western Folklore* 9/3 (1950), 217-228.
- Ashkenazi, Michael - Jacob, Jeanne. *Food Culture in Japan*. London: Greenwood Press, 2003.
- Aston, W. George. "Shinto". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. ed. James Hastings. 11/462-471. New York: Charles Scribner's Sons, 1908.
- Aston, William George. *Shinto: The Ancient Religion of Japan*. London: Constable & Company Ltd., 1921.
- Aston, William George. *Shinto (The Way of The Gods)*. London: Longmans, Green and Co.,

1905.

Aveline-Dubach, Natacha. "The Change in Sacred Space under the Pressure of Land Markets in Central Tokyo". *Annual conference of the Association of Asian Studies*. San Francisco, 2006.

Aydın, Cemil. "Orientalism by the Orientals? The Japanese Empire and Islamic Studies (1931-1945)". *İslam Araştırmaları Dergisi* 14 (2005), 1-36.

Aydın, Mahmut. "Vatikan Konsili". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. Erişim 19 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vatikan-konsili>

Baksheev, Evgeny S. "Becoming Kami? Discourse on Postmortem Ritual Deification in the Ryukyus". *Japan Review* 20 (2008), 275-339.

Bauer, Mikaël. "Religion in Nara and Heian Japan". *Routledge Handbook of Premodern Japanese History*. ed. Karl F. Friday. 233-247. New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2017.

Bauer, Mikaël Philip J. "The Chronicle of Muchimaro The Lower Part of the History of the Fujiwara House By the Monk Enkei 延慶". *ASIA* 73/2 (2019), 203-218.

Beasley, W. G. *The Japanese Experience: A Short History of Japan*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1999.

Bentley, John R. "The Birth and Flowering of Japanese Historiography: From Chronicles to Tales to Historical Interpretation". *The Oxford History of Historical Writing: Volume 2: 400-1400*. ed. Sarah Foot - Chase F. Robinson. 2/58-79. United Kingdom: Oxford University Press, 1. Basım, 2012.

Bireley, Robert L. "St. Francis Xavier". *Britannica*. Erişim 03 Ağustos 2023. <https://www.britannica.com/biography/Saint-Francis-Xavier>

Bocking, Brian. *A Popular Dictionary of Shinto*. UK: Taylor & Francis, 2005.

Britannica. "Battle of Sekigahara". Erişim 02 Temmuz 2023. <https://www.britannica.com/event/Battle-of-Sekigahara>

Britannica. "Buddhism - Korea and Japan". Erişim 08 Nisan 2023. <https://www.britannica.com/topic/Buddhism/Korea-and-Japan>

Britannica. "Go-Shirakawa". Erişim 01 Temmuz 2023. <https://www.britannica.com/biography/Go-Shirakawa>

Britannica. "Hōnen". Erişim 20 Temmuz 2023. <https://www.britannica.com/biography/Honen>

Britannica. "Ōkawa Shūmei". Erişim 05 Ağustos 2023. <https://www.britannica.com/biography/Okawa-Shumei>

- Britannica. “Ryōbu Shintō”. Erişim 01 Temmuz 2023.
<https://www.britannica.com/topic/Ryobu-Shinto>
- Britannica. “Sannō Ichijitsu Shintō”. Erişim 06 Temmuz 2023.
<https://www.britannica.com/topic/Sanno-Ichijitsu-Shinto>
- Britannica. “Shingon”. Erişim 20 Nisan 2023. <https://www.britannica.com/topic/Shingon>
- Britannica. “Shugen-Dō”. Erişim 20 Temmuz 2023.
<https://www.britannica.com/topic/yamabushi>
- Britannica. “Suiko”. Erişim 20 Temmuz 2023. <https://www.britannica.com/biography/Suiko>
- Britannica. “Taishi Shōtoku”. Erişim 22 Temmuz 2023.
<https://www.britannica.com/biography/Taishi-Shotoku>
- Britannica. “Yoshida Shintō | Japanese Religious School”. Erişim 06 Temmuz 2023.
<https://www.britannica.com/topic/Yoshida-Shinto>
- Britannica. “Zhiyi”. Erişim 01 Temmuz 2023. <https://www.britannica.com/biography/Zhiyi>
- Cartwright, Mark. “Shinto”. *World History Encyclopedia*. Erişim 04 Temmuz 2023.
<https://www.worldhistory.org/Shinto/>
- Chamberlain, Basil Hall. *Translation of Ko-ji-ki or Records of Ancient Matters*. Kobe: J. L. Thompson & Co. (Retail) Ltd., 2th Edition, 1932.
- Claudia, Marra. “Haibutsu Kishaku”. *The Journal of Nagasaki University of Foreign Studies* 18 (2014), 173-184.
- Cobbi, Jane. “Sonaemono - Ritual Gifts to The Deities”. *Ceremony and Ritual in Japan*. ed. D. P. Martinez - Jan Van Bremen. 201-209. London: Routledge, 1994.
- Cornille, Catherine - Stephanie Corigliano (ed.). *Interreligious Dialogue and Cultural Change*. Eugene: Wipf and Stock Publishers, 2012.
- Dainichiji Temple. “The Statue of Shomen-kongo (The Blue-faced Vajra) in a Side Corridor off the Main Hall”. Erişim 04 Temmuz 2023. <https://dainichiji-temple.com/english/introduction/shoumen/>
- Deal, William E. - Ruppert, Brian. *A Cultural History of Japanese Buddhism*. UK: Wiley Blackwell, 2015.
- Demirci, Kürşat. “Bir Din Olarak Şintoizm’in Gelişim Süreci”. *Dinler Tarihi Araştırmaları-II*. 319-325. Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları/2, 2000.
- Dolce, Lucia. ““And the zasu Changed his Shoes’: The Resurgence of Combinatory Rituals in Contemporary Japan”. *Itineraries of an Anthropologist Studies in Honour of Massimo Raveri*. ed. Giovanni Bulian - Silvia Rivadossi. 151-180. Venezia: Edizioni Ca’Fascori,

2021.

- Doshisha University Project-Based Learning. “How Is It like? Japanese Traditional Wedding Ceremony ‘Shinzen-Shiki’”. 06 Kasım 2018. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://doshishawakon.wixsite.com/wakonwedding/post/japanese-traditional-wedding-ceremony-shinzensiki>
- Drummond, Donald. “Looking Back and Leaping Forward: Constructing Lineage in the Shingi-Shingon Tradition of Japan”. *Esoteric Buddhism and the Tantras in East Asia*. ed. Charles D. Orzech vd. 815-826. Leiden: Brill, 2011.
- Dündar, A. Merthan. *Türk Cumhuriyetleri’nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında Japonya’nın Orta Asya Politikaları*. İnceleme-Araştırma Dizisi. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011. http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/japonya_ortaasya_rapor.pdf
- Earhart, H. Byron. *Religion in Japan: Unity and Diversity*. Boston: Wadsworth, Cengage Learning, 5th Edition., 2014.
- Eberhard, Wolfram. *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 4. Basım, 2010.
- Eliot, Sir Charles. *Japanese Buddhism*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd, 1959.
- Encyclopedia.com. “Butsudō”. Erişim 12 Ağustos 2023. [https://www.encyclopedia.com/religion/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/butsudo#:~:text=Butsud%C5%8D%20\(Jap.%2C%20'buddha,the%20attainment%20of%20that%20enlightenment](https://www.encyclopedia.com/religion/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/butsudo#:~:text=Butsud%C5%8D%20(Jap.%2C%20'buddha,the%20attainment%20of%20that%20enlightenment)
- Encyclopedia.com. “Exoteric-Esoteric (Kenmitsu) Buddhism in Japan”. Erişim 02 Temmuz 2023. <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/exoteric-esoteric-kenmitsu-buddhism-japan>
- Encyclopedia.com. “Haibutsu kishaku”. Erişim 01 Temmuz 2023. <https://www.encyclopedia.com/religion/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/haibutsu-kishaku>
- Encyclopedia.com. “Jōbutsu”. Erişim 18 Ağustos 2023. <https://www.encyclopedia.com/religion/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/jobutsu>
- Encyclopedia.com. “Kōshin”. Erişim 03 Ağustos 2023. <https://www.encyclopedia.com/religion/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/koshin>
- Encyclopedia.com. “Onmyōdō”. Erişim 01 Ağustos 2023. <https://www.encyclopedia.com/environment/encyclopedias-almanacs-transcripts-and->

- maps/onmyodo
- Encyclopedia.com. “Ryōbu Shintō”. Erişim 01 Temmuz 2023.
<https://www.encyclopedia.com/religion/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/ryobu-shinto>
- Encyclopedia.com. “Shintō”. Erişim 12 Haziran 2023.
<https://www.encyclopedia.com/environment/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/shinto>
- Encyclopedia.com. “Shinto (Honji Suijaku) and Buddhism”. Erişim 01 Temmuz 2023.
<https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/shinto-honji-suijaku-and-buddhism>
- Encyclopedia.com. “Tales from the Kojiki”. Erişim 02 Ağustos 2022.
<https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/tales-kojiki>
- Esenbel, Selçuk. *Japan, Turkey and the World of Islam*. UK: Global Oriental, 2011.
- Faure, Bernard. “Japanese Tantra, the Tachikawa-ryu, and Ryobu Shinto”. *Tantra in Practice*. ed. David Gordon White. 543-556. UK: Princeton University Press, 2000.
- Faure, Bernard R. - Castiglioni, Andrea. “Aspects of Medieval Japanese Religion”. *Religions* 13/894 (2022), 23.
- Fridell, Wilbur M. “A Fresh Look at State Shinto”. *Journal of the American Academy of Religion* 44/3 (1976), 547-561.
- Fridell, Wilbur M. “The Establishment of Shrine Shinto in Meiji Japan”. *Japanese Journal of Religious Studies* 2/2/3 (1975), 137-168.
- Gardiner, David Lion. *Kūkai and the Beginnings of Shingon Buddhism in Japan*. Stanford: Stanford University, PhD Thesis, 1995.
- Gesshō, Sasaki. “A Translation of ‘Ōtani University’s Founding Spirit’”. çev. Michael Conway vd. *Annual Memoirs of The Otani University Shin Buddhist Comprehensive Research Institute* 30 (2013), 1-31.
- Gunji, Naoko. “Redesigning the Death Rite and Redesignating the Tomb: The Separation of Kami and Buddhist Deities at the Mortuary Site for Emperor Antoku”. *Japanese Journal of Religious Studies* 38/1 (2011), 55-92.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Güngör, Ali İsra (ed.). *Dinler Arası İlişkiler*. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Hara, Kazuya. “Aspects of Shinto in Japanese Communication”. *Intercultural Communication Studies* 12/4 (2003), 81-103.

- Hardacre, Helen. *Shinto A History*. United States of America: Oxford University Press, 2017.
- Haruko, Wakita. “The Creation of Fabricated Myths in the Medieval Age: An Examination of Shintōshū, Histories (Engi), Noh Plays, and Other Sources”. 85-104, 2007.
- Hazama, Jikō. “The Characteristics of Japanese Tendai”. *Japanese Journal of Religious Studies* 14/2/3 (1987), 101-112.
- Heiler, Friedrich. “Mistisizmde Tanrı Mefhumu”. çev. Annemarie Schimmel. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1-2 (1955), 58-72.
- Heißwolf, Martin. *Japanese Understanding of Salvation: Soteriology in the Context of Japanese Animism*. Langham Publishing, 2018.
- Henshall, Kenneth. *Historical Dictionary of Japan to 1945*. UK: The Scarecrow Press Inc., 2014.
- Henshall, Kenneth G. *A History of Japan From Stone Age to Superpower*. London: Palgrave Macmillan, 2nd Edition, 2004.
- Higashibaba, Ikuo. “Historiographical Issues in the Studies of Japanese Religion: Buddhism and Shinto in Premodern Japan”. *Pacific World New Series*/10 (1994), 131-156.
- Hirō Satō. “Shinbutsu Shūgō and Jingi Fuhai”. çev. William Dunbar. *The Digital Museum of Kokugakuin University*, 1-16. http://jmapps.ne.jp/kokugakuin/det.html?data_id=52868
- Hiroshi, Iwai. “Encyclopedia of Shinto: Kōshin shinkō”. *The Digital Museum of Kokugakuin University*. Erişim 03 Ağustos 2023. <https://d-museum.kokugakuin.ac.jp/eos/detail/id=9022>
- Holcombe, Charles. *Doğu Asya Tarihi Çin Japonya Kore Medeniyetin Köklerinden 21. Yüzyıla Kadar*. çev. Muhammed Murtaza Özeren. İstanbul: Dergah Yayınları, 3. Basım, 2021.
- Hori, Ichiro. *Folk Religion in Japan: Continuity and Change*. Chicago: University of Chicago Press, 1974.
- Horton, Sarah J. *Living Buddhist Statues in Early Medieval and Modern Japan*. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Hotta, Chisato. “Japan’s Modernization and the Persecution of Buddhism”. *HUE Journal of Humanities, Social and Natural Science* 35/1 (2012), 61-73.
- Hur, Nam-lin. “Buddhist Mortuary Rituals”. *Death and Social Order in Tokugawa Japan*. 141-169. USA: Harvard University Asia Center, 2007.
- Japan Powered. “Daoism and Onmyōdō”. Erişim 02 Ağustos 2023. <https://www.japanpowered.com/anime-articles/influenced-by-i-daoism-and-onmyodo>
- Japanese-English Buddhist Dictionary*. Tokyo: Daito Shuppansha, 1965.
- Jiang, Lifeng vd. “Preface: China-Japan Relations in the Ancient East Asian World”. *The*

- History of China–Japan Relations: From Ancient World to Modern International Order*. ed. Shinichi Kitaoka - Ping Bu. 1-57. Singapore: Springer Nature, 2023.
- Josephson, Jason Ananda. “The Invention of Japanese Religions”. *Religion Compass* 5/10 (2011), 589-597.
- Kadoya, Atsushi vd. “On the Formation of Shintō Icons”. *Cahiers d’Extrême-Asie* 16 (2007 2006), 151-182.
- Kahraman, Cahit. “Japon Doğum ve Çocukluk Dönemi Geçiş Törenlerinde Şinto Olgusu”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 40/1 (2016), 73-92.
- Kalın, Mehmet Fatih. “İnancın Gelişimi ve Dini Bilinç Üzerine Rudolf Otto’nun Düşünceleri”. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (2017), 481-495.
- Kanaseki, Hiroshi - Sahara, Makato. “The Yayoi Period”. *Asian Perspectives* 19/1 (1976), 15-26.
- Kanda, Christine Guth. *Shinzō: Hachiman Imagery and Its Development*. USA: Harvard University Asia Center, 1985.
- Karaböcek, Kübranur. “Japonya’da Sistemli Bir Din Anlayışının Şekillenmesinde Çin Etkisi: Yamato Dönemi ve Sonrası”. *Dinler Tarihi Lisansüstü Sempozyumu -I- Bildiri Kitabı*. ed. Ali Osman Kurt vd. 417-439. Ankara: ASBÜ Yayınları, 2023.
- Karaoğlu, Yetkin. *Japon Yeni Dini Hareketi: Ōmoto*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022.
- Karataş, Hüsamettin. “Erken Dönem Japon Budizmi”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2013), 53-67.
- Karataş, Hüsamettin. “Japon Halk Dini Geleneğinde Kami Kültü”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 13/79 (Bahar 2020), 307-319.
- Karataş, Hüsamettin. *Nichiren Budizmi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.
- Karataş, Hüsamettin. “Nichiren’in Hayatı ve Temel Öğretileri”. *Dini Araştırmalar* 17/44 (2014), 141-170.
- Karataş, Hüsamettin. “Uzak Doğu Dinleri ve Diğer Dinlerle İlişkisi”. *Dinler Arası İlişkiler*. ed. Ali İsra Güngör. 209-232. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Karataş, İbrahim Ethem. “Max Müller’e göre Dinin Ortaya Çıkış Sürecinde Sınırsız (Kutsal) Fikri”. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (2013), 54-86.
- Katsura, Yussuf. “Conversion to Islam in Japan: An Analysis of Conversion Stories from the 1980s to Early 2000s”. *Gurōbaru Nihonkenkyū Kurasutā Hōkoku-sho* 1 (2018), 73-100.
- Kawano, Satsuki. “‘Who Will Care for Me When I am Dead?’ Ancestors, Homeless Spirits, and New Afterlives in Low-Fertility Japan”. *Contemporary Japan* 26/1 (2014), 49-69.

- Kazuhiko, Yoshida. "The Credibility of the Gangōji engi". *Japanese Journal of Religious Studies* 42/1 (2015), 89-107.
- Keown, Damien. *A Dictionary of Buddhism*. New York: Oxford University Press, 2003.
- Keyworth, George A. "Copying for the Kami: The Manuscript Set of the Buddhist Canon Held by Matsuno'o Shrine". *Japanese Journal of Religious Studies* 44/2 (2017), 161-190.
- Khan Academy. "Taoism in the Tang and Song Dynasties". Erişim 04 Nisan 2023. <https://www.khanacademy.org/humanities/art-asia/imperial-china/tang-dynasty/a/taoism-in-the-tang-and-song-dynasties>
- Kieko, Obuse. "The Japan Islamic Congress: A Possible Case of an Islamic New Religion in Japan". *Journal of Religion in Japan* 6/3 (2018), 241-263.
- Kim, David W. "A Transnational Grassroots Movement: Jinja Shintō and Japanese Religions in the Pre-Colonial Joseon Society". *The Review of Korean Studies* 23/1 (2020), 211-236.
- King, Sallie B. "Egalitarian Philosophies in Sexist Institutions: The Life of Satomi-San, Shinto Miko and Zen Buddhist Nun". *Journal of Feminist Studies in Religion* 4/1 (1988), 7-26.
- Kitagawa, Joseph M. "Japanese Religion". *The Religious Traditions of Asia: Religion, History and Culture*. ed. Joseph M. Kitagawa. 305-332. London and New York: Routledge, 2002.
- Kocalan, Elif Büşra. *Müslümanlaşma Sürecine Sosyolojik Bir Yaklaşım: Japon Müslümanlar*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021.
- Kochinski, Lisa. "Negotiations Between the Kami and Buddha Realms: The Establishment of Shrine-Temples in the Eighth Century". *Journal of Asian Humanities at Kyushu University* 1 (2016), 39-45.
- Kohn, Livia. "Taoism in Japan: Positions and Evaluations". *Cahiers d'Extrême-Asie* 8 (1995), 389-412.
- Koyagi, Mikiya. "The Hajj by Japanese Muslims in the Interwar Period: Japan's Pan-Asianism and Economic Interests in the Islamic World". *Journal of World History* 24/4 (2013), 849-876.
- Krämer, Hans Martin. "How 'Religion' Came to Be Translated as 'Shūkyō': Shimaji Mokurai and the Appropriation of Religion in Early Meiji Japan". *Japan Review* 25 (2013), 89-111.
- Krämer, Hans Martin. "Pan-Asianism's Religious Undercurrents: The Reception of Islam and Translation of the Qur'an in Twentieth-Century Japan". *The Journal of Asian Studies*

- 73/3 (Ağustos 2014), 619-640.
- Kretschmer, Angelika. "Mortuary Rites for Inanimate Objects: The Case of Hari Kuyō". *Japanese Journal of Religious Studies* 27/3/4 (2000), 379-404.
- Kuşçulu, Ayhan. "Japonya'da Hristiyan Misyoner Hareketleri (1542-1587)". *Bilimname* 13/2 (2007), 139-151.
- Kuşçulu, Ayhan - Karaoğlu, Yetkin. "Japonya'da İslam Peygamberi Hz. Muhammed Hakkında Yapılan Çalışmalar (1873-1926): Dinler Tarihi Açısından Değerlendirme". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/2 (2022), 313-341.
- Lande, Aasulv. "Shinto-Buddhist Dialogue". *The Wiley-Blackwell Companion to Inter-Religious Dialogue*. ed. Catherine Cornille. 261-278. West Sussex: A John Wiley & Sons, Ltd., 2013.
- Laniga, Emily Ann Teresa. *Localities of Symbolic Expression and Meaning: Temples and Shrines of Kyoto, Japan*. Okanagan: The University of British Columbia, Master Thesis, 2013.
- Lepekhova, E. S. "On The Modern Interpretation of Shinto-Buddhist Syncretism in Japan". *International Journal of Buddhist Thought and Culture* 15 (2010), 47-58.
- Lepekhova, Elena Sergeevna. "Buddhist Nuns in Early Medieval Japanese Sources (In Comparison With Tibetan Yoginis and Chinese Nuns)". *Cultural and Religious Studies* 3/1 (2015), 58-68.
- Levent, Sinan. "Japanese Knowledge About Muslims From The Meiji Restoration to Today: Islamic World In The Context of A Trans-National Space". *Cihannüma-Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 1/6 (Temmuz 2020), 163-176.
- Levent, Sinan. "Tennō in The Japanese Constitutions". *Shaping the Field of Translation In Japanese ↔ Turkish Contexts II*. ed. Ryō Miyashita - Esin Esen. 179-194. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Lu, David John. *Japan: A Documentary History*. New York: M.E. Sharpe, 1997.
- Makoto, Hayashi. "The Tokugawa Shoguns and Onmyōdō". *Culture and Cosmos* 10/1/2 (2006), 49-62.
- Makoto, Hayashi - Luers, Dylan. "The Development of Early Modern Onmyōdō". *Japanese Journal of Religious Studies* 40/1 (2013), 151-167.
- Martinez, D. P. "The Dead: Shinto Aspects of Buddhist Ritual". *JASO* 21/2 (1990), 199-209.
- Masato Satō. "Encyclopedia of Shinto: Shingō". *The Digital Museum of Kokugakuin University*. Erişim 01 Temmuz 2023. <https://d-museum.kokugakuin.ac.jp//eos/detail/>
- Masayuki, Taira. "Kuroda Toshio and the Kenmitsu Taisei Theory". *Japanese Journal of*

- Religious Studies* 23/3-4 (1996), 427-448.
- Mason, R. H. P. - Caiger, J. G. *A History of Japan*. Singapore: Tuttle Publishing, Revised Edition, 1997.
- Matsunami, Kōdō (ed.). *A Guide to Japanese Buddhism*. Japan: Japan Buddhist Federation, 2004.
- McCallum, Donald F. "The Earliest Buddhist Statues in Japan". *Artibus Asiae* 61/2 (2001), 149-188.
- Meeks, Lori. "The Disappearing Medium: Reassessing the Place of Miko in the Religious Landscape of Premodern Japan". *History of Religions* 50/3 (2011), 208-260.
- Mertz, Mechtild vd. "A Group of Twelfth-Century Japanese Kami Statues and Considerations of Material Intentionality: Collaborative Research Among Wood Scientists and Art Historians". *Journal of Asian Humanities at Kyushu University* 7 (2022), 127-158.
- Meyer, Milton W. *Japan A Concise History*. United States of America: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 4th Edition, 2009.
- Michihiro, Ama. "Rethinking 'Kaikyō' (Overseas Propagation of Japanese Buddhism): Integrating Perspectives from Both Sides". *The Eastern Buddhist* 40/1/2 (2009), 121-138.
- Minoru, Senda. "Taoist Roots in Japanese Culture". *Japan Quarterly* 35/2 (Nisan 1988), 133-138.
- Misawa, Nobuo. "Shintoism and Islam in Interwar Japan: How did the Japanese Come to Believe in Islam?" *Orient* 46 (2011), 119-139.
- Miyaji, Naoko T. - Lock, Margaret. "Monitoring Motherhood: Sociocultural and Historical Aspects of Maternal and Child Health in Japan". *Daedalus* 123/4 (1994), 87-112.
- Mori, Kōichi. "The Emperor of Japan: A Historical Study in Religious Symbolism". *Japanese Journal of Religious Studies* 6/4 (1979), 522-565.
- Morimoto, Abu Bakr. *Islam in Japan: Its Past, Present and Future*. çev. Iskandar Chowdhury. Islamic Center Japan, 1980.
- Morioka, Kiyomi. "Ancestor Worship in Contemporary Japan: Continuity and Change". *Senri Ethnological Studies* 11 (1984), 201-213.
- Morrell, Robert E. "Mujū Ichien's Shinto-Buddhist Syncretism: Shasekishū, Book 1". *Monumenta Nipponica* 28/4 (1973), 447-488.
- Mutlu, Gülseren. "Anadolu'da Orta ve Son Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri". *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2 (2018), 71-101.
- Nakai, Kate Wildman. "State Shinto". *Routledge Handbook of Modern Japanese History*. ed.

- Sven Saaler - Christopher W. A. Szpilman. 147-159. UK: Routledge Taylor & Francis Group, 2017.
- Nelson, John K. *A Year in The Life of A Shinto Shrine*. Seattle & London: University of Washington Press, 1996.
- New World Encyclopedia. "Tendai". Erişim 21 Nisan 2023.
<https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Tendai>
- Ng, Wai-Ming. "The Images of Yang Guifei in Tokugawa Texts". *Journal of Asian History* 50/1 (2016), 117-139.
- Nihongi - Chronicles of Japan from The Earliest Times to A.D. 697*. ev. W. G. Aston. Singapore: Tuttle Publishing, 1972.
- Nobutaka, Inoue. "Introduction: What is Shinto?" *Shinto: A Short History*. ed. Inoue Nobutaka vd. 1-11. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2003.
- Nobutaka, Inoue vd. (ed.). *Shinto - A Short History*. ev. Mark Teeuwen - John Breen. New York: RoutledgeCurzon Taylor & Francis Group, 2003.
- Nosco, Peter. "Introduction: Ancient Way (Kodo) Themes and the Nostalgie Quest". *Remembering Paradise: Nativism and Nostalgia in Eighteenth-Century Japan*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 1th Edition. 1990.
- Okai, Hirofumi - Takahashi, Norihito. "Conflict and Coexistence Among Minorities within Minority Religions: A Case Study of Tablighi Jama'at in Japan". *Religion, State & Society* 51/3 (2023), 267-282.
- Olgun, Hakan. "Diyanet'in Dinlerarası Diyalog Algısı". *Milel ve Nihal* 6/2 (2009), 265-286.
- Original Buddhas. "Zhiyi - Founder of Tiantai Tradition". Erişim 01 Temmuz 2023.
<https://www.originalbuddhas.com/blog/zhiyi>
- Özcan, şevket. "Ninian Smart'a göre İşlam'ın Boyutları". *Dini Araştırmalar* 20/51 (2017), 9-33.
- Özkan, Cuma. "Çin Dinleri". *Dünya Dinleri*. ed. şinasi Gündüz. 241-266. İstanbul: Milel Nihal Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Papp, Sándor. "Vasal". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. Erişim 01 Ağustos 2023.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/vasal>
- Paramore, Kiri. *Japanese Confucianism A Cultural History*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2016.
- Park, Yeon Joo. *Shaking Dance In The Stormy Valley: Tendai Discourse On Kami-Buddha Relations In Fourteenth Century Mount Hiei*. Urbana, Illinois: University of Illinois at Urbana-Champaign, PhD Thesis, 2016.

- Payne, Richard K. "Hiding in Plain Sight: The Invisibility of the Shingon Mission to the United States". *Buddhist Missionaries in The Era of Globalization*. ed. Stuart Learman. 101-122. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2005.
- Penn, Michael. "Public Faces and Private Spaces: Islam in the Japanese Context". *Asia Policy* 5 (Ocak 2008), 89-104.
- Picken, Stuart D. B. *Historical Dictionary of Shinto*. UK: The Scarecrow Press, Inc., 2011.
- Prohl, Inken - John Nelson (ed.). *Handbook of Contemporary Japanese Religions*. Leiden/Boston: Brill, 2012.
- Rambelli, Fabio. "Re-positioning the Gods: 'Medieval Shintō' and the Origins of Non-Buddhist Discourses on the 'Kami'". *Cahiers d'Extrême-Asie* 16 (2007 2006), 305-325.
- Rambelli, Fabio. "Secret Buddhas: The Limits of Buddhist Representation". *Monumenta Nipponica* 57/3 (2002), 271-307.
- Rankin, Aidan. *Shinto: A Celebration of Life*. UK: John Hunt Publishing Ltd., 2010.
- Reader, Ian. *Religion in Contemporary Japan*. London: Macmillan Press Ltd., 1991.
- Record of Miraculous Events in Japan: The Nihon Ryoiki*. çev. Watson Burton. New York: Colombia University Press, 2013.
- Roemer, Michael. "Religious Affiliation in Contemporary Japan: Untangling the Enigma". *Review of Religious Research* 50/3 (2009), 298-320.
- Ruppert, Brian O. "Royal Progresses to Shrines: Cloistered Sovereign, 'Tennō', and the Sacred Sites of Early Medieval Japan". *Cahiers d'Extrême-Asie* 16 (2006-2007), 183-202.
- Saber, Indlieb Farazi. "How a Growing Number of Muslims Are Making Japan Their Home". *Middle East Eye*. Erişim 02 Aralık 2022. <https://www.middleeasteye.net/discover/japan-muslims-tokyo-home-islam-growing>
- Sakaedani, Haruko. "Kaori Nakata, Kazuki Shimomura, and Yohei Matsuyama (Tr.), Kō Nakata (Ed.), Nichi-A Taiyaku Kuruān: <Fu> Yakukai to Seitō-Jū-Dokuju Chūkai". *Journal of Qur'anic Studies* 18/3 (2016), 131-135. <https://www.eupublishing.com/doi/10.3366/jqs.2016.0256>
- Sakai, Keiko. "Islam, Muslims, Neighbors in Asia?" *Islam in The Eyes of West*. ed. Tareq Y. Ismael - Andrew Rippin. 125-147. New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2010.
- Sala, Emanuela. *The Yōtenki: Kami Identities in Medieval Sannō Shintō*. London: SOAS University of London, PhD Thesis, 2021.
- Salğar, Habibe. "Japonların Kültürel Kimlik Araştırmalarının Japon Milliyetçiliği Üzerindeki Etkileri (İkinci Dünya Savaşından Önceki Süreç)". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 24

- (2021), 247-277.
- Sapunar Tamas, Carmen. "The Ritual Significance of Purification Practices in Japan". *Kwansei Gakuin University Humanities Review* 19 (2014), 1-19.
- Scheid, Bernhard. "Shintō Shrines: Traditions and Transformations". *Handbook of Contemporary Japanese Religions*. ed. Inken Prohl - John Nelson. 75-106. Leiden/Boston: Brill, 2012.
- Sharf, Robert H. - Sharf, Elizabeth Horton. *Living Images: Japanese Buddhist Icons in Context*. USA: Stanford University Press, 2001.
- Shields, James Mark. "After the Fall: Tsuji Zennosuke and the Creation of Bukkyōshugi kokushi". *Journal of Religion in Japan* 7 (2018), 145-165.
- Shimazono, Susumu. "State Shinto and the Religious Structure of Modern Japan". *Journal of the American Academy of Religion* 73/4 (2005), 1077-1098.
- Shin'ichi, Shigeta. "Onmyōdō and the Aristocratic Culture of Everyday Life in Heian Japan". çev. Luke Thompson. *Cahiers d'Extrême-Asie* 21 (2012), 65-77.
- Shinkai, Sugahara. "The Distinctive Features of Sannō Ichijitsu Shinto". *Japanese Journal of Religious Studies* 23/1/2 (1996), 61-84.
- Shinran. *Kyōgyōshinshō: On Teaching, Practice, Faith, and Enlightenment*. Numata Center for Buddhist Translation and Research, 2003.
- Shin'ichirō, Masuo - Elacqua, Joseph P. "Chinese Religion and the Formation of Onmyōdō". *Japanese Journal of Religious Studies* 40/1 (2013), 19-43.
- Smith, Bardwell. "Buddhism and Abortion in Contemporary Japan: 'Mizuko Kuyō' and the Confrontation with Death". *Japanese Journal of Religious Studies* 15/1 (1988), 3-24.
- Smith, Robert J. "Wedding and Funeral Ritual Analysing a Moving Target". *Ceremony and Ritual in Japan: Religious Practices in an Industrialized Society*. ed. D. P. Martinez - Jan Van Bremen. 268. New York: Routledge, 1995.
- Soka Gakkai Nichiren Buddhism Library. "Terms and Names in Japanese". Erişim 01 Ağustos 2023. <https://www.nichirenlibrary.org/en/dic/Appendix/J>
- Sotozen.com. "Kuyō". Erişim 20 Temmuz 2023. <https://www.sotozen.com/eng/library/service/kuyo/>
- Steinilber-Oberlin, E. *The Buddhist Sects of Japan: Their History, Philosophical Doctrines and Sanctuaries*. çev. Marc Logé. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2011.
- Stone, Jacqueline I. - Mariko Namba Walter (ed.). *Death and the Afterlife in Japanese Buddhism*. USA: University of Hawai'i Press, 2009.

- Suga, Koji. “Why Do Temples and Shinto Shrines Have Similar Water Fonts? Buddhist Temples in Japan Have Water Fonts Similar to Those Seen at Shinto Shrines.” *Kokugakuin University*. 05 Eylül 2016. Erişim 20 Temmuz 2023. <https://www.kokugakuin.ac.jp/en/article/10585>
- Susumu, Shimazono. “State Shinto in the Lives of the People: The Establishment of Emperor Worship, Modern Nationalism, and Shrine Shinto in Late Meiji”. *Japanese Journal of Religious Studies* 36/1 (2009), 93-124.
- Susuz Aygöl, Merve. “Japonya’da Kamakura Dönemi (1185-1333) Budist Okulları ve Manastır Kurumu”. *Din & Felsefe Araştırmaları Dergisi* 3/6 (2020), 209-231.
- Susuz Aygöl, Merve. *Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021.
- Susuz Aygöl, Merve. “Vinaya Pitaka’da Keşişler Cemaati ile Dindarlar Cemaati Arasındaki İlişki”. *Din & Felsefe Araştırmaları Dergisi* 4/8 (2021), 227-247.
- Suzuki, Daisetz Teitaro. *An Introduction to Zen Buddhism*. New York: Grove Press, 1991.
- Swet, Floris van. *Finding a Place: Rōnin Identity in the Tokugawa Period*. Cambridge: Harvard University, PhD Thesis, 2019.
- Şekerci, Muhammet. *René Guénon’un Din Fenomenolojisi Bağlamında Din, Dinler ve Dinlerarası İlişkilere Bakışı*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Şenavcu, Halil İbrahim. *Dünden Bugüne Japon Budizmi: İnanç ve Uygulamaları*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.
- Şenavcu, Halil İbrahim. “Japon Dinleri”. *Dünya Dinleri*. ed. Şinasi Gündüz. 267-286. İstanbul: Milet Nihal Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Şenavcu, Halil İbrahim. “Şintoizm’de Tanrı”. *Bir Dünya Tanrı*. ed. Mustafa Tekin. 349-366. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Şenavcu, Halil İbrahim. “Şintoizm’deki Tanrı İnancının Japon Sosyal Yaşamına Etkisi”. *Eskiyeni* 46 (Mart 2022), 73-88.
- Şenavcu, Halil İbrahim. “Tarihsel Süreç İçerisinde Japon Budizmi: Genel Bir Bakış”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 1 (2016), 45-64.
- Taher, Md. Abu. “Origins of the Universe in Shintoism: An Ancient Religion of Japan”. *Journal of Japanese Studies: Exploring Multidisciplinarity* 1/1 (2022), 425-438.
- Tahralı, Mustafa. “Abdülvâhid Yahyâ (René Guénon)”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. Erişim 03 Eylül 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulvahid-yahya-rene-guenon>

- Takashi, Saito. "Is Onmyōdō (陰陽道) still popular in Japan?" Erişim 01 Ağustos 2023.
<https://takahashi2saito0.medium.com/is-onmy%C5%8Dd%C5%8D-%E9%99%B0%E9%99%BD%E9%81%93-still-popular-in-japan-b062077cf5dd>
- Taniguchi, Yoko. "The Pursuit of Well-being by Elderly Japanese Women and the Symbolism of Bridal Noren Door Curtains". *Senri Ethnological Studies* 80 (2013), 53-67.
- Teeuwen, Mark. "Comparative Perspectives on the Emergence of Jindō and Shinto". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 70/2 (2007), 373-402.
- Teeuwen, Mark. "From Jindō to Shinto: A Concept Takes Shape". *Japanese Journal of Religious Studies* 29/3-4 (2002), 233-263.
- Teeuwen, Mark. "Jinja Honchō and Shrine Shintō Policy". *Japan Forum* 8/2 (1996), 177-188.
- Teeuwen, Mark - Fabio Rambelli (ed.). *Buddhas and Kami in Japan: Honji Suijaku As A Combinatory Paradigm*. London and New York: RoutledgeCurzon Taylor & Francis Group, 2003.
- Teeuwen, Mark J. - Veere, Hendrik van der. *Nakatomi Harae Kunge: Purification and Enlightenment in Late-Heian Japan*. Düsseldorf: Hauses der Japanischen Kultur (EKÖ), 1998.
- Thal, Sarah. "Redefining the Gods: Politics and Survival in the Creation of Modern Kami". *Japanese Journal of Religious Studies* 29/3-4 (2002), 379-404.
- Tibetan Buddhist Encyclopedia. "Exoteric Buddhism and Esoteric Buddhism: Buddha, Wittgenstein, and Me". Erişim 12 Ağustos 2023.
http://tibetanbuddhistencyclopedia.com/en/index.php/Exoteric_Buddhism_and_Esoteric_Buddhism:_Buddha,_Wittgenstein,_and_Me
- Tinsley, Elizabeth. "Kūkai and the Development of Shingon Buddhism". *Esoteric Buddhism and the Tantras in East Asia*. ed. Charles Orzech vd. 691-708. Leiden: Brill, 2011.
- Toshio, Kuroda. "Shinto in the History of Japanese Religion". çev. James C. Dobbins - Suzanne Gay. *The Journal of Japanese Studies* 7/1 (1981), 1-21.
- Toshio, Kuroda - Dobbins, James C. "The Development of the Kenmitsu System as Japan's Medieval Orthodoxy". *Japanese Journal of Religious Studies* 23/3/4 (1996), 233-269.
- Toshio, Kuroda - Rambelli, Fabio. "The Discourse on the 'Land of Kami' (Shinkoku) in Medieval Japan: National Consciousness and International Awareness". *Japanese Journal of Religious Studies* 23/3-4 (1996), 353-385.
- Tucker, Mary Evelyn. "Religious Aspects of Japanese Neo-Confucianism: The Thought of

- Nakae Tōju and Kaibara Ekken”. *Japanese Journal of Religious Studies* 15/1 (1988), 55-69.
- Tümer, Günay. “Atalar Kültü”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. Erişim 23 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/atalar-kultu>
- UCLA, College, Social Sciences, History. “Herman Ooms Professor Emeritus”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://history.ucla.edu/faculty/herman-ooms>
- Usami, Hirokuni. *Social Crises and Religious Change in Pre-Medieval Japan*. London: University of London, PhD Thesis, 2017.
- Üstek, Merve. *Şintoizm’de Kadının Konumu*. İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- W. A. Szpilman, Christopher - Saaler, Sven. “Pan-Asianism as an Ideal of Asian Identity and Solidarity, 1850–Present”. *The Asia-Pacific Journal: Japan Focus* 9/17:1 (25 Nisan 2011), 1-30.
- Walsh, Dermott Joseph. *Myōan Eisai and Conceptions of Zen Morality: The Role of Eisai’s Chinese Sources in the Formation of Japanese Zen Precept Discourse*. Los Angeles: University of California, PhD Thesis, 2018.
- Williams, Eldred Leslie Jr. *Earth, Boundaries, and the Foundations of Folk Shintō*. Pittsburgh: University of Pittsburgh, PhD Thesis, 1997.
- Williams, George. *Religions of The World: Shinto*. ed. Ann Marie B. Bahr. Philadelphia: Chelsea House Publishers, 2005.
- Yama, Megumi. “The Concept of Kami in Shinto and Holism: Psychotherapy and Japanese Literature”. *Holism Possibilities and Problems*. 170-179. London: Routledge, 2019.
- Yamashita, Yoko. “Islam and Muslims in ‘non-religious’ Japan: Caught in Between Prejudice Against Islam and Performative Tolerance”. *International Journal of Asian Studies*, 1-17.
- Yamı, Vedat Şafak. *Japonya’da Budizm*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2012.
- Yasuhara, Yoshihito - Lowe, Roy. *The Origins of Higher Learning: Knowledge Networks and the Early Development of Universities*. New York: Taylor & Francis, 2016.
- Yaşkan, Samet. *Şintoizmde İbadet*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Yee, Chiang. “Japanese Calligraphy”. *Britannica*. Erişim 07 Nisan 2023. <https://www.britannica.com/art/Japanese-calligraphy>
- Yiğiter, Ömer Faruk. *Türklerde ve Japonlarda Ölüm*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Yitik, Ali İhsan. “Taoculuk”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. Erişim 13 Mart 2023.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/taoculuk>

Yoshitarō, Shirayama. “Encyclopedia of Shinto: Han honjisuijakusetsu (Anti-honjisuijaku thought)”. *The Digital Museum of Kokugakuin University*. Erişim 05 Temmuz 2023.

<https://d-museum.kokugakuin.ac.jp/eos/detail/id=8530>

